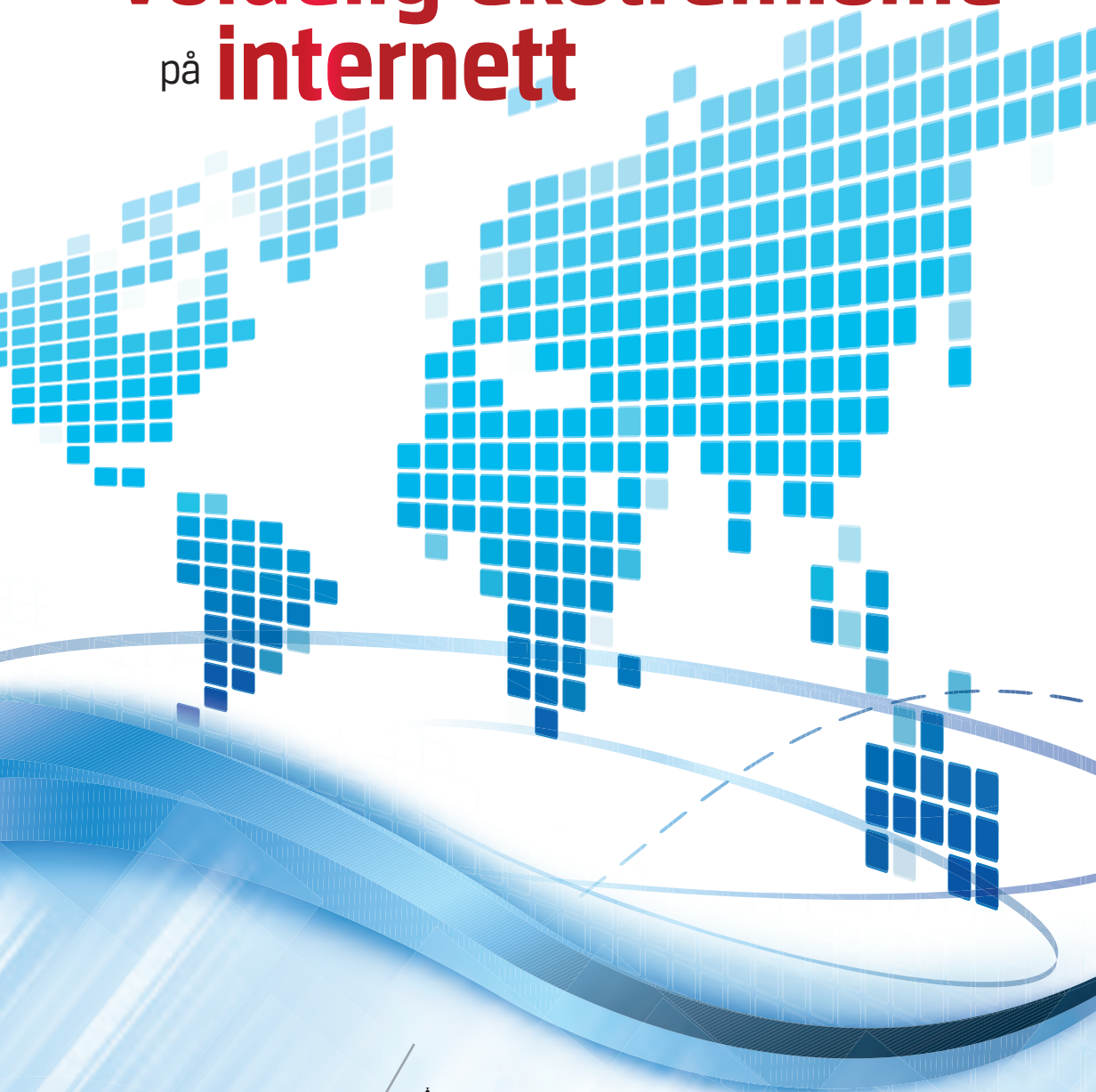

Inger Marie Sunde (Red.)

Forebygging av **radikalisering og**
voldelig ekstremisme
på **internett**

Inger Marie Sunde (Red.)

Forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme på internett

© Politihøgskolen, Oslo 2013

PHS Forskning 2013: 1
ISBN 978-82-7808-099-3 (trykt utgave)
ISBN 978-82-7808- 100-6 (elektronisk utgave)

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Alle henvendelser kan rettes til:

Politihøgskolen
Forskningsavdelingen
Slemdalsvn. 5
Postboks 5027, Majorstuen
0301 Oslo

www.phs.no

Omslag: Glog AS
Layout: Eileen Schreiner Berglie, PHS
Trykk: www.kursiv.no

Terrorisme som sosialt fenomen kan beskrives som
*«kullsort i midten og toner ut i grått, som går mot
hvitt. Mange voldsepisoder ligger i et eller annet
omfang i gråsonen hvor det er uenighet
om det er tale om terrorisme eller ei.»*

- Tore Bjørge. *Hvordan kan man forstå
Behring Breiviks utsagn og handlinger?*
Social Kritik. 131/2012. Danmark.

Innhold

Preventing Radicalization and Violent Extremism on the Internet. Abstract	7
Sammendrag	9
Del I Forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme på internett	13
1. Prosjektbeskrivelse	14
1.1 Bakgrunn	14
1.2 Aktiviteter i prosjektet	15
Del II Forebygging av nettekstremisme i et politiperspektiv	17
2. Opplegget for analysen	18
3. Hva menes med «nettekstremisme»?	19
3.1 Fenomenet gjelder ytringer - avgrensning mot cyberterrorisme	19
3.2 Avgrensningen til ekstrem islamisme og høyreekstremisme	20
4. Erfaringer fra England – PREVENT 2009 og 2011	21
5. Nettekstremisme i et politiperspektiv – innledende problemstillinger	24
5.1 Terror- og ekstremismeforskningen	24
5.2 Åpen kommunikasjon	28
5.3 Formålet med å forebygge nettekstremisme	30
5.3.1 Kortsiktige og langsiktige målsettinger	30
5.3.2 Hvorvidt strafforfølgning av ytringer kan anses som et forebyggende tiltak	32
6. Hvorvidt ekstremisme og hatkriminalitet kan anses som utslag av samme problem	34
6.1 Politisk kommunikasjon om ekstremisme og hatkriminalitet	34
6.2 Uønskede vs. straffbare ytringer	41
7. Terror- og ekstremismeforskning	45
7.1 Innledning	45
7.2 Nettekstremismens betydning for rekruttering og radikalisering	45
7.2.1 Innledning	45
7.2.2 Sosiale nettverkssider, blogger og diskusjonstråder	47
7.2.3 Radikalisering som en gruppeprosess	50
7.2.4 Virtuelle verdener	53
7.2.5 «Ekkokammer» og «ideologisk drivhus»	55
7.3 Faren for voldshandlinger	57
7.4 Hatfulle ytringer	60
8. Noen rettslige tema	61
8.1 Ytringer og handlinger på internett	61
8.2 Offentlig ytring	66
8.3 Forebyggende tiltak og personopplysningsloven	69
9. Rollefordeling mellom politiet og andre aktører	72

Del III Ekstremismeforskningen	79
10. Om radikaliserings og voldelig ekstremisme på internett	80
10.1 Ekstremisme i sosiale medier: En oversikt over forskning, internasjonale trender og implikasjoner for norske forhold	80
10.2 Definisjoner	82
10.2.1 Terrorisme	82
10.2.2 Radikalisering	82
10.2.3 Ekstremisme	83
10.2.4 Sosiale medier	83
10.3 Ekstremisme på nett	84
10.3.1 Eksisterende forskning	84
10.3.2 Omfanget av nettekstremisme	86
10.3.3 Jihadisme	87
10.3.4 Irakkrigen	91
10.3.5 Høyreekstremisme	93
10.4 Spesielt om sosiale medier	94
10.4.1 Arabisk vår	95
10.4.2 Jihadister og sosiale medier	95
10.4.3 Det høyreekstreme forumet Stormfront	98
10.5 Oppsummering	100
11. Kasusstudium 1: Profetens Ummah og sosiale medier	105
11.1 Generelt om miljøet	105
11.2 Betydningen av sosiale media	106
11.3 Ekkokammer eller diskusjonsklubb?	108
11.4 Typiske mobiliseringsteknikker	109
11.5 Mulig voldspotensiale	111
12. Kasusstudium 2: Anders Behring Breiviks bruk av Internett og sosiale medier	113
12.1 Introduksjon	113
12.2 Nettradikalisering	115
12.3 Nettspilling – en neglisjert radikaliseringsfaktor?	119
12.4 Angrepsforberedelser på nett	121
12.5 Propaganda på nett	123
12.6 Konklusjon	125

Preventing Radicalization and Violent Extremism on the Internet

Keywords

Radicalization – Violent Extremism – Hate Speech – Hate Crime – Internet – Social Media – Anders Behring Breivik – Profetens Ummah – Jihadism – Right-wing Extremism.

Abstract

Extremists are early adapters of technology and make extensive use of internet. The report addresses jihadist and right-wing extremism, both of which make extensive use of websites, blogs, interest-based Facebook groups, Twitter, and video-sharing services, such as YouTube. Social media integrate easily with each other, and serve as efficient and flexible tools for a variety of extremist purposes. Notably, they serve to function as global broadcast channels for authentic speeches by ideological leaders, and to facilitate participation in ideological discussions. Social media lower the threshold for making contact with extremist movements and ease recruitment to their cause. They facilitate online fund-raising and the distribution of «how to»-manuals for construction and deployment of bombs and toxic substances. Finally, they are used for training purposes aimed at the practical execution of terrorist attacks. The report includes a survey of international research on online radicalization and extremism, which, so far, proves to be scarce and sketchy. Moreover, two case studies – one of Norwegian jihadist movement «Profetens Ummah», the other of Norwegian terrorist Anders Behring Breivik – shed light on the possible impact of extensive internet usage on

terrorist motivation and violent action. Importantly, the mere participation in extremist groups on social media seems to be formative for an identity as extremist/terrorist; hence, countermeasures should be directed at participating individuals and not be limited to those who use violent language or openly support the extremist cause. It is however also clear that hate-speech and extremist online activities to a large extent go hand in hand. The report concludes that more refined research is needed in order to gain understanding of the problem in light of modern media usage. It may in turn form basis for development of countermeasures grounded in a coherent strategy which pays due regard to the interests, obligations and possible contributions of public and private stakeholders. Online countermeasures need to respect free speech and privacy. Even very unpopular ideological views have a fundamental right of legal protection. A long-term multidisciplinary approach is recommended in order to develop a common understanding of the role that each stakeholder can play with respect to countermeasures and cooperation procedures.

Sammendrag

Av Inger Marie Sunde

Rapporten bruker «nettekstremisme» som uttrykk for «radikalisering og voldelig ekstremisme på internett». Nettekstremisme forstås som et anti-demokratisk fenomen som også utviser grov forakt for menneskeverdet. Nettekstremismen består i å fremme ekstremistiske ideologier og ta i bruk ekstreme ytringsformer. Den anses også å omfatte hatkriminalitet, noe som på internett kan rammes av straffeloven § 135a om diskriminerende og hatefulle ytringer.

Nettekstremismen finner sted på ekstremistiske nettsteder og på andre nettsteder som tillater publisering av slikt innhold. Nettekstremismen er utbredt på sosiale medier også utenfor ekstremistiske fora.

Nettekstremismen er forstått som et vesentlig åpent fenomen, siden formålet gjerne er å spre ideologien i størst mulig grad. Nettekstremismen avgrenses mot skjult kommunikasjon mellom ekstremister, noe som også foregår i betydelig omfang ved bruk av internettbaserte kommunikasjonstjenester. I det sistnevnte tilfellet kan det være aktuelt å ta i bruk kommunikasjonsskontroll i forbindelse med forebygging av terrorhandlinger. Dette holdes utenfor rapportens behandling av nettekstremismen.

Rapporten inneholder tre artikler fra Forsvarets forskningsinstitutt som belyser eksisterende forskning på nettekstremisme, og gjør to studier på norske forhold (rapporten Del III kapittel 10-12). Studiene gjelder Profetens Ummah og Anders Behring Breiviks bruk av sosiale medier. Videre gir rapporten en analyse av politiets utfordringer og muligheter i en forebyggende innsats mot nettekstremismen (Del II). Analysen er utført ved Politihøgskolen

Det finnes lite forskning på nettekstremisme. Rapporten er relativt tidlig ute i internasjonal sammenheng. Det forskningsmessige underskuddet medfører at man vanskelig kan fremme mange konkrete forslag om forebyggende tiltak, fordi problemet først bør være vesentlig bedre definert. Mer tverrfaglig forskning vil kunne gi bedre innsikt i nettekstremismen og de psykososiale prosesser som utløses hos deltakerne.

Men dette forbeholdet er det likevel avdekket at ekstremistiske organisasjoner gjør velorganisert og effektiv bruk av sosiale medier for å rekruttere, radikalisere og trene opp personer. Det foregår også mye debatt på slike sosiale medier. Videre brukes de for å skaffe finansiell støtte ved å koble en betalingstjeneste til nettstedet.

Det fremstår som en forholdsvis sikker konklusjon at betydningen av sosiale medier for rekruttering og radikalisering hittil har vært undervurdert. Sosiale medier har en svært viktig funksjon for disse formål. De tilrettelegger for at rekruttering skjer svært effektivt. Videre har deltakelse som medlem på ekstremistiske fora en identitetsbyggende effekt som ekstremist. Effekten antas å gjøre seg gjeldende uavhengig av om personen utviser aktiv deltakelse i debatter eller ei. Dersom deltakelse på sosiale medier er et fullverdig substitutt for fysisk møte kan det være en rimelig hypotese at potensialet for radikalisering er mye større enn tidligere antatt.

Nettekstremismen har et stort innslag av hatefulle ytringer. Det mangler oversikt over i hvilken utstrekning det er tale om straffbare ytringer, og ikke bare «hatprat» som er uønsket, men i og for seg lovlig. For å komme til mer kunnskap om omfanget av straffbare hatefulle ytringer på internett, og omfanget av straffbare oppfordringer til å begå kriminelle handlinger, er det behov for mer forskning og kartlegging.

Mye tyder på at internett reduserer avstanden mellom tanke og handling. Via sosiale medier er det kort vei fra tanke til å bli medlem av et ekstremistisk forum. Videre spres bombemanualer mv. på de sosiale mediene. Dette anses som en fare for samfunnssikkerheten og det foreslås å innføre et straffebud som rammer publisering av slikt materiale på internett.

Kapittel 9 gjelder rollefordelingen mellom politiet og sivile aktører i forebygging av nettradikalisering. Det skilles mellom ulike formål for å drive forebyggende aktivitet på internett. Et formål er å avdekke indikatorer på radikalisering. Det er viktig at sivile aktører som gjør en forebyggende innsats for å avdekke radikalisering overholder rammene som er gitt i personopplysningsloven. Det kan være behov for å analysere hvilke metoder som er aktuelle for en sivil innsats på dette området, noe som bør gjøres sammen med de aktuelle organisasjonene.

Et annet formål er å innlede strafforfølgning av straffbare ytringer. For hatefulle ytringer bør strafforfølgning innledes på grunnlag av anmeldelse fra en som er krenket av ytringen. For oppfordringer til terrorhandlinger og andre kriminelle handlinger bør politiet iverksette etterforskning av eget tiltak.

Et tredje formål er å ta til gjenmæle mot nettekstremismen. Dette antas ikke å være en oppgave for politiet, men for det sivile samfunn. Nettekstremismen bør imøtegås direkte på de fora hvor den foregår. Her kan mange aktører spille en viktig rolle.

Til sist understrekes forumeieres etiske ansvar. De bør klart signalisere nettstedets formål og hvilken policy som gjelder for innlegg på forumet. Policyen bør ligge på et klart høyere nivå enn grensen for det straffbare. Innlegg som bryter med policy bør slettes.

Del I

Forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme på internett

Av Inger Marie Sunde

1. Prosjektbeskrivelse

1.1 Bakgrunn

Forskningsprosjektet har bakgrunn i regjeringens handlingsplan «Felles trygghet–felles ansvar» for å forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme. Handlingsplanen kapittel 5 utpeker fire tiltaksområder: (i) Økt kunnskap og informasjon; (ii) Styrke myndighetenes samhandling; (iii) Styrket dialog og økt involvering; (iv) Støtte til sårbare og utsatte personer. Prosjektet hører under området Økt kunnskap og informasjon, tiltakspunkt 2 «Forskning på radikaliserings og voldelig ekstremisme – med vekt på forebyggende tiltak».

Justisdepartementets oppdragsbrev av 12. juli 2012 beskriver prosjektet slik:

«I første omgang ønsker vi gjennomført en kunnskapsgjennomgang/kartlegging om radikaliserings og voldelig ekstremisme på internett. Kunnskapsgjennomgangen må kunne gjøres offentlig tilgjengelig. Den må vise eksisterende forskning på feltet samlet i en rapport, med henblikk på å skaffe grunnlag for å konkretisere utfordringer og muligheter for politimetodisk innsats som utnytter internett i forebyggende og avvergende øyemed. Prosjektet antas å kunne produsere svært fruktbare problemstillinger for mer langsiktig forskning på et viktig og meget aktuelt felt.

Med en slik tilnærming vil forskningsrapporten både ha en betydelig informasjonsverdi i seg selv, og eventuelt kunne brukes som et forprosjekt som kan belyse om det foreligger videre problemstillinger og behov for langsiktig forskning.»

Prosjektet ble sendt til Politidirektoratet som henvendte seg til Politihøgskolen. Det var forutsatt at deler av prosjektet kunne settes ut til andre fagmiljøer. Prosjektets leder er Inger Marie Sunde ved Politihøgskolens forskningsavdeling.

Mandatets første del gjelder en kartlegging av radikaliserings og voldelig ekstremisme på internett. Kartleggingen har blitt utført av Forsvarets forskningsinstitutt ved Petter Nesser, Brynjar Lia, Anne Stenersen og Jacob Aasland Ravndal. Funnene er beskrevet i en oversiktsartikkel og to kasstudier fra norske forhold om Profetens Ummah og Anders Behring Breivik. Artiklene danner kapittel 10-12 i rapporten Del III: Ekstremismeforskningen. Artiklene er som følger:

- «Ekstremisme i sosiale medier: En oversikt over forskning, internasjonale trender og implikasjoner for norske forhold». Petter Nesser, Brynjar Lia og Anne Stenersen (Nesser m.fl. 2013). Se rapporten kapittel 10.
- «Profetens Ummah og sosiale medier. Brynjar Lia» (Lia 2013). Se rapporten kapittel 11.
- «Anders Behring Breiviks bruk av internett og sosiale medier». Jacob Aasland Ravndal (Ravndal 2013). Se rapporten kapittel 12.

Artiklene gir det vesentlige faktagrunnlaget for analysen som er tatt inn i Del II: Forebygging av nettekstremisme i et politiperspektiv. Analysen er svar på mandatets annen del, konkretiseringen av «utfordringer og muligheter for politimetodisk innsats som utnytter internett i forebyggende og avvergende øyemed». Analysen er utført av Inger Marie Sunde ved Politihøgskolen.

1.2 Aktiviteter i prosjektet

Den skriftlige produksjonen er fordelt mellom Politihøgskolen og Forsvarets forskningsinstitutt. Dette er alt beskrevet. Prosjektleder har i tillegg gjennomført en rekke intervjuer med

- eksperter på nettekstremisme
- Antirasistisk senter
- dataekspertise ved Høgskolen i Oslo og Akershus
- Politiets sikkerhetstjeneste
- Oslopolitiets dialoggruppe mot voldelig politisk aktivisme

Det har også vært avholdt en tverrfaglig workshop med gjennomgang av kunnskapen om nettekstremisme og vurdering av rammer / muligheter for tiltak. Foruten representantene som er nevnt ovenfor hadde workshoppen deltakelse fra Institutt for medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo, ekspertise på sosiale medier fra Universitetet i Bergen og rettslig kompetanse på personopplysningsvern fra Datatilsynet. Som det fremgår av rapporten anses nettekstremisme som fenomen i stor grad å foregå åpent. Nettekstremisme kan derfor observeres og være gjenstand for mottiltak fra en lang rekke aktører. Systematisk overvåking har en side til personvernet både om den skjer av offentlig myndighet og om den for eksempel skjer av frivillige organisasjoner. Det ble derfor ansett viktig å integrere personvernperspektivet i arbeidet.

Del II

Forebygging av nettekstremisme i et politiperspektiv

Av Inger Marie Sunde

2. Opplegget for analysen

Ytringsfrihet er et kjennemerke på demokratiet. Nettekstremisme handler om ytringer. Analysen har derfor allerede i utgangspunktet for øye spørsmålet om hvilke forebyggende oppgaver politiet kan ha mot nettekstremisme uten å bli et «meningspoliti». Det har ledet til en undersøkelse av hva man forstår med «ekstremisme», og hva som er ekstremismens kjennemerker (indikatorer). Rapporten representerer dermed også et innlegg i den verserende definisjonsdebatten om ekstremisme og hatkriminalitet.

Analysens faktagrunnlag består vesentlig av forskningen på terrorisme og ekstremisme med hovedvekt på artiklene fra Forsvarets forskningsinstitutt. Dette er kombinert med mediekunnskap, særlig med henvisning til medieforsker Ida Aalens «En kort bok om sosiale medier» (Aalen 2013).

Radikalisering skjer i en gruppeprosess. Innsikt i sosiale prosesser er viktigere for å forstå nettekstremisme enn innsikt i datatekniske forhold på internett. Aalen gir en oppdatert oversikt over forskning på sosial bruk av sosiale medier og er et godt utgangspunkt for å gå dypere inn i rapportens tema. Et viktig hensyn for en forebyggende strategi er at problemet som skal forebygges bør være veldefinert. Nettekstremismen er foreløpig ikke godt beskrevet og det er en utfordring å identifisere hvilke fenomener som bør henføres til problemet. Siden politiske føringer er viktige for politiets forebyggende innsats er det valgt å analysere nettekstremismen i lys av politisk kommunikasjon om terrorisme og hatkriminalitet. Politisk ses disse fenomenene gjerne i sammenheng.

Til sist er det reist noen rettslige spørsmål knyttet til forebygging av nettekstremisme. Tiltak kan reise spørsmål både i forhold til ytringsfrihet og personvern. Det er imidlertid ikke gitt at man bør begrense perspektivet til å gjelde relasjonen mellom myndighetene og borgerne, siden langt flere aktører involveres i en forebyggende strategi. Dette er kompliserende for de rettslige vurderingene.

3. Hva menes med «nettekstremisme»?

3.1 Fenomenet gjelder ytringer - avgrensning mot cyberterrorisme

Prosjektet gjelder «radikalisering og voldelig ekstremisme på internett». Det er nødvendig å forklare hvilken betydning rapporten legger i dette uttrykket, som i kortform er kalt «nettekstremisme».

Rapporten bruker «nettekstremisme» for å betegne en bestemt type ytringer. Avgrensningen er ikke innlysende fordi voldelig ekstremisme «på internett» også kunne omfatte skadevoldende handlinger på internett, såkalt «cyberterrorisme». Cyberterrorisme er noe annet enn ekstremistiske ytringer. Cyberterrorismen bruker internett som plattform for å begå logiske angrep som lammer eller forårsaker annen feilfunksjonering i dataanlegg. Formålet kan for eksempel være å ramme regjeringens internettbaserte informasjonstjenester eller skape sammenbrudd i offentlig samferdsel ved å skade et databasert styrings- og kontrollsystem. Slike angrep kan utføres ved å utløse en overføring av elektroniske signaler som har den ønskede effekt på datasystemet som angripes. Denne type elektronisk kommunikasjon er ikke ytringer. Kommunikasjonen i et dataangrep har et annet datasystem som mål. Ytringer derimot har mennesker som mål (Sunde 2011:56-58).

En annen sak er at personen som står bak dataangrepet kan bruke internett til å gjøre det kjent og påta seg «ansvaret». På den måten kan flere terrorstrategier kombineres, nemlig terror som kommunikasjon (få oppmerksomhet om en ideologi) og terror for å krisemaksimere (feilfunksjonalitet som følge av dataangrepet). Ved å true med flere angrep vil det i tillegg være tale om terror som utpresning for å oppnå et politisk mål. Gjennom 1990-tallet pekte flere studier på at cyberterrorisme var et mulig fremtidig problem. Nå tyder imidlertid forskningen på at «trusselen om dødelig cyberterrorisme har vært overdrevet» (Nesser m.fl. 2013). I det følgende er det valgt å holde cyberterrorisme utenfor. Det betyr ikke at man bør se bort fra trusselen. Begrunnelsen er utelukkende at det problem som rapporten

behandler gjelder synlige nettbaserte utslag av radikaliserings og ekstremisme i form av ytringer. Cyberterrorisme er skadevoldende handlinger på linje med andre terrorhandlinger, som å sprengne en bombe. Nøyaktig hvilket voldelige utslag ekstremismen gir seg er ikke tema. Prosjektet gjelder de forutgående forhold.

Uten nærmere presisering kan forebygging av cyberterrorisme forstås å bety forebygging av radikaliserings som leder til cyberterrorisme. Men en data-spesifikk betydning er mer vanlig, nemlig at de forebyggende tiltak skal sikre at datasystemer og elektroniske nettverk er minst mulig sårbare for slike aggressive handlinger. I desember 2012 la regjeringen frem «Nasjonal strategi for informasjonssikkerhet» med en handlingsplan som gjelder slike trusler. Dette faller utenfor handlingsplanen mot radikaliserings og voldelig ekstremisme.

3.2 Avgrensningen til ekstrem islamisme og høyreekstremisme

Kasusstudiene om Profetens Ummah og Anders Behring Breivik gjelder ekstrem islamisme (jihadisme) og høyreekstremisme. Venstreekstremisme på nett er ikke belyst fordi det ikke anses å være et problem i Norge for tiden. Rapportens funn anses imidlertid å være generaliserbare og ha relevans for ekstremisme uansett hvilken retning den har. De gjelder for enhver ekstrem «-isme» uavhengig av om den er begrunnet i en ideologi i bredere forstand eller er koblet til en enkeltsak («enkeltsaksekstremisme»).

Fremstillingen betegner noen nettsted og -tjenester som ekstremistiske. Helt presist å angi hvilke ideologiske retninger som berettiger betegnelsen «ekstrem» eller «ekstremistisk» er utviklet til en egen vitenskap. For eksempel har forskeren Anders Ravik Jupskås utviklet en egen typologi for å skille mellom høyrepopulisme, høyre-radikalisme og høyreekstremisme (Jupskås 2012, kapittel 2). For rapporten har det ikke vært nødvendig å gå dypere inn i disse sonderingene.

4. Erfaringer fra England – PREVENT 2009 og 2011

Innledningsvis synes det hensiktsmessig å se hen til erfaringer gjort i England. Den norske handlingsplanen bygger nemlig på den engelske handlingsplanen PREVENT fra 2009. I 2011 ble imidlertid PREVENT revidert i erkjennelse av at planen hadde vært utilstrekkelig.

PREVENT 2011 har tre overordnede formål, nemlig (i) å utfordre, imøtegå og gjendrive ekstremistiske budskap («ideological challenge»); (ii) å forebygge at personer blir trukket inn i terrorgrupper; og (iii) arbeide med samfunnssektorer og institusjoner. Nytt i forhold til PREVENT 2009 er at internett anses som «a sector in its own right» (PREVENT 2011, pkt. 7.4 og 10.8). Internettrelaterte forebyggende problemstillinger behandles samlet som et selvstendig innsatsområde ved siden utdanning, helse, trossamfunn, rettshåndhevelse og frivillig innsats (PREVENT 2011 s. 66 og pkt. 10.90-10.113).

Erfaringene fra PREVENT 2009 tilsier at en grunnleggende forutsetning for å lykkes i det forebyggende arbeidet er at man allerede i utgangspunktet har en klar forståelse av hva problemet består i. Per i dag foreligger ikke et fullstendig og samlet kunnskapsgrunnlag om nettekstremisme under norske forhold. Kartleggingen gjort av Forsvarets forskningsinstitutt er en begynnelse på et slikt arbeid. Fenomenet er imidlertid sammensatt. Forsvarets forskningsinstitutt har naturlig nok hatt nettekstremismens potensial for terrorisme for øye, mens analysen viser at også hatkriminalitet bør omfattes. De hatefulle ytringene er en del av fenomenet. Her er det altså identifisert et tema hvor kunnskapen om norske forhold / aktører bør styrkes.

Analysen beskriver derfor nettekstremisme på et nokså overordnet nivå og gir i liten grad konkrete anbefalinger om forebyggende tiltak. Anbefalingene fokuserer mer på behovet for mer kunnskap og analyse av nettekstremismen. Det antas at rapportens funn bør behandles i et tverrfaglig forum for best

mulig å kunne stake opp kursen fremover. En tverrfaglig workshop lik den som ble avholdt i prosjektet kunne være et egnet tiltak i så måte.

PREVENT 2011 påpeker at forebyggende tiltak må ha veldefinerte formål. PREVENT fra 2009 ble revidert fordi den var ufokusert og tiltakene av en slik art at effekten ikke kunne måles. Noen negative effekter hadde også blitt utløst. Årsaken var at tiltak hadde vært for uklart begrunnet. Følgen var at tiltak blant annet rettet seg mot flere enn de som representerte et problem (mot hele muslimske miljøer i stedet for mot enkeltindivider). Svakheterne skyldtes manglende rigiditet i strategiutviklingen og i defineringen av måloppnåelse. (Prevent 2011:27; Kundnani 2009).

PREVENT 2011 fremholder at både problem og tiltak bør konkretiseres og evalueres jevnlig. Det bør herske klarhet med hensyn til hvem som har ansvar for iverksettelsen av tiltak og hvem som er i målgruppen for tiltaket. Til forskjell fra PREVENT 2009 har PREVENT 2011 skilt ut integreringspolitikken og har kun sikkerhetspolitiske problemstillinger for øye. Det skal tydeliggjøre at eventuelle problemer knytter seg til bestemte personer, ikke til hele grupper av befolkningen. PREVENT 2011 er likevel bredt anlagt med sikte på å involvere det sivile samfunn i motstanden mot radikaliserings og terrorisme. Politiet skal fortsette sin forebyggende innsats, men det understrekes at PREVENT 2011 ikke er et «police program, and must not become one» (PREVENT 2001: 9, 36 og 95). Planen er tydelig med hensyn til at det ikke er straffbart å ha ekstremistiske holdninger og at myndighetene verner ytringsfriheten (PREVENT 2011 pkt. 3.10 og 6.18). Den signaliserer dermed at politiet ikke må utvikle seg til å bli et «meningspoliti».

Den norske handlingsplanen har til felles med PREVENT 2011 at den ikke kan forstås som et «police program». Utover innsatsen i justissektoren nevnes det forebyggende arbeidet i kommunene, innen utdanning og helsevesen, i arbeidet for å styrke mangfold og integrering og for å forebygge diskriminering. Dessuten omfattes utenrikspolitikken.

Likevel anses politiet utvilsomt å ha mange oppgaver. Strafforfølgning kan som nevnt være viktig i en bredere forebyggende strategi. Videre nevnes den

forebyggende innsatsen til Politiets sikkerhetstjeneste (PST) og samarbeidet med lokalt politi (Handlingsplanen 2010:18). Tilsistansesektorovergripende tiltak som bruk av SLT og Politiråd i kommunene å ha stor betydning.¹

Sett under ett betyr det at politiets rolleforståelse opp imot sivile aktørers innsats mot radikaliserings og ekstremisme også bør være avklart, ved siden av de øvrige momentene som er nevnt.

Det videre arbeidet bør derfor inkludere aktører som kan ha forebyggende oppgaver. Det tenkes på foreldregrupper, frivillige organisasjoner, ledere av religiøse samfunn, politisk aktiv ungdom osv. Dette samspillet mellom politi og andre sivile aktører er forutsatt i politiloven § 1 annet ledd som sier at politiets virksomhet skal være «et ledd i samfunnets samlede innsats» for å fremme og befeste borgernes rettssikkerhet, trygghet og alminnelige velferd for øvrig.

Men på et område hvor hensynet til ytringsfriheten står sentralt synes en god rolleforståelse å være av særlig stor betydning. I en helhetlig strategi bør derfor en konkret avstemming av politiets innsats opp mot andre aktører være et obligatorisk sjekkpunkt.

¹ «SLT» betyr Samordning av Lokale kriminalitetsforebyggende Tiltak

5. Nettekstremisme i et politiperspektiv – innledende problemstillinger

5.1 Terror- og ekstremismeforskningen

Det at nettekstremismen manifesterer seg som ytringer er bare et utgangspunkt. En bedre beskrivelse er nødvendig som grunnlag for politiets forebyggende tiltak.

Handlingsplanen kobler radikalisering og voldelig ekstremisme til faren for terrorhandlinger. Et naturlig utgangspunkt er dermed å undersøke hva forskningen på ekstremisme og terrorisme har å si om fenomenet. Det viser seg at nettekstremismen foreløpig er lite belyst i forskningslitteraturen, nasjonalt og internasjonalt. (Nesser m.fl. 2013) opplyser om «et nokså tydelig underskudd på akademiske arbeider». Ekstremisters og terroristers bruk av sosiale medier har ikke vært sett på som et eget forskningsfelt, men snarere som «et undertema i studiet av slike aktørers generelle Internett-praksis».

Med disse forbehold fokuserer den delen av terrorforskningen som fanger opp internett på fire temaer (Nesser m.fl. 2013):

- (i) omfanget og spredningspotensialet for ekstremisme og terrorrelatert aktivitet på nett;
- (ii) terroristers praksis når det gjelder etablering og organisering av virtuelle nettverk;
- (iii) kartlegging av ulike bruksområder; og
- (iv) praksis knyttet til spredning av propaganda, rekruttering, trening og operasjonelle aktiviteter.

Forskningen dokumenterer at internett er tatt i utstrakt bruk av personer og grupperinger som nevnt. I «stadig økende grad» brukes nettet som et redskap for informasjonsinnhenting og for kommunikasjon til planlegging og gjennomføring av terroraksjoner (Nesser m.fl. 2013). Veksten i antallet

ekstremistiske nettsted (også omtalt som «websider» og «nettsider») har vært eksponentiell siden slutten av 1990-tallet, fra 12 «terrorrelaterte nettsider» i 1998 til ca 7000 i 2009. Weimann opplyser om 8000 nettsteder per januar 2012 (Weimann 2012). Dette tyder på at veksten har flatet ut.

Det bør stilles spørsmål ved hva en slik kvantifisering kan fortelle om problemet. Ifølge «isfjellmetaforen» er bare 10 % av innholdet på internett «synlig» i den forstand at det er indeksert og søkbart. Metaforen uttrykker en gjennomsnittsbetraktning. Ekstremistisk ideologi og propaganda er meget godt synlig på nettet, så kanskje er det slik at forskningens opptelling gir god oversikt over fenomenet. I hvert fall kan det være tilfelle i Norge fordi det her, så vidt vites, ikke anvendes noen form for filtrering av slike nettsteder. Det kan være annerledes i stater som er mer repressive overfor ytringsfriheten. Nettstedet Open Net Initiative (opennet.net) gir oversikt over ulike staters filtreringspraksis. De nordiske land er ikke med på listen.²

Det er også noe uklart hva som er talt opp, dvs. hva «nettsted» betyr, og om kvantifiseringen også omfatter lukkede fora. Det ligger i sakens natur at lukkede fora ikke er søkbare i samme grad som de åpne, så for disse er det større grunn til å tro at isfjellmetaforen slår til.

Forskningen dokumenterer at ekstremismens nettbaserte virksomhet er godt organisert og utnytter gjennomtenkte kommunikasjonsstrategier. Det er tale om strukturer bestående av «nøkkelnoder», «distributører», «produsenter» og «diskusjonsfora» (Nesser m.fl. 2013). Nøkkelnodene er såkalte «webforum» som «eier» det ideologiske grunnlaget, tilgjengeliggjør autentiske tekster, sprer videofilmer på YouTube, tilbyr foredrag av sentrale ideologer online mv.

Distributørene sørger for viderespredning av det ideologiske budskapet, i egne ord og ved å legge lenker til nøkkelnodene. Facebook, Twitter og YouTube brukes til dette. Distributørene kan også fungere som opinionsledere, som for eksempel Fjordman på høyresiden. I et intervju med Verdens Gang etter 22/7 ga Fjordman seg til kjenne som Peder Arne Nøstvold Jensen, og

² <https://opennet.net/research/profiles/united-kingdom>.

han sa at «han aldri ville blogge under det pseudonymet igjen» (VG 5.8.11).³ Det gjør han imidlertid fortsatt, som ideolog på nettstedet Gates of Vienna (gatesofvienna.net) <http://chromatism.net/fjordman/fjordmanfiles.htm>.

Nettekstremismen utnytter moderne medie- og kommunikasjonsstrategier og bidragsyterne på dette området kalles «produsenter». Ekstremistiske budskap spiller på følelser positivt og negativt. Eksempler på det siste er videoklipp lagt ut på YouTube som viser grusomheter fra krigsmarken i Syria, noe som skaper sinne og et ønske om «å gjøre noe». Filmene er velegnet for å utløse en velkjent mekanisme for radikaliserings, nemlig «moralisk sjokk» som skaper «kognitiv åpenhet» for å gripe til drastiske tiltak for å gjøre noe med problemet.

For å skape positiv appell «styles» budskapet av internettbaserte «medieselskaper». Det kan også oppstå spontane workshops hvor flere samarbeider om produktet. «De udødelige» («Die Unsterblichen»), en tysk høyreekstrem bevegelse, legger stor vekt på budskapets form, bruk av hvite masker, suggerende musikk og dramaturgiske virkemidler i videofilmer på YouTube. Symbolbruk er generelt viktig på begge sider, og bruk av popkulturelle referanser som for eksempel bilde av Anders Behring Breivik på Jerntronen i Game of Thrones.

Produsentene sørger også for digitale bibliotek og oversettertjenester som tilgjengeliggjør tekstene på flere språk. Deltakere i Profetens Ummah sørger for å tekste YouTube videoer med utenlandske ideologer til norsk (Lia 2013).

Forskningen beskriver effekten slik: «Internett har skapt et betydelig skifte i lokale terrorgruppers evne til å påvirke et publikum utenfor deres umiddelbare konfliktteater, og har styrket deres internasjonale kontaktnett til geografisk spredte sympatisører» (Nesser m.fl. 2013).

Til sist fremhever forskningen betydningen av diskusjonsforaene. Disse er på Facebook og i diskusjonstråder i tilknytning til artikler og blogger. De kan også være tema opprettet under en ideologisk plattform som den høyre-

³ <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/22-juli/artikkel.php?artid=10089389>.

ekstreme hvitmaktpattformen Stormfront.org, som opplyser å ha mer enn 9 millioner debattinnlegg (juni 2013). Det norske høyreekstreme nettstedet document.no synes å være noenlunde tilsvarende organisert. Document.no er også på Twitter og sørger følgelig for raskspredning av nyhetsoppdateringer til sine følgere.

Egne oppslag på disse nettstedene viser at de også skaffer seg finansiell støtte ved å sette opp en online kredittkorttjeneste. Både Stormfront.org og document.no har dette.⁴

På grunn av at store sosiale medier som Facebook, YouTube og Twitter er godt integrert gir et lavterskel tiltak som å bli medlem av en Facebook-gruppe tilgang til all den informasjon som er nevnt. Dette er et utgangspunkt for å forstå betydningen for radikaliserings av et forum som for eksempel Facebook-gruppen Profetens Ummah.

Når man setter seg inn i nettekstremismen for første gang er den velorganiserte kommunikasjonsstrukturen kanskje egnet til å overraske. I dagens mediasamfunn er det imidlertid påregnelig at de faktiske forhold nettopp er som beskrevet. Det er også slik andre aktører som er opptatt av å få ut et budskap opererer. Man etablerer et kjernebudskap, sprer det til flest mulig medieplattformer og får andre til å gjenta det og henviser til de opprinnelige kildene. Engasjerte aktører bidrar spontant gjennom såkalte «wikis» på nettet. Wikipedias langvarige suksess er et resultat nettopp av slike mekanismer.

Nettekstremister er som andre internettbrukere, de er opptatt av relasjonsbygging, kontakt, rekruttering, og av å skjerme seg når det er nødvendig. De er minstlike avansertesomenhverannenmediebrukeriinternettgenerasjonen.

Nettekstremismen utnytter internett og sosiale medier til fulle, men uten de barrierer som borgere i et demokratisk samfunn vanligvis forholder seg til. Det er formålet som kjennetegner nettekstremismen, ikke at internett og sosiale medier utnyttes på planmessig vis.

4 Stormfront.org:<http://www.stormfront.org/forum/t860284/>. Document.no:<http://www.document.no/bidra/>.

5.2 Åpen kommunikasjon

Forskningen viser at nettet i utstrakt grad brukes til åpen formidling av ekstremistiske ytringer og til skjult kommunikasjon mellom ekstremister. Dette reiser forskjellige problemstillinger for politiet.

I det førstnevnte tilfellet tenker terrorforskningen på «personer og grupper som har en voldsforherligende retorikk på nettet». Forskningen kobler ekstremistiske ytringer i sosiale medier til radikalisering og ekstremisme «i relativt vid forstand». Motsatsen er terroristen som «faktisk involverer seg i politiske voldshandlinger». Det opplyses at de ekstremistiske ytringene i stor grad foregår åpent for å skape oppslutning om ideologien, overbevise, rekruttere og instruere om voldelige metoder mv. (Nesser m.fl. 2013).

Analysen tar sikte på å belyse politiets utfordringer og muligheter i forhold til den åpne ekstremistiske kommunikasjonen på internett. «Nett-ekstremisme» brukes for å betegne slik kommunikasjon. Her er det behov for å klargjøre enda en sontring, nemlig mellom nettekstremisme og ekstremistiske nettsted. Terrorforskningens fokus på ekstremistiske nettsteder betyr nemlig ikke at nettekstremismen nødvendigvis bare foregår der. Ekstreme ytringer kommer også til uttrykk på nøytrale plattformer som hegnar.online og VG Nettdebatt (vgd.no). Dette er godt dokumentert både av (Strømmen 2011) og (Gule 2012).

Det kan derfor være klargjørende å reservere uttrykket «ekstremistiske nettsteder» for interessebaserte fora som formidler ekstremistisk innhold, og personlige fora som brukes av ideologer og andre opinionsledere for å spre ekstremistiske meninger. Nøkkelnodene og distributørene faller i denne kategorien. På høyresiden er document.no, Stormfront og Gates of Vienna eksempler på slike fora. På jihadistsiden kan det vises til Profetens Ummah og islam.net.

Uttrykket «nettekstremisme» kan brukes om ekstremistisk virksomhet uansett hvor den foregår på nettet. Nettekstremisme betegner dermed ekstremistisk virksomhet (som å spre en ideologi) og ekstremistiske ytringer, også de som finner sted på nøytrale nettsteder. Det klargjør at nett-

ekstremismen kommer til uttrykk mange steder på nettet og ikke er begrenset til de ekstremistiske nettstedene. Diskusjonsforaene som utnyttes for nettekstremisme kan være opprettet på de ekstremistiske nettstedene og på nøytrale plattformer. En forebyggende strategi bør være innrettet på å forholde seg til dette.

Videre blir det tydeliggjort at de ekstremistiske nettstedene som terrorforskningen har kvantifisert, ikke utelukkende formidler hatefulle ytringer, oppfordringer til vold og terrorhandlinger mv. Det er legitimt å formidle en ideologi, noe slike fora også brukes til. De benyttes også til å diskutere en rekke forskjellige spørsmål i tilknytning til ideologi, medlemmers opptreden, organisering osv. Også dette bør en forebyggende strategi ta hensyn til.

Forebygging rettet mot åpne ytringer reiser noen krevende problemstillinger i forhold til ytringsfriheten. Politiet kan ikke gripe inn mot nettekstremismen bare under henvisning til at den er mislikt. Det er nødvendig å konkretisere hva som skal forebygges og hva som er begrunnelsen for det enkelte tiltak. Dersom tiltaket representerer et inngrep i ytringsfriheten må det oppfylle de vilkår som gjelder for dette.

Rapporten avgrensner forebygging av nettekstremisme mot politiets innsats for å hindre iverksettelse av terrorhandlinger. I det siste tilfellet kan tilgang til kommunikasjon som skjer skjult mellom deltakerne ha avgjørende betydning for muligheten til å hindre voldsaksjonen. Politiet søker altså å oppnå tilgang til hemmelig kommunikasjon – ytringer – mellom ekstremister. Ekstremister bruker internett i utstrakt grad også til dette formål (Nesser m.fl. 2013).

Politiet har adgang til å benytte skjulte metoder for å få tilgang til den lukkede kommunikasjonen når formålet er å forebygge og avverge terrorhandlinger. Dette følger av politiloven § 17d og korresponderende bestemmelser i straffeprosessloven kapittel 16a, jf. § 226 bokstav c. Bestemmelsene om kommunikasjonskontroll gjelder elektronisk kommunikasjon og er anvendelige på kommunikasjon som skjer over internett så vel som over telenettet. Politiet kan også spane og infiltrere på internett, selv om det kan være noe usikkert nøyaktig hvilke rettslige rammer som gjelder for dette.

Både det umiddelbare formålet med politiets virksomhet og metodebruken er forskjellig i de to tilfellene. Videre er det slik at mens åpne ekstremistiske ytringer på internett reiser viktige problemstillinger i forhold til ytringsfriheten, jf. G § 100, EMK artikkel 10 og SP artikkel 19, innebærer metodebruk som utnytter fortrolig kommunikasjon inngrep i privatlivets fred, jf. EMK artikkel 8 og SP artikkel 17. Konvensjonene (EMK og SP) er implementert i norsk rett, jf. menneskerettsloven § 2, jf. § 3 (lov nr. 30/1999). Siden menneskerettighetene som står i fokus er forskjellige, er også inngrepsvurderingen forskjellig. Også dette tilsier at den åpne nettekstremismen skilles ut til egen behandling i et forebyggende perspektiv.

Forebygging av terrorhandlinger er grundig utredet andre steder og behandles ikke her. Temaet ligger også noe på siden av handlingsplanen som gjelder forebygging for å hindre at en person utvikler den ideologiske voldsaksepten som definerer vedkommende som ekstremist. Selv om handlingsplanens endelige siktemål er å hindre terrorhandlinger, legger den opp til tidlig intervensjon, dvs. at tiltak bør rettes mot personens holdninger og risikoatferd før det går så langt at voldsaksepten har slått inn. Dette er i samsvar med grunnleggende forebyggende prinsipper om tidlig intervensjon og kunnskapsforankrede, lokalt samordnede tiltak (som SLT og Politiråd).⁵

5.3 Formålet med å forebygge nettekstremisme

5.3.1 Kortsiktige og langsiktige målsettinger

Åpne ekstremistiske ytringer utløser flere problemer for en forebyggende strategi. Forholdet til ytringsfriheten er et gjennomgående tema. Her er siktemålet å bevisstgjøre noen problemstillinger som gjelder formålet med å forebygge nettekstremisme, og forholdet mellom forebygging og strafforfølgning.

Hva som er formålet med de forebyggende tiltak mot nettekstremisme er et helt grunnleggende spørsmål. Formålet er styrende for politiets tilnærming og

⁵ (Gode krefter 2009:9). Handlingsplanen 2010 viser til denne (s. 8).

valg av tiltak, og bør derfor konkretiseres. Formålet bør klarlegges både ut fra kortsiktige og langsiktige målsettinger, og under hensyn til hvordan politiet bør forholde seg til ytringer som fremstår som straffbare. Både straffebedene mot terrorisme og den alminnelige straffelovgivningen kriminaliserer visse ytringer. Videre informerer terrorforskere, journalister og andre som har skaffet seg innsikt i nettekstremismen, om at hatefulle ytringer er utbredt på ekstremistiske fora. Siden det er påregnelig at politiet kommer til kunnskap om straffbare ytringer ved å følge med på ekstremistiske fora, er det behov for en plan for hvordan man skal forholde seg til dem.

En straffbar ytring faller der og da og representerer umiddelbart et straffbart faktum. Politiet må dermed ta stilling til om etterforskning bør innledes, jf. straffeprosessloven § 224. Det er tenkelig at en prioritering av straffesaken kan komme på tvers av langsiktige formål med å følge med på et ekstremistisk forum. På den annen side kan systematisk og hyppig strafforfølgning av straffbare ytringer muligens være et hensiktsmessig forebyggende tiltak. I så fall bør hensiktsmessigheten av å anvende andre langsiktige tiltak mot samme forum være avklart.

Dersom etterforskning av ytringen er aktuelt kan det reises spørsmål ved om hvorvidt strafforfølgningen skjer som ledd i en forebyggende strategi mot radikalisering og voldelig ekstremisme, eller om det skjer rutinemessig som ledd i den fortløpende behandlingen av straffesaker. Spørsmålet er blitt særlig aktuelt som følge av den økte mobiliseringen mot hatkriminalitet de senere år. Hatkriminalitet omfatter bl.a. hatefulle ytringer som kan straffes med hjemmel i straffeloven § 135a. Påtalemyndigheten kan forfølge straffbare ytringer, men uten en plan kan man vanskelig påberope seg at strafforfølgningen er ledd i en helhetlig forebyggende strategi. Politiet (og påtalemyndigheten) bør således ha en plan for hvilke ytringer som skal forfølges med straff. I tillegg bør det finnes en begrunnelse for hvorfor man, eventuelt, i visse tilfeller velger å se bort fra ytringer som fremstår som straffbare. Det følger av alminnelige saklighetskrav til politiets virksomhet.

De problemstillinger som er nevnt tilsier at koordinering av tiltak innen den samlede forebyggende innsatsen er viktig for å oppnå et vellykket resultat. Problemstillingene har også betydning for registrering av saker og muligheten for å anvende kriminalstatistikken til å evaluere effekten av tiltak. Det er vanskelig å få frem et godt registrerings- og statistikkgrunnlag for hatkriminalitet, noe som er påpekt både av Oslo politidistrikt (Oslo politidistrikt 2013) og Politidirektoratet (Politidirektoratet 2013:19).

5.3.2 Hvorvidt strafforfølgning av ytringer kan anses som et forebyggende tiltak

Et annet spørsmål er hvorvidt strafforfølgning av hatefulle og andre straffbare ytringer på internett bør anses som en naturlig del av en strategi for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme. I første omgang er spørsmålet hva som kan begrunne bruk av et reaktivt tiltak (straff) som ledd i forebygging. Dernest er spørsmålet – forutsatt at strafforfølgning skal brukes forebyggende – hvordan man forsikrer seg om at sakene gjelder samme fenomen som strategiens øvrige tiltak. Dette har betydning for å kvantifisere den forebyggende innsatsen og effekten av den.

Det første spørsmålet er det enkleste. Selv om strafforfølgning er et reaktivt tiltak kan det ha en naturlig og viktig plass i en forebyggende strategi. Handlingsplanen går ikke inn på konkrete påtalemessige oppgaver – det hører under Riksadvokatens ansvarsområde – men den presiserer at «etterforskning og straffeforfølgning [har] en betydelig forebyggende effekt, og må ses i sammenheng med politiets forebyggende arbeid for øvrig» (Handlingsplanen 2010:15).

Sett under ett vitner planen om at helhetstenkning er nødvendig. Det tilsier at strafforfølgning bør brukes systematisk dersom det først anses å virke forebyggende mot nettekstremisme.

Det neste spørsmålet er om de ytringer som det kan være aktuelt å straffefølge er utslag av samme problem som omhandlet i handlingsplanen.

Spørsmålet er vanskelig fordi det avhenger av hvilke kriterier som legges til grunn for problembeskrivelsen. Slike spørsmål behandles i kapittel 6.

Videre oppstår spørsmålet om politiet bør foreta seg noe mer på nettet enn «å ta temperaturen» på de ekstremistiske miljøene, og eventuelt iverksette strafforfølgning av visse ytringer. Som nevnt har handlingsplanen sitt fokus rettet mot tidlige faser av radikaliseringsprosessen. Politiet har god erfaring med systematisk bruk av direkte kommunikasjon med personer som står i fare for å utvikle ekstremistiske holdninger. Blant annet ved bruk av bekymringsamtaler har man kunnet bidra til at personer har endret holdninger og valgt bort deltakelse i det ekstreme miljøet (Handlingsplanen 2010 kap. 3.2). Et nærliggende spørsmål er om politiet i dag bør bruke internett for å kommunisere med personer i ekstremistiske miljøer? Hvordan og i hvilken form bør i så fall kommunikasjonen foregå, og kan en eventuell effekt av tiltaket måles? Også slike spørsmål bør behandles.

6. Hvorvidt ekstremisme og hatkriminalitet kan anses som utslag av samme problem

6.1 Politisk kommunikasjon om ekstremisme og hatkriminalitet

I det følgende behandles spørsmålet om ekstremisme og hatkriminalitet kan anses som deler av samme problem. Ulike perspektiv kan inntas for å analysere problemstillingen, for eksempel etisk, politisk eller strafferettslig. Selv om det er konstatert at hatkriminalitet forekommer i ekstremistiske miljøer er det ikke helt klart hva tilnærmingen bør være i en forebyggende strategi mot radikaliserings og ekstremisme. I det følgende drøftes spørsmålet hovedsakelig ut fra politiske styringssignaler, siden politikerne legger føringer for politiets forebyggende arbeid.

Det er naturlig å ta utgangspunkt i handlingsplanen mot radikaliserings og voldelig ekstremisme. Handlingsplanen kobler radikaliserings og voldelig ekstremisme til faren for terrorisme og er her på linje med britenes forebyggende strategi. Radikaliserings og voldelig ekstremisme beskrives slik (Handlingsplanen 2010:7):

Radikaliserings: «Den prosess der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å oppnå politiske mål».

Ekstremisme: Begrepet henspiller «kun på valg av virkemidler og ikke på politiske mål» og en ekstrem person er «en person som aksepterer bruk av vold for å nå politiske mål».

Handlingsplanen klargjør ikke hvilket terrorismebegrep som legges til grunn. For politiet er det nærliggende å basere seg på de strafferettslige definisjonene, nemlig terrorhandlinger, jf. straffeloven § 147a og terrorrelaterte handlinger, jf. § 147b (terrorfinansierings) og § 147c (rekrutterings, oppfordring og opplærings).

Siden loven reserverer terrorbegrepet for særdeles grove handlinger som utføres med terrorforsett gir dette en nokså snever avgrensning av problemet. Politiet bør fange opp personer som går inn i en radikaliseringsprosess, noe som forutsetter at man har indikatorer som bidrar til å identifisere kjennetegn på dette. Deltakelse på ekstremistiske nettsteder kan være en slik indikator. Hva man ytrer når man er på forumet kan være en annen indikator. Men da er man altså på et stadium som ligger klart forut for en terrorhandling. Kanskje hadde personen uansett aldri kommet til å begå noen handling som kunne lede til domfellelse etter terrorlovgivningen.

Siden utførelse av terrorhandlinger anses som ekstremt, og derfor sjeldent forekommer når den strafferettslige definisjonen legges til grunn, kan det være mer hensiktsmessig heller å beskrive terrorisme som sosialt fenomen. Da blir det i stedet et gradsfenomen som rommer langt flere straffbare handlinger enn det som følger av den strafferettslige terrordefinisjonen.

Som sosialt fenomen kan terrorisme beskrives som «kullsort i midten og toner ut i grått, som går mot hvitt. Mange voldsepisoder ligger i et eller annet omfang i gråsonen hvor det er uenighet om det er tale om terrorisme eller ei» (Bjørge 2012:16).⁶

Som sosialt fenomen kan terrorismen således også omfatte straffbare handlinger som karakteriseres som hatkriminalitet. I tillegg kan terrorisme bringe med seg andre typer lovbrudd, for eksempel organisert narkotikahandel for å finansiere terrorvirksomheten. Den politiske definisjonen av terrorisme forutsetter imidlertid at det ligger en ideologi i bunnen, jf. handlingsplanens ekstremismebegrep. Et profittmotiv, som for narkotikakriminalitet, er ikke nok. Problembeskrivelsen holder derfor slik kriminalitet utenfor.

Hatkriminalitet er ikke bestemt lovbrudd, men kan opptre i forskjellige former, som fysisk vold, trusler, skadeverk, ærekrenkelser, diskriminering mv. For hatkriminalitet på internett er det særlig straffeloven § 135a om diskriminerende og hatefulle ytringer som er aktuell («hatefulle ytringer»).

⁶ Fra Tore Bjørgos vitneforklaring i straffesaken mot Anders Behring Breivik, gjengitt i en artikkel utgitt i Danmark. Min oversettelse av sitatet fra dansk.

Heller ikke «hatkriminalitet» er noe enkelt begrep å bruke. En mulig definisjon er at den straffbare handlingen er motivert av hat og fordommer mot en person eller gruppe av personer på grunnlag av deres gruppetilhørighet. Slik sett ytrer hatkriminalitet «hierarkiske skiller i befolkningen og kan ses som uttrykk for ulik status og makt mellom grupper i samfunnet» (Politidirektoratet 2010:3).

Oslo politidistrikt problematiserer begrepet i rapporten «Hatkriminalitet» (Oslo politidistrikt 2013). Det sentrale er uansett at den straffbare handlingen skyldes at gjerningspersonen bærer på hat eller fordommer mot en gruppe og lar det gå ut over en som oppfattes å tilhøre gruppen.

Det er diskutabelt om hatkriminalitet kan anses å bunne i en ideologi og av den grunn burde ses under ett med en samsvarende ekstremisme. Det avhenger av hva man mener med «ideologi». Det å være styrt av fordommer eller negative holdninger mot en gruppe kan trivialiseres som å være ureflektert, uvitende eller mangle empati. Holdninger kan også anses som et produkt av etablerte samfunnsmessige strukturer, for eksempel av at det opereres med to kategorier kjønn, mann og kvinne. Dette kan anses som en offisiell kjønnsideologi som ikke gir rom for personer som ikke henfører seg til noen av disse kategoriene. Andre kan bruke avvik fra den offisielle normen til å «legitimere» vold og trakassering av en slik person. I et slikt tilfelle er hatkriminaliteten likevel ikke konsistent med sin egen logikk, fordi man også selv overtrer en norm (straffeloven).

Men dersom ekstremistisk ideologi har klare innslag av menneskeforakt kan det i seg selv legitimere hatkriminalitet. Dette er karakteristisk for høyre-ekstremismen. Det kan vel også være tilfelle for ekstrem islamisme, som går ut på at det ikke er plass til vestlige ikke-troende i et rent samfunn (Nesser m.fl. 2013). Hatkriminalitet er velkjent fra høyre-ekstremistiske miljøer.

Når det kommer til stykket kan det være tale om at ekstremismen og hatkriminaliteten forenes i noen felles verdier som går ut på antidemokratiske holdninger og forakt for prinsippet om menneskelig likeverd.

Både ekstremisme / terrorisme og hatkriminalitet er antidemokratiske fenomener. Begge legitimerer (ekstrem) voldsbruk og nedvurderer menneskeverdet til den som utsettes for volden. Terrorismen nedvurderer menneskeverdet fordi mennesker reduseres til å bli midler som kan ofres for å nå politiske mål. Hatkriminaliteten nedvurderer menneskeverdet fordi utsatte grupper «får som fortjent». Det som derved uttrykkes er at de er mindre verdt enn den gruppen som gjerningspersonen selv tilhører. Til sist er voldsbruk som strategi selvsagt uforenlig med demokrati, ytringsfrihet, toleranse og tilretteleggelse for politiske prosesser for å fremme saker.

Det er av interesse å notere at uttrykket «violent extremism» ikke lenger brukes i det engelske forebyggende arbeidet, fordi det anses som uklart (PREVENT 2011 pkt. 6.7).

PREVENT 2011 definerer en ekstremist som et individ som utviser uttalt eller aktiv opposisjon til fundamentale britiske verdier, herunder demokrati, rettssikkerhet, individuell frihet og gjensidig respekt og toleranse for forskjellige ideer og trosretninger (s. 107). Som ekstremisme anses også avsigelse av «dødsdom» («calls for death») over medlemmer av britiske styrker i England eller utstasjonert i andre land. (s. 107). Definisjonens siste del fikk nylig tragisk aktualitet på grunn av drapet på den britiske soldaten Lee Rigby i London 23.5.13.

Den første delen av PREVENT-definisjonen dekker terrorisme, handlinger som indikerer radikaliserings, og hatkriminalitet. Den norske handlingsplanen tar hensyn til at det kan oppstå behov for å endre kommunikasjonsstrategi i lys av at kunnskapen om fenomenet øker (Handlingsplanen 2010:7-8). Spørsmålet er om man bør legge seg på den britiske linjen for å gi en tydelig overordnet begrunnelse for at fenomenene bør ses som del av samme problem.

I den rådende politiske diskurs er det klart at terrorisme, ekstremisme og hatkriminalitet ses i sammenheng. Forebygging av ekstremisme og terrorisme har lenge vært høyt prioritert og fokuset ble ytterligere forsterket etter 22/7. I den senere tid har det også skjedd en økt politisk mobilisering mot hatkriminalitet, blant annet på grunn av høyreekstremismens revita-

lisering i Europa. Flere initiativ er tatt innen EU/EØS og Europarådet for å imøtegå problemet.

Norge arrangerte en EØS-konferanse om høyreekstremisme og hatkriminalitet i mai 2013. Statssekretær Gry Larsen i Utenriksdepartementet oppga fire årsaker til at Norge hadde tatt initiativet.⁷ Kort gjengitt var de som følger:

- (i) Nyere utviklingstrekk i Europa: Høyreekstremismen er på fremmarsj. I Hellas har nynazister fått plass i Parlamentet og i Ungarn er det høyreekstremer partiet Jobbik blitt det tredje største.
- (ii) Historisk erfaring fra Europa: Det er økonomiske nedgangstider. Dette har tidligere ledet til politisk krise og gitt seg utslag i totalitære bevegelser.
- (iii) Et økende press på minoriteter: Det er et økende press på minoriteter i form av islamofobi, antisemittisme, vold mot romfolk og andre minoritetsgrupper, blant annet mot homofile.
- (iv) Erfaring fra Norge: 22/7 viste at terrorisme og høyreekstremisme kan lede til fatale handlinger også i Norge. Det gir norske politikere en selvstendig grunn til å sette ekstremisme på den internasjonale politiske agenda.

Dette viser at hatkriminalitet, ekstremisme og faren for terrorhandlinger politisk ses i sammenheng. Dette har man historiske grunner og forskningsmessig belegg for å gjøre.

For så vidt gjelder den delen av problemet som kan relateres til internett blir det sentralt for politiet å vite hva som er relevante indikatorer på det problem som skal forebygges. Utgangspunktet, som er felles, er at ekstremisme/terrorismen og hatkriminalitet er antidemokratisk og utviser forakt for prinsippet om menneskelig likeverd. Utover dette blir det mer utydelig hva som forener fenomenene, fordi det oftere er forskjellene enn likhetene som fremheves.

⁷ Programmet for konferansen og er tilgjengelig på <http://tsforum.event123.no/UDrehc2013/program.cfm>. Chair's summary of conclusions er tilgjengelig på <http://ts.forum.event123.no/UD/rehc2013/hjem.cfm>. Utenriksminister Espen Barth Eide hadde samtidig en kronikk i Aftenposten, tilgjengelig på <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Hatet-mot-Europas-minoriteter-7200256.html>.

Et første punkt gjelder ideologi som kriterium. Definisjonsmessig forutsettes ekstremisme/terrorisme å ha kobling til en ideologi. Dette gjelder imidlertid ikke for hatkriminalitet, med mindre man anvender en svært vid eller tilpasset forståelse av hva som kan være en «ideologi», jf. tidligere bemerkninger om dette. På den annen side gjelder det neppe særlig strenge krav til kvaliteten av et tankegods for at det skal kunne anses som en ideologi i tilknytning til ekstremisme. Det er for eksempel fra flere hold påpekt at manifestet til Anders Behring Breivik er så lite koherent at det neppe fortjener betegnelsen «ideologi». For forebygging blir spørsmålet hva ved tankegodset som tilsier at man har med grader av samme fenomen å gjøre. Det har betydning for om man kan regne med at tiltak rettet mot hatkriminalitet bidrar til å forebygge utvikling av en bestemt form for ekstremisme. Det er jo tenkelig at det finnes hatkriminalitet som ikke innebærer kobling til noen «-isme» og da er det et separat problem.

Neste punkt gjelder aksjonsformens karakter. Terrorisme kjennetegnes av å være en indirekte aksjonsform som rammer ofre mer eller mindre tilfeldig, mens hatkriminalitet retter seg direkte mot den målgruppen man bærer aggresjon mot. Eksempel: Hat mot muslimer kan resultere i vold mot muslimer (hatkriminalitet). Hat mot myndighetene på grunn av en innvandringspolitikk som lar muslimer komme til Norge, kan gis seg utslag i vold som rammer hvem som helst (terrorisme).

Dersom man taler om hatkriminalitet som et gradsfenomen innenfor ekstremisme, er det spørsmål om man dermed har dekket opp alle relevante fenomener innen en helhetlig strategi. Begrepet «hatkriminalitet» brukes om direkte aksjonsformer mot minoritetsgrupper. I de senere år og særlig på grunn av Anders Behring Breivik-saken, har man fått økt bevissthet om hatet mot politisk ledelse og annen samfunnselite. Det er altså tale om et hat rettet mot en politisk ledelse som er valgt etter demokratiske prinsipper, hvor den som bærer på hatet har hatt frihet til å fremme sitt eget syn i samfunnsdebatten. Hatet bygger på konspirasjonstenkning som går ut på at den politiske ledelsen og annen elite har inngått en hemmelig sammen-svergelse med bestemte befolkningsgrupper (for eksempel jøder eller

muslimer) for å fremme egne interesser på tvers av velgernes interesser. Forestillingene om ZOG (en sionistisk verdensomspennende sammen-svergelse) og Eurabia inneholder slike konspirasjonsteorier.

Bruk av konspirasjonsteorier gjør det nærmest umulig å gjendrive ekstreme påstander, fordi motargumenter anses som kalkulert manipulering basert på falsifiserte fakta (Gule 2012:71-79, særlig s. 77). Ekstremisten har «grunn» til å ty til voldelige midler fordi konspirasjonen forhindrer en reell politisk prosess. Dette inngikk i Anders Behring Breiviks begrunnelse for terrorhandlingen ifølge Oslo tingretts dom 24.8.12, s. 31 (TOSLO-2011-188627-24).

Journalist Øyvind Strømmen argumenterer for at Europol's liste over terror kategorier bør suppleres med denne hatkategorien. Europol regner fra før med følgende kategorier (Europol 2013):

- (i) Religiøst inspirert terror;
- (ii) Etnonasjonalistisk og separatistisk terror;
- (iii) Venstreekstremisme og anarkisme;
- (iv) Høyreekstremisme; og
- (v) Enkeltsaksterrorisme.

Strømmen siterer journalisten John Færseth som arbeider med en bok om konspirasjonsteorier: «Færseth ser eit potensial for valdsbruk. – Den neste norske terroristen kan godt vera ein som no sit på nettet og les om korleis Arbeidarpartiet står for eit diktatur som har styrt oss sidan 1939... Det er dette hatet mot Arbeidarpartiet eg er mest uroa for i Noreg. Det er ikke eitt konspirasjonsmiljø her til lands, men fleire. Det dei alle har til felles er Ap-hatet» (Strømmen 2013:13).

Etter definisjonen er ikke vold som er utslag av denne type hat å anse som «hatkriminalitet», fordi den ikke retter seg mot en utsatt minoritetsgruppe. Hatefulle ytringer rettet mot eliten rammes heller ikke av straffeloven § 135a, fordi den ikke er motivert av de hensyn som bestemmelsen nevner, nemlig:

- a. hudfarge, nasjonal eller etnisk opprinnelse;
- b. religion eller livssyn

- c. homofile legning, leveform eller orientering, eller
- d. nedsatt funksjonsevne

Følgelig må man lete etter andre bestemmelser dersom man ønsker å reagere med straff mot ytringer av denne art. Hvorvidt det er ønskelig å reagere med straff i disse tilfellene er kanskje et viktigere spørsmål. Risikoen er å utløse en enda sterkere motreaksjon fra de som sympatiserer med den strafforfulgte. Kampen mot ekstremisme kan ses på som «en normativ kamp om å vinne «hearts and minds» og da er det høyt spill å slå ned på ytringer rettet mot den politiske ledelse og styresett (Bjørge 2011:26).

Men politikerhat kan også være en indikator på radikalisering. Da er fenomenet relevant med tanke på forebyggende tiltak uten at det problematiseres hvorvidt ytringene er straffbare.

Til sist kan det være behov for å klargjøre hvorvidt all kriminalitet som begås på grunn av hat mot en gruppe bør trekkes inn i problemforståelsen. Er for eksempel hatefulle ytringer og vold som er motivert av antifeminisme å anse som hatkriminalitet? Antifeministiske ytringer spres på blogger og andre sosiale medier. Det kan ikke strafforfølges med hjemmel i straffeloven § 135a fordi det i likhet med politikerhatet ikke er med i bestemmelsens oppregning. Volden faller ikke inn under den generelle merkelappen «hatkriminalitet» fordi den ikke rettes mot en minoritet. Så hvordan bør den forebyggende tilnærmingen være? Antifeminisme er ikke bare et fenomen blant «sinte hvite menn», men også innen islamsk ekstremisme. I hvert fall er miljøets kvinnefiendtlige holdninger kritisert av muslimske kvinner, jf. massemedienes nyhetsdekning. Avhengig av omstendighetene kan antifeminisme dermed være en indikator på radikalisering.⁸

6.2 Uønskede vs. straffbare ytringer

I den politiske diskurs brukes uttrykket «hatefulle ytringer» i bredere forstand enn det som følger av straffeloven. Hatefulle ytringer brukes da om

⁸ Smlg. drøftelsen av antifeminismen i rapporten «Hatkriminalitet» (Oslo politidistrikt 2013:8).

ytringer som gir uttrykk for menneskeforakt, intoleranse eller aggresjon, og kan i denne forstand forekomme i hele spennet fra barns internettpraksis og mobbing på sosiale medier, til aggressive og intolerante utfall i samfunnsdebatten, rasisme og straffbare trusler mot enkeltpersoner. Politisk er det ønskelig å fremme gode kår for ytringsfriheten. Et godt offentlig debattklima bør tilstrebe respekt, toleranse og alminnelig høflighet. Ut fra etiske normer kan langt flere enn de straffbare ytringene være uønsket og gjenstand for forebyggende tiltak. Politisk gir det derfor mening å tale om hatefulle ytringer som likevel er lovlige på grunn av ytringsfriheten. Men for politiet er det mer nærliggende å reservere begrepet for ytringer som faller inn under straffeloven § 135a.

Også her ser man at fenomenet kan beskrives strengt strafferettslig, med den følge at det blir et enten-eller fenomen. Alternativt kan det beskrives som sosialt fenomen, slik det gjøres politisk, og da er det et gradsfenomen.

I forbindelse med den tidligere nevnte konferansen om høyreekstremisme og hatkriminalitet ble den vide politiske bruken av uttrykket «hatefulle ytringer» kommentert. Et forslag var i stedet å bruke uttrykket «hatprat» (smlg. «hate speech»). Kanskje får et uformelt uttrykk som «hatprat» bedre frem at man taler om uønskede ytringer i bredere forstand enn de som er straffbare. Man kunne også tale om «intolerante» eller «aggressive» ytringer.

Tiltak mot «hatprat» bør neppe tilligge politiet. Utdanningssektoren er mye nærmere til å gå inn i dette, og gjør mye. Mer spesifikt for ytringer på sosiale medier, debattråder osv., synes forumeieren å være nærmest til å ta et ansvar for å sørge for at innleggene holder en viss etisk standard. Høflighet og respekt bør være en selvfølge.

Her kan det være et poeng å merke seg at ytringsfriheten ikke innebærer en rett til å få sine innlegg publisert på en annens medium (forum). Innehaveren av et nettsted kan sette en policy for hva som kan publiseres og slette innlegg som bryter med policyen. For eksempel har VG Nettdebatt (vgd.no) nylig tatt fatt i debattkulturen på forumet «Innvandring, rasisme og flerkultur» under overskriften «Vi trenger en bedre måte å diskutere på»,

og bedt deltakerne om å følge filosofen Arne Næss sine seks punkter for god debattskikk.

Strømmen påpeker at norske mediehus har «i ikke ubetydelig grad tillatt at ekstreme stemmer har fått dominere deres egne nettdebatter» (Strømmen 2011:67). Han mener at flere avisredaktører burde stille spørsmål ved «hvorfor de er komfortable med å slippe ytringer av en type de aldri hadde godtatt i papiravisen til i nettavisene. Dette er et langt viktigere spørsmål enn sidesporet om anonym hatprat» (Strømmen 2011:76).

Videre advarer han mot mainstreameffekten av nettekstremisme. Ved bruk av internett spres ideer mye raskere enn før. Ideer som ellers ville holdt seg i «marginale subkulturar» kan bevege seg innover mot mainstream. Han skriver at de som tror på avvikende ideer gir inntrykk av at svært mange er enige med dem. Når man ser ideene på nettside etter nettside, kanskje til og med den samme teksten, blir det en slags stadfestelse av tankegodsets holdbarhet. Mainstreameffekten kan derfor være årsaken til at konspirasjonstenkning er i klar vekst ((Strømmen 2013:13) med henvisning til Michael Barkun og John Færseth).

Dette kan kobles til et annet av hans poenger, nemlig «banaliseringen av høyreekstremismen» (Strømmen 2011:151). Han tar opp hvordan ekstremismen flyter opp til mainstreammedia og gir ledende politikere rom for å markere seg mot «snikislamifisering» mv., i riksmidia. Strømmens poeng synes å være at ekstremismen på nett kan legge premisser for samfunnsdebatten fordi de løftes frem i stedet for tvert å bli avvist. Dermed banaliseres ekstreme meninger («det er jo ikke umulig»; «det bør diskuteres»; «jeg bryr meg ikke»).

Mainstreameffekten gjør seg gjeldende overfor de brede lag av befolkningen. Dermed kan «radikalisering» forstås i bred betydning, den gjelder ikke bare noen enkeltindivider som er i faresonen («de andre»), den kan gjelde enhver som ikke tar bevisst stilling til ekstreme budskap. Det er klimaet for en respektfull samfunnsdebatt som er i faresonen.

Den mekanismen som gjør seg gjeldende mellom nettekstremisme og samfunnsdebatt tilsier at forumeierne bør ta ansvar for «røktning av

debatten», unngå slagord og forlange et ytringsnivå som behandler meningsmotstandere og utsatte grupper med respekt. Man kan også trekke inn en henvisning til PREVENT-strategien som går ut på «ideological challenge». Det innebærer blant annet å styrke borgernes tro på britiske grunnleggende verdier. Disse er som nevnt demokratiets og rettsstatens verdier. Målsettingen er å skape en utbredt og aktiv fortrolighet med verdiene som gjør at borgerne selv reagerer og tar til gjenmæle mot nettekstremismen (PREVENT 2011 pkt. 8.51 flg., særlig pkt. 8.62).

En naturlig konsekvens er å tilstrebe at politikere, redaktører, mediehus mv., også står på disse verdiene, selv om det skulle gå på bekostning av politiske markeringsbehov, seer- og opplagstall.

7. Terror- og ekstremismeforskning

7.1 Innledning

Det forskningsmessige underskuddet på nettekstremisme innebærer at det mangler etablerte metoder for å belyse fenomenet og det mangler koherente data som er sammenlignbare over tid og mellom land. Det er likevel mulig å si noe om nettekstremismens betydning for radikaliseringsprosessen, noe om sammenhenger mellom nettekstremisme og voldshandlinger, og noe om forekomsten av hatefulle ytringer (Nesser m.fl. 2013).

7.2 Nettekstremismens betydning for rekruttering og radikalisering

7.2.1 Innledning

I det følgende drøftes nettekstremismens betydning for rekruttering og radikalisering. Analysen skiller mellom sosiale nettverkssider og blogger mv., på den ene siden, og virtuelle verdener på den andre siden. Den første kategorien legger opp til at man bruker den identitet man har, mens dette ikke nødvendigvis er noe poeng i virtuelle verdener. Også ekstremismeforskerne har skilt mellom tjenestene og lagt hovedvekten på de sosiale nettverkssidene (Nesser m.fl. 2013). Kasusstudiet av Anders Behring Breivik drøfter imidlertid også betydningen av hans spillvirksomhet på nettet (Ravndal 2013).

Med sosiale nettverkssider tenkes det på tjenester som Facebook og Twitter. Disse krever at man registrerer en personlig profil og etablerer en liste over relasjoner («venner», «følgere») som gir mulighet for å navigere gjennom listene og informasjon knyttet til dem. Tjenestene tillater ikke bruk av fiktiv identitet (falsk profil). Bruk av falsk profil er heller ikke hensiktsmessig fordi formålet er å sosialisere med relasjoner som man alt har, eller som man

ønsker seg. Av samme grunn er det heller ikke hensiktsmessig å opptre svært annerledes enn når man møtes ansikt til ansikt («være en helt annen» på nettet).

Videre omfattes blogger og diskusjonstråder av denne kategorien. Dette kan være personlige blogger (egen hjemmeside med en blogg) og blogger og innlegg som føres på interessebaserte ekstremistiske fora, som for eksempel på Gates of Vienna, islam.net eller document.no.

I tillegg omfattes diskusjonstråder som går under nøytrale plattformer som hegnar.online og vgd.no (VG Nettdebatt). Også her føres diskusjoner som kan anses å ha et ekstremistisk innhold og som dermed er innholdsmessig relevante. For å skrive innlegg må man registrere seg som bruker (lesetilgangen er fri). Man kan bruke Facebook-profilen eller et kallenavn. Dersom man skal kunne påvirke er man antakelig tjent med å bruke samme kallenavn over tid og på tvers av fora. Derfor gir det mening å si at også blogger og diskusjonstråder med kallenavn legger opp til at man viser hvem man er.

Alle de nevnte tjenestene kan legge lenker til eller vise videosnutter som er lagt ut på videodelingsnettstedet YouTube. YouTube er altså integrert med de øvrige tjenestene og brukes svært mye. Her regnes tjenesten derfor med blant de sosiale nettverkssidene selv om den ikke selv legger opp til å dele relasjoner. Den tette sammenhengen mellom tjenestene på nettet er et generelt teknisk utviklingstrekk som innebærer at informasjonstilgangen blir stadig enklere. På den annen side blir det stadig vanskeligere å skjerme informasjon som er lagt ut innenfor et bestemt forum.

Med virtuelle verdener tenkes det på sosiale medier i form av nettbaserte samfunn hvor man lar seg representere av en figur (avatar). Second Life er et eksempel på en slik verden. Videre omfattes nettverksbaserte spill (online games). World of Warcraft (WoW) og Call of Duty (CoD) er eksempler på slike spill. I WoW bruker man en avatar og oppholder seg gjennom denne i en «predesignet» eventyrverden. CoD er et skyte/kamp/taktikkspill hvor man styrer en ansiktsløs soldat for å drepe andre. CoD har mindre preg av eventyr

enn WoW. Begge spill gjør det mulig å avansere til høyere nivåer («levels»). Hvilket nivå man befinner seg på er synlig for andre deltakere på spillet.

Grunnen til å ta med virtuelle verdener er at Anders Behring Breivik i likhet med flere andre voldspersoner, brukte mye tid på dette. Blant de mer kjente er de to avdøde medlemmene i den tyske høyreekstreme nynazist-cellen Nationalsozialistischer Untergrund, Uwe Mundlos og Uwe Böhnhardt (Ravndal 2013). Det samme gjaldt Adam Lanza som utførte en massakre på skolen sin i Newport, USA, i desember 2012. Han skjøt og drepte 28 personer, herunder 20 elever, sin mor og seg selv.

7.2.2 Sosiale nettverkssider, blogger og diskusjonstråder

Forskningen poengterer problemet med å måle nettradikalisering på en vitenskapelig holdbar måte. «Den vanligste måten å spore nettradikalisering på er å studere en person eller en gruppe sine utsagn på nett over tid for å vurdere om de har blitt mer radikale. Selv om denne metoden kan dokumentere radikalisering, sier den ingen ting om radikaliseringen er forårsaket av nettbruk eller av andre faktorer» (Ravndal 2013).

Det hersker imidlertid bred forskningsmessig konsensus om at sosiale medier er et viktig verktøy for rekruttering og radikalisering. Overordnet pekes det på at sosiale nettverkssider, blogger mv., er effektive for spredning av propagandamateriale (Nesser m.fl. 2013). Facebook, Twitter og blogger er de viktigste mediene for nettekstremismen. I tillegg kommer YouTube som for eksempel viser videofilmer med våpentrening, hvordan man lager bomber osv. Videoene kan hentes fra de øvrige nettforaene, via lenker eller ved å kopiere innholdet.

Det synes som man bør skille tydelig mellom rekruttering og radikalisering. PST bruker en traktformet tunnel som bilde på radikaliseringsprosessen. Metaforen illustrerer blant annet at for å komme i gang med radikaliseringsprosessen må man først komme inn i et miljø, eller i hvertfall inn i en eller annen form for «setting», hvor radikalisering kan skje. Metaforen utelukker i og for seg muligheten for at man kan være født ekstremist. Det er

en mulighet det ikke går nærmere inn på her, men hvor forskningen til Steven Pinker kan være relevant («The Better Angels of Our Nature, 2011» og «The Blank Slate, 2002»).

Sosiale medier er uhyre velegnet for å trekke personer inn i ulike miljøer og følgelig til å rekruttere. De brukes i utstrakt grad til å mobilisere til politiske saker. På Facebook kan man registrere saksorienterte (i stedet for personlige) profiler, noe facebook-gruppen Profetens Ummah er eksempel på. Motstandere av gruppen Profetens Ummah har også registrert en Facebook-gruppe som heter nettopp det. (Motstandere av gruppen Profetens Ummah). Den har, per juni 2013, 229 medlemmer (lukket gruppe – betyr at man må sende forespørsel for å komme inn).

Som brukere av Facebook veldig godt vet, opprettes sosiale relasjoner ved at man enten selv sender en såkalt «venneforespørsel» til noen man vil ha i nettverket sitt, eller man aksepterer en venneforespørsel som man mottar fra andre. I det siste tilfellet trykker man på knappen bekreft (legge til venn). Forespørselen kan også avslås, men dette er ikke regnet for å være god kutyme (Aalen 2013:43). Antallet Facebook-venner er vanligvis mye større enn de man ellers har. I 2010 var det vanlig å ha mellom 200-700 Facebook-venner (Aalen 2013:50).

Også teknisk tjenesteintegrering bidrar til økning av nettverk. Mange som har fått ny mobiltelefon har opplevd at mobiltelefonen spør om man vil synkronisere kontakter med Facebook, med den følge at det sendes ut venneforespørsler til alle som man noensinne har stått på epostliste med. Økonomi er driveren for slike funksjoner, jo større venneplattform, jo større markedsføringsplattform.

Studiet av Profetens Ummah opplyser at gruppen hadde ca 700 medlemmer i april 2013, men at relativt få er aktive (Lia 2013). I så fall kan administrator ha sendt venneforespørsler som er godtatt av mottakerne. Per juni 2013 er antallet medlemmer økt til 1180. Muligens gjør samme rekrutteringsmekanisme seg fortsatt gjeldende. Dessuten kan deltakerne i den stadig økende medlemsmassen oppfordre andre til å bli medlem, og hjelpe med en

lenke hvor man med et tastetrykk blir med (gruppen er åpen). Ytterligere en mulighet er at administrator legger til navn uten at deltakelsen bekreftes, dvs. at deltakerantallet ensidig drives opp av administrator. Deltakerantallet som opplyses på Facebook-gruppen er altså ikke noe pålitelig uttrykk for gruppens støtte.

Som medlem av en gruppe får man tilgang til alt materiale som legges ut. På Profetens Ummah finnes videosnutter av jihadistiske ideologer og fra krigsmarken i Syria, bilder av medlemmer av Profetens Ummah poserende med automatvåpen mv. Det er også viktig at man blir deltaker i diskusjoner som foregår i forumet. Deltakelsen, enten man er aktiv eller ikke, anses å ha en identitetsskapende effekt som ekstremist.

Som en oppsummering kan man si at sosiale medier tilrettelegger for rekruttering og fjerner en praktisk barriere mot radikaliserings, nemlig det å måtte ta fysisk kontakt. Ved å bli medlem av en slik gruppe har man tatt det første steget inn i «radikaliseringstunnelen».

Radikaliseringsprosessen som sådan er knyttet til opplevelser av fellesskap og tilhørighet. Det sosiale samkvemmet på nettet kan skape fellesskap selv om man har uenighet og diskusjoner (Lia 2013). Samkvemmet i seg selv synes å ha en identitetsbyggende effekt, så deltakelse er avgjørende. Man kan radikaliseres selv om andre tar til gjenmæle. Etter hvert kan det lede til at man slutter opp om mål og metoder.

Studiet av Anders Behring Breivik viser at man også kan radikaliseres av mindre ekstreme forumdeltakere. To mekanismer kan forklare dette: Den ene mekanismen er at man får respons på egne meninger av personer man beundrer (Behring Breivik beundret Fjordman som han fikk respons fra). Selv om responsen ikke gir tilslutning til ens ytterliggående ideer, kan den bekrefte deler av det verdensbilde man opererer ut fra. Den andre mekanismen er at en person som blir avvist eller ignorert av noen man søker bekreftelse eller tilhørighet hos, kan kompensere ved å danne sin egen mer radikale gruppe eller ideologi. Det konkluderes med at «det er mye som tyder på at dette kan ha vært tilfelle for Breivik» (Ravndal 2013).

En siste observasjon under dette punktet er at radikaliseringen ikke nødvendigvis skjer synlig i den forstand at personen selv gir uttrykk for tilslutning til vold. Anders Behring Breivik var forsiktig i så måte for ikke å tiltrekke seg politiets oppmerksomhet. Han skrev «aldri åpent om bruk av vold, i hvert fall ikke under kjente kallenavn på nett» (Ravndal 2013).

Som det har fremgått indikerer tilstedeværelse på forumet i seg selv radikalisering, noe politiet bør være oppmerksom på i forbindelse med forebygging.

7.2.3 Radikalisering som en gruppeprosess

Forskningen anser radikalisering som en gruppeprosess (Nesser m.fl. 2013). Dette kan problematiseres i forhold til sosiale medier fordi forskningen ikke er tydelig på hva som skal til for å anse noe som en «gruppe». Spørsmålet er om «gruppe» defineres ut fra fysisk tilstedeværelse (man er ikke alene) eller ut fra opplevelse av tilhørighet (man er ikke ensom). Sosiale medier kan utnyttes når man fysisk sett er alene, men man er ikke nødvendigvis ensom når man har kontakt med deltakerne på et forum. Er dette tilstrekkelig for en radikaliserende gruppeprosess?

Det er opplyst at innen ekstremismeforskningen er det enighet om at internett «først og fremst fungerer som et supplement til radikaliseringsprosesser innen vennegjenger, små grupper eller organisasjoner» (Nesser m.fl. 2013).

Britiske forskere som har hatt innflytelse på PREVENT 2011, ser internetteffekten som spørsmål om «selvradikalisering» og «selvrekuttering». De mener at dette ikke kan foregå utelukkende som følge av deltakelse på ekstremistiske nettfora, fordi «real-world social relationships continue to be pivotal». De opplyser at «Where radicalisation has a virtual component, that element needs to be seen as part of an iterative process through which events and developments in the real world are fed into cyberspace and vice versa» (Stevens og Neumann 2009:13).

Flere utviklingstrekk og hendelser gjør at man bør stille seg kritisk til denne oppfatningen. For det første tyder uttrykkene «selvradikalisering»

og «selvrekuttering» på at det forskningsmessige utgangspunktet har vært at personen som anses å stå i fare for å radikaliseres har vært «alene med internett», altså at man har hatt en dominerende teknisk forestilling om internett og at betydningen av interaktivitet har vært lite vektlagt. Ut fra hva medieforskningen i dag kan fortelle er det mer realistisk å ta utgangspunkt i at personen pleier sine sosiale nettverk. Den tekniske flaten gir tilgang til sosial omgang med gamle og nye relasjoner. Den bør ikke beskrives som en barriere.

På denne bakgrunn bør det stilles spørsmål ved om kontakt i det fysiske rom virkelig er nødvendig for radikalisering. Bare i løpet av de par siste årene har bruken av sosiale medier blitt mye mer integrert i dagliglivet enn de var i 2009 da Neumann og Stevens skrev sin rapport. Om man så ønsker – og mange gjør jo det – kan man være på Facebook, Twitter og YouTube kontinuerlig via apper på mobiltelefonen. Brukervennligheten, tilgjengeligheten og den digitale sosiale integreringen har økt.

Det er vanlig at ungdom sitter hjemme hver hos seg og likevel er sammen på grunn av de sosiale mediene. Selv om sosial atferd har endret seg ytre sett, er det ikke dermed sagt at den har endret seg på det psykososiale planet. Dersom man føler seg som i en «gruppe» når man er på sosiale medier er det mulig at man i psykososiale termer omgås på samme vis som når treffes på et utested. Derfor er det ikke urimelig å sammenligne for eksempel en prat på Facebook med å være på kafé.

Dersom deltakelse på sosiale medier er et fullverdig substitutt for fysisk møte kan det være en rimelig hypotese at potensialet for radikalisering på internett er mye større enn tidligere antatt.

Muligens kan social information processing theory underbygge hypotesen. Teorien sier at «at det er fullt mulig å utvikle nære, personlige relasjoner gjennom internettbasert kommunikasjon – det tar bare lengre tid» (Aalen 2013:78).

Aalen påpeker videre at sosiale medier dekker gamle sosiale behov på nye måter fordi man i motsetning til fysiske rom bestandig kan være «på» sosiale

medier. «Sosiale medier har blitt en av de grunnleggende måtene vi kommuniserer med hverandre på, og ikke bare i privatlivet ... I tillegg bærer stadig flere av oss rundt på små dingser som smarttelefoner og nettbrett. De sosiale mediene kan følge oss overalt» (Aalen 2013:12). Hun slår fast at det blir stadig vanskeligere å opprettholde et skille mellom sosiale medier og «virkeligheten» som to atskilte ting (s. 139).

Siden nettet er integrert og dynamisk er det enkelt å komme i kontakt med nye miljøer og «venner», og dermed utsettes for negativ påvirkning dersom man av ulike grunner blir dratt inn i ekstremistiske miljøer på nettet. Det bør antas at kunnskapen om «root causes» for ekstremisme er like relevant for nettekstremismen som for andre arenaer for radikaliseringsprosesser. Spørsmålet er om andre påvirkningsfaktorer gjør seg gjeldende i tillegg, og hvor sterke de er. Her synes det å være behov for forskning som går over lengre tidsrom, siden bruken av de sosiale mediene stadig utvikler seg.⁹

Til sist kan det også reises spørsmål ved om karakteristikk som «selvradikalisering» og «ensom ulv» er egnet for å beskrive utviklingen på holdningsplanet ved deltakelse i ekstremistiske fora på internett. Uttrykkene peker på et fenomen som har vært ansett for usedvanlig, nemlig at en person skulle bli radikalisert helt på egen hånd. Men dette har neppe vært tilfelle før internett, og er det heller ikke etter at de sosiale mediene begynte å gjøre seg gjeldende.

Påvirkningsfaktorer finnes bestandig, det gjorde det også i Anders Behring Breiviks tilfelle. Han engasjerte seg i ekstremistiske fora før han begikk voldshandlingene. Han hadde brukerkonto på Stormfront.org og document.no fra 2008 og 2009 (Ravndal 2013). I radikaliseringsfasen var han således neppe å anse som en «ensom ulv».

En annen sak er at han var alene om planleggingen og utførelsen av terrorhandlingene. Som Strømmen påpeker: «han er en ensom ulv som kommer fra en flokk» (Strømmen 2011:32).

⁹ Se også Aalen 2013:151 om behovet for longitudinelle studier. Man vet lite om sosiale medier og utviklingen hos enkeltindivider over tid.

En ekspert på sosiale medier som har skrevet om «Ekstremisme og verdensveven» (Bjørkelo 2012) mener at Stevens og Neumann undervurderer betydningen av sosiale medier og sier det slik: «I ein slik kontekst vil eg i alle fall fråråde frå å anta at interaksjonen på verdensveven ikkje er sosial, og ikkje bidrar til å knytte sosiale band mellom personar og styrke ei gruppeidentitet, då dette er halve poenget med sosiale plattformer som til dømes Facebook» (s. 43).

Det er neppe grunn til å tro at rekrutterings- og radikaliseringsprosessene er annerledes enn andre psykososiale prosesser som utløses av sosiale medier om andre saker. Muligens burde ikke det relevante spørsmålet være hvorvidt sosiale medier kan erstatte fysisk kontakt. Det bør være tilstrekkelig å konstatere at det per i dag er bred enighet om at de sosiale mediene har stor betydning. Det alene tilsier at de sosiale mediene bør tas i betraktning for forebyggende tiltak. Det bør reflekteres i planer og strategier.

7.2.4 Virtuelle verdener

Spørsmålet er om virtuelle verdener kan ha betydning for radikalisering og opptrening av evnen til å gjennomføre voldelige aksjoner. Virtuelle verdener er – eller kan være – ekte selv om de er virtuelle. De er ekte for deltakere som opplever dem som en realitet. Forskning viser også at deltakelse i virtuelle verdener kan påvirke ens oppfatning av seg selv mer generelt.

Virtuelle verdener kan innby til å utvikle sosiale relasjoner, som i Second Life. Der kan man også foreta økonomiske transaksjoner, som varehandel, kjøp av advokattjenester og oppkjøp av fast eiendom. Second-Life valutaen «linden» er konvertibel til Euro og USD og kan veksles i nettsamfunnets banker. For å lære mer om dette kan man etablere en brukerkonto på Second Life eller starte med å lese Ed. Castronova Synthetic Worlds: «The Business and Culture of Online Games» (Castronova 2005).

Anders Behring Breivik isolerte seg over lengre tid (ett helt år) for å spille WoW. Han oppnådde Justitiar-tittel og var «human mage på nivå 77», en prestasjon som hadde krevd «betydelig med tid og såkalt «player-killing»» (Ravndal 2013).

Dette kan kobles til medievitenskapen som opplyser at «hva andre ser påvirker hvem vi er» (Aalen 2013:102). Man taler i denne forbindelse om proteus-effekten, noe som blir særlig tydelig i virtuelle verdener med avatarer som Second Life og WoW. Vissheten om at andre deltakere legger merke til at man har høy status (som Justitiar) kan internaliseres slik at man faktisk selv mener å ha eller fortjene, høy status også utenfor verdenen.

Det er nærliggende å spørre om ikke proteus-effekten også kan gjøre seg gjeldende for et «reality» spill som CoD, fordi det også her er synlig for andre deltakere om man er på et høyt nivå. Det er ikke opplyst hvilket nivå Anders Behring Breivik oppnådde. Men når proteus-effekten kobles til radikaliserings synses man å kunne være utsatt for bekymringsfulle effekter på holdningsplanet.

For Anders Behring Breivik medførte spill av WoW langvarig (ytre) isolasjon, samtidig som han skaffet seg våpen- og taktikktraining via CoD. Det ga en «alternativ virkelighet der hans radikale verdensbilde kunne stå mer eller mindre uimotsagt, eller bli forsterket...». «Nettet tilbød en mulighet til å isolere seg fra den virkelige verden over flere år, og dypdykke i et virtuelt eventyrunivers der han var helten som skulle redde verden, blant annet ved å gjennomføre en rekke henrettelser, riktignok som en fantasifigur. Denne opplevelsen kan ha påvirket hans evne til å fatte de moralske og menneskelige konsekvensene av hans grusomme handlinger» (Ravndal 2013).

Dette synes å stride mot de sosiale medienes sosiale funksjon, som nettopp innebærer at man ikke er ensom selv om man er alene. Spørsmålet er hvorfor man skulle være isolert i stedet for sosial på online spill, når man også her forholder seg til andre deltakere i sanntid (real-time). Det er imidlertid ikke sikkert at det er noen motsetning her. På WoW bruker man en eventyridentitet, i stedet for sin egen identitet som på Facebook. Det kan innebære at utstrakt spillvirksomhet faktisk virker isolerende. Hvorvidt dette er en holdbar hypotese bør imidlertid etterprøves.

Det kan også være grunnlag for å skjelne mellom effekter av forskjellige typer spill, for eksempel at WoW foregår i et alternativsamfunn, mens CoD

har «reality»-preg. I CoD har det heller ikke noen hensikt isolert sett å opptre med fiktiv identitet, kanskje brukes kallenavn av ren kutyme. Det er også vanlig å føre en samtale på «headset» under spillet, så på den måten kan jo identiteten uansett bli kjent.

Medieforskningen har ikke funnet avgjørende bevis for at voldsspill som CoD kan være utløsende faktor for voldelige handlinger. Også her strever forskningen med å isolere effekten av spill fra andre påvirkningsfaktorer. Men igjen er det store tankekorset hvorvidt dette er det relevante spørsmålet å stille. Med fare for å være retorisk kan det pekes på at man tror at god oppdragelse virker, at markedsføring virker, at ytringer virker, at pornografi virker osv. Videre brukes CoD og lignende skyte-/kamp-/taktikkspill i trening av militært personell. Det er fordi det virker.

Det relevante spørsmålet burde være om det er sannsynlig at slike spill har negativ påvirkning. Etter hvert synes det å foreligge overveldende – om enn anekdotisk – dokumentasjon som understøtter en slik hypotese. Dermed er det tale om spillvirksomhet som har potensielt store samfunnsskadelige effekter. Et annet spørsmål er hvordan man utvikler en egnet politikk for å ta hensyn til de negative sidene av spill.

7.2.5 «Ekkokammer» og «ideologisk drivhus»

Nyhetsdekning og debatt om nettekstremisme gjør bruk av uttrykkene «ekkokammer» og «ideologiske drivhus». Dette er retorikk som sier noe om trangsyn («de andre», «ekstremistene») versus vidsyn («oss», «de tolerante»). Uttrykkene er ikke feil fordi disse fenomenene i høy grad finnes på internett. Problemet er at uttrykkene brukes for å si at det er spesielt for nettekstremismen å være sentrert om sitt eget budskap. Det er neppe tilfelle.

Medieforskningen sier at «like barn leker best» og at «en stor andel av de som leser politiske blogger, nærmest utelukkende leser blogger som støtter opp om deres eget politiske syn. ... I tillegg er det en klar tendens til at politiske blogger i større grad lenker til blogger som har en lignende politisk orientering» (Aalen 2013:135-136).

På toppen av dette kan man legge til at automatiserte prosesser går i bakgrunnen av de tjenestene vi bruker. De registrerer vår nettbruk og sørger for å «pushe» mer av det samme innholdet på oss, typisk ved å tilpasse hvilke alternativer som kommer først på et Google-søk og ved individuelt tilpasset markedsføring. Det er derfor sannsynlig at personer med våpeninteresse får «pushet» mye mer informasjon om våpentyper og våpenbruk, enn «rosabloggerne» som har orientering mot mote og makeup. Automatiserte forslag går på bekostning av bredde og variasjon i interessedespekteret til alle internettbrukere.

I et forebyggende perspektiv burde man kanskje heller fokusere på interessen for debatt som er påvist i ekstremistiske fora. Dette fremtrer som en mulighet som kan utnyttes positivt i en forebyggende strategi. Å utfordre ekstremistiske meninger er en hovedstrategi for PREVENT 2011 («ideological challenge»). Strategien bygger nettopp på en forutsetning om at ytringer kan påvirke. Det kan imidlertid ikke antas å gjelde alle, så målgruppen bør defineres. Britiske jihadister har ofte vært velutdannede menn som utvilsomt har hatt god kunnskap om demokratiske verdier og menneskerettigheter. De har imidlertid tatt et annet valg. En strategi bør derfor differensiere mellom antatt påvirkelige og upåvirkelige personer.

Oslopolitiets dialoggruppe mot voldelig politisk aktivisme har god erfaring med å gå inn på diskusjoner i relevante nettfora og markere grenser mot truende oppførsel, orientere om demonstrasjonsretten osv. Dette gjøres med opplysning om politiidentiteten, uten registrering av personopplysninger om deltakerne på forumet. Arbeidsmåten har gitt gode resultater.

Dialogpolitiet gjør profesjonell bruk av sosiale medier. Sammen med et veldefinert formål for virksomheten og en vel gjennomtenkt etikk i jobbutførelsen, har det gitt svært gode effekter. Gjennom meldingsplikten for demonstrasjoner, jf. politiloven § 11, kommer politiet i kontakt med aktører som har ideologisk motiverte saker. Kontakten skjer mye gjennom sosiale medier og dialogpolitiet har en side på Facebook.¹⁰ Dialogpolitiet opptretr nøytralt i forhold til aktørenes meninger og sikrer dem retten til å demonstrere i fred. Det omfatter blant annet å gi beskyttelse mot angrep fra motdemonstranter. Den effektive beskyttelsen av demonstrasjonsretten har gitt gode resultater i Oslo. Det har bygget tillit mellom aktører og politi, og gateslagsmål mv., som tidligere var vanlige, er borte.

¹⁰ <https://www.Facebook.com/pages/Dialoggruppa-Oslo-politidistrikt/242827285806416?fref=ts>

I et mer generelt forebyggende perspektiv mot radikaliserings er det et selvstendig spørsmål hvem som bør ta oppgaven med å gå inn i diskusjonene. Dialogpolitiet er selv nøye med å unngå å opptre som «meningspoliti». Derimot kan det være en naturlig oppgave for personer med troverdighet og påvirkningskraft inn i miljøet på det aktuelle forumet. Hvem dette er bør kartlegges.

I første omgang er det viktig å satse på aktører og organisasjoner som alt har vist at deres innsats virker. Prosjektet har ikke kartlagt dette. Det er sannsynlig at foreldregrupper, religiøse ledere, uavhengige venner, politisk aktiv ungdom, muslimske jenter mv., kan ha en viktig rolle å spille i forhold til å utfordre ekstremisme nettopp på den arenaen hvor den kommer til uttrykk. Man kunne vurdere å gi offentlig «grasrotstøtte» til politiske ungdomsverksted som tar fatt i dette.

Drøftelsen viser behovet for å avklare rolleforståelse og oppgavefordeling mellom politiet og andre aktører i arbeidet mot radikaliserings.

7.3 Faren for voldshandlinger

Ekstremismeforskningen har delt opp spørsmålet om nettekstremismens betydning for voldshandlinger. For det første har man belyst om hvorvidt internett har gitt potensiale for økt kapasitet (for terrorhandlinger), gjennom tilgang til billig og relativt sikker kommunikasjon. Dette spørsmålet følges ikke opp her på grunn av avgrensningen mot den skjulte kommunikasjonen mellom ekstremister (kapittel 5.2).

For det andre har man belyst betydningen av nettekstremismens utnyttelse av internett for trenings- og opplæringsvirksomhet (Nesser m.fl. 2013). Så vidt forstås konsentrerer forskningen seg her om risikospespektet vedrørende evnen objektivt sett til å gjennomføre voldshandlinger. Dette er noe annet enn viljen til å gjennomføre voldshandlinger, som gjelder nettekstremismens betydning for radikaliseringsprosessen. Den er alt belyst. Analysen følger dermed den vanlige forståelsen av terrortrusselen, som anses å være en funksjon av kapasitet (evne) og vilje (intensjon).

Forskningen viser entydig at sosiale medier brukes i stor utstrekning til å formidle kunnskap om voldelige metoder, våpenbruk, hvordan man lager sprengstoff og bomber osv. Det som trekkes frem er «treningsfilmer for våpenhåndtering og filmer av al-Qaida-tilknyttede ideologer som oppfordrer tilhengere til angrep. Fordelen med treningsfilmer på YouTube sammenlignet med tradisjonelle skriftlige treningsmanualer, er at rekrutter kan få demonstrert visuelt både våpenhåndtering og produksjon av eksplosiver av erfarne instruktører» (Nesser m.fl. 2013). Til illustrasjon har Anders Behring Breivik opplyst at han hentet 600 bombeoppskrifter fra nettet som ledd i forberedelsene til terrorhandlingene 22/7. Oppskriftene omfattet mer enn 100 forskjellige typer sprengstoff (Ravndal 2013).

På Facebookgruppen til Profetens Ummah er våpenfascinasjon «et synlig aspekt ved aktiviteten», og flere sentrale aktivister «har dessuten latt seg avbilde med automatvåpen i utlandet, angivelig i Syria og Pakistan, som ledd i deres deltakelse i «jihad» i disse konfliktområdene. Profetens Ummah har viet mye oppmerksomhet til denne type «deltakelse i jihad», ikke minst ved å hylle martyrer som har hatt en eller annen tilknytning til miljøet» (Lia 2013).

Om lederskikkelsene i Profetens Ummah er det også opplyst at de er «aktive på flere andre Facebookgrupper, og de bruker dessuten videodelingsnettstedet YouTube svært aktivt, blant annet ved å dele og videredistribuere jihadistisk propagandamateriale og, i mer begrenset grad, oversette og tekste jihadistfilmer til norsk» (Lia 2013).

Sitatene skiller ikke tydelig mellom kapasitet og intensjon. I forhold til spørsmålet om økt kapasitet er det rimelig å anta at den nettbaserte informasjonsvirksomheten øker risikoen for voldshandlinger. Et nylig eksempel er bombeangrepet i Boston Marathon i april 2013. Trykkoker/spikerbomben var først forklart i Al-Qaida tidsskriftet Inspire som ble distribuert på nettet i 2010. Artikkelen het «How To Make a Bomb in Your Mom's Kitchen». Informasjonen er overført til filmsnutter på YouTube som gir detaljert veiledning i konstruksjon og effekt av bomber.

Internettekspert Gisle Hannemyr har funnet flere hundre slike bombevideoer på nettet også etter Bostonangrepet, til tross for at tjenestetilbydere hevder å ha slettet dem.¹¹ Selv om den nevnte utgaven av Inspire i hvert fall ikke lenger er indeksert hos Google, kan den finnes på annet vis på nettet. Anders Behring Breivik sprengte en bombe i regjeringskvartalet før han dro til Utøya. Oppskriftene hadde han som nevnt lastet ned fra internett. Han handlet også inn det meste av materialene som ble brukt under voldsaksjonene, fra nettet (Ravndal 2013).

Det er konsensus om at utviklingen går i retning av økt selvbestemmelsesrett (autonomi) for lokale terrorceller. Sentralt nøyer man seg med å spre ideologien, oppfordre og veilede til iverksettelse av voldshandlinger. Det gir insitament til voldelige aksjoner utført av lokale aktører uten at det skjer på instruks eller er styrt av sentrale ideologer og opinionsledere. Med slik frihet kan man tenke seg at tilstrekkelig opplæring fra videoer på internett i seg selv kan utløse terrorhandlinger.

En dom fra Borgarting lagmannsrett fra oktober 2012 synes å gi eksempel på slik «lederløs terrorisme», dog uten at internett var en del av bildet (LB-2012-40854). Hovedmannen ble domfelt for å ha inngått forbund om å gjennomføre et bombeangrep mot Jyllandsposten i Danmark (planen ble stoppet før den kom til gjennomføring). Han hadde oppholdt seg hos Al-Qaida i Pakistan og mottatt praktisk opplæring i produksjon av sprengstoff. Han hadde avtalt med personer som tilhørte Al-Qaida å gjennomføre et terrorangrep i Skandinavia, som hevn for karikaturtegningene av profeten Muhammed. Han sto imidlertid fritt til å velge mål for handlingen og til å forestå detaljplanleggingen. Høyesterett behandlet lovanvendelsen og straffutmålingen 31.5.13 (HR-2013-1143A).

Det er alt konkludert med at internett har stor betydning for radikalisering. Kjente terroristers handlemåte viser at internett også kapper inn på avstanden mellom tanke og handling.

¹¹ Gisle Hannemyr i presentasjonen «Ytringsfrihet, anonymitet og ansvarsregulering» i Den Digitale Timen på Politihøgskolen 19.4.13.

7.4 Hatefulle ytringer

Ekstremismeforskningen avdekker at nettekstremismen inneholder mye hatefull propaganda og voldsretorikk. Så vidt forstås er det tale om ytringer som faller på ekstremistiske nettsteder. «Hatefull propaganda og voldsretorikk» er ikke ensbetydende med at ytringene er straffbare, det gir ikke den type forskning svar på. Hvorvidt ytringene er straffbare er et normativt spørsmål som innebærer at ytringene må fortolkes med utgangspunkt i straffebudet.

Det er ikke gjort noe forsøk på å kvantifisere omfanget av hatefulle ytringer på sosiale medier. Kripos har på forespørsel opplyst å ha mottatt i alt 1310 tips om «Rasistiske ytringer på internett» på «Rødknapp-tjenesten» fra 1.1.2010 til 1.5.2013.¹² Veiledningen som er lagt ut i tilknytning til tipstjenesten opplyser at «rasistiske ytringer» er slike ytringer som rammes av straffeloven § 135a. Dette er en videre kategori enn ytringer som er rasistiske, fordi bestemmelsen også omfatter ytringer som rammer på grunn av religion eller livssyn, homofil legning, leveform eller orientering og endelig, på grunn av nedsatt funksjonsevne (tilføyd ved lov 21. juni 2013 nr. 85).

Oslopolitiets rapport om hatkriminalitet betoner som nevnt problemet med å få oversikt over omfanget av hatkriminaliteten. Registreringssystemet kan likevel neppe skape noe problem for å fange opp saker som gjelder hatefulle ytringer, jf. straffeloven § 135a, fordi bestemmelsen direkte er å henføre som hatkriminalitet. Antallet registrerte saker er imidlertid svært lavt. Oslo registrerte fire slike saker i 2012 på åsteder som Facebook og internett (Oslo politidistrikt 2013: 40, 42). Det lave antallet tyder på at politiet ikke fanger opp slike saker på egenhånd, for eksempel ved å følge med på bestemte fora på internett. Videre tyder det på at slike saker heller ikke i særlig grad anmeldes av noen som krenkes av ytringene.

Ekstremismeforskningen og politiets registrering trekker således opp forskjellige virkelighetsbilder. For å få bedre kunnskap om omfanget av straffbare ytringer er det nødvendig å foreta en systematisk kartlegging med dette for øye.

¹² Opplyst i epost fra KRIPOS datert 3.5.2013.

8. Noen rettslige tema

8.1 Ytringer og handlinger på internett

Forebygging av nettekstremisme innebærer at det kan bli mer aktuelt å straffe ytringer enn man har tradisjon for i Norge. Det ligger i sakens natur fordi aktiviteten på internett består i ytringer. Hva dette egentlig innebærer kan det være verdt å dvele ved.

En ytring er en type for handling, en såkalt «talehandling». Dette er ikke bare et filosofisk utgangspunkt, det er også reflektert i straffeloven § 7 som inneholder en legaldefinisjon av «når en handling er offentlig», jf. annet ledd første punktum. Av den neste setningen («annet punktum») fremgår forutsetningen om at en ytring er en handling, jf. «Består handlingen i fremsettelse av en ytring...».

Loven gir et sterkt vern for handlinger som består i ytringer, jf. G § 100 «Ytringsfrihed bør finde Sted». Begrunnelsen følger i annet ledd, nemlig sannhetssøken, demokrati og individets frie meningsdannelse. En tilsvarende grunnlovsbestemmelse finnes ikke for fysiske handlinger. Den alminnelige handlefrihet er bare et alminnelig utgangspunkt for vår (liberale) rettsorden. Det er riktignok slik at inngrep i handlefriheten må ha et hjemmelsgrunnlag (lov, avtale), jf. legalitetsprinsippet, men det verner ytringene så vel som de fysiske handlingene.

Den delen av legalitetsprinsippet som setter skranke for å anvende straff, er nedfelt i G § 96, jf. «Ingen kan dømmes uden efter Lov». Det innebærer at straffansvar må ha hjemmel i formell lov. Dette vernet gjelder både for ytringer og faktiske handlinger. For ytringene kommer det særskilte vernet etter § 100 i tillegg. Nettopp fordi den politiske debatten er så viktig for demokratiet, er de straffebestemmelsene som tross alt finnes mot ytringer anvendt med stor tilbakeholdenhet. Straffebestemmelsene har også til tider

vært sterkt kritisert, se for eksempel Andorsens kritikk av oppviglerbestemmelsen (straffeloven § 140) (Andorsen 1990).

Så selv om en ytring er en handling har man en mer restriktiv holdning til bruk av straff for ytringer enn for handlinger. Dette har blant annet påvirket Høyesteretts praksis i tilknytning til straffeloven § 135a, med frifinnelsen i den såkalte «Sjølie-saken» (Rt 2002 s. 1618). Dette ledet til kritikk fra FNs rasediskrimineringskomite.

Dommen antas ikke lenger å gi uttrykk for gjeldende rett. I forarbeidene til den korresponderende bestemmelsen i straffeloven 2005, § 185, uttales det at «utfallet ville ha blitt et annet nå» (Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 249). «Dørvakt-dommen» (Rt 2012 s. 536) gjaldt ytringer som innebar «grov nedvurdering av en gruppes menneskeverd», noe som ledet til domfellelse etter § 135a. Førstvoterende bemerket at selv om terskelen for straffansvar er noe senket i forhold til Sjølie-dommen, ville konklusjonen blitt den samme også etter den gamle standarden (avsnitt 40). Det betyr at det skal mindre til for straff etter § 135a enn det som ble ytret i «Dørvakt-dommen». Men det nevnes også at det i rettspraksis generelt sett er etablert «en rommelig margin for smakløse ytringer» (avsnitt 32).

Tradisjonelt har det vært lagt vekt på å unngå å kriminalisere forberedelseshandlinger. Den sentrale del av begrunnelsen er at forberedelseshandlinger regulært ikke har samme skadelige effekt som hovedhandlingen. Videre antas et forbud å ha liten preventiv effekt sett i forhold til den effekt som oppnås gjennom hovedstraffebudet (Ot. prp. nr. 90 (2003-2004) s. 103).

Betenkeligheten ved straffansvar for ytringer har særlig vært koblet til at det anses som en forberedelseshandling. Det må bety at ytringer har vært ansett som noe annet enn en handling, og i hvert fall har de ikke vært ansett for å være så skadelige at de bør belegges med straff. Oppfatningen synes å ha vært at det er «langt fra ord til handling».

Spørsmålet er om internett og sosiale medier har endret de rettspolitiske forutsetningene for å anvende straffansvar mot ytringer. Det kan særlig pekes på to forhold:

For det første er variasjonsbredden og intensiteten av aktiviteten på internett så stor at «ytring» som begrep kommer til kort for å uttrykke hva som foregår. «Ytring» har bare en systemiserende funksjon for å si at det er tale om noe annet enn fysiske handlinger. Dette skillet er også en grunnstein i begrunnelsen for ytringsfrihet. Dersom tale og handling var det samme behøvde ikke ytringer et særlig vern (NOU 1999: 27, s. 26 (Ytringsfrihetskommisjonen 1999)). Av denne grunn kan det også være holdbart å se tanke – ytring – handling som et kontinuum slik Ytringsfrihetskommisjonen gjør (s. 153). Det gir et skjema som forklarer hvorfor ytringer primært og prinsipielt har vært sett som strafferettslige forberedelseshandlinger.

Men på internett foregår mange aktiviteter som nærmer seg å være faktiske handlinger. Spørsmålet er om dette bør ha konsekvenser for den prinsipielle tilnærming til rettshåndhevelsen på internett. Et eksempel er at det kan foregå samarbeid, for eksempel om å lage dataprogrammer. Et ferdig dataprogram er et produkt, en digital vare som kan omsettes (Lookofsky 2012). Det gjelder selv om hele prosessen er digital, fra den kreative fasen til programmet lastes ned av en kjøper. Et dataprogram er således et digitalt objekt, ikke en ytring.

Man kan se på handlinger som man vet at nettekstremismen i stor grad går ut på, nemlig rekruttering til organisasjonen, opplæring og opptrening av ferdigheter (for eksempel forgiftning eller bombesprenghing), metode for å velge ut og ramme et mål osv. Iblant kan handlingene ses som medvirkning til å anskaffe utstyr for å tilvirke sprengstoff, eller som medvirkning til selve tilvirkningen («tilvirker» brukes i straffeloven § 161).

De aktuelle straffebedene (§ 147c og § 161) bruker ikke ordet «ytring», men ord som «rekruttering», «opplæring» og «tilvirker». Grunnen til at ordet «ytring» ikke er med må antas å være at det tas som selvsagt at aktivitetene involverer tale og måter å illustrere fremgangsmåter på. Aktivitetene består i realiteten av en rekke ulike handlemåter som sørger for å fremkalle den påvirkning som bestemmelsene tar sikte på å forhindre. Det er resultatet av aktiviteten som står sentralt, ikke hvorvidt aktiviteten inneholder ytringer.

Med resultatet menes konkret i forhold til de nevnte bestemmelser at man har lyktes i å rekruttere, lykkes i å lære bort metoder og teknikker, og lykkes i å hjelpe noen til å lage sprengstoff.

Nettekstremisme i organisert form er en virksomhet som synes å bestå av en hel rekke forskjellige aktiviteter og komponenter. Utenfor internett ville man i disse tilfellene hatt med en rekke faktiske handlinger å gjøre. På internett foregår et speilbilde av den fysiske virkeligheten. Dersom man anvender en forståelsesramme som utelukkende fokuserer på ytringsaspektet synes perspektivet for snevert.

Dette innebærer at man bør ta opp spørsmålet om hvor omfattende ytringsvernet for internettbaserte aktiviteter bør være. Det har betydning for rettspolitiske overveielser i tilknytning til kriminalisering og for praktiseringen av eksisterende bestemmelser.

For det andre har internett kortet ned avstanden mellom tanke og handling. Aktiviteten – ytringene – kan derfor utløse mer faktisk handling enn det ligger til rette for ved ytringer utenfor internett.

Dersom man tidligere ble inspirert til å gå til voldelig aksjon, måtte man fysisk gå til butikken og skaffe det nødvendige utstyret. Med internett kan man laste ned bombeoppskrifter, bl.a. som videosnutter på YouTube som viser hvordan komponenter settes sammen og hvordan sprengkraften er. Stadig hjemmefra kan man bestille det nødvendige utstyret på epost og betale med kredittkort eller anonymt med PayPal.

Et annet tankevekkende eksempel er at et amerikansk nettbasert våpenspill (sml. CoD) inneholdt lenker («hyperlenker») til våpenhandlere som kunne levere slike skytevåpen som anvendt i spillet. Bestill per epost. Våpenhandlerne betalte for å få lagt lenker inn i spillet. Amerikanske myndigheter skal ha bedt spillprodusenten om å fjerne lenkene. Men et slikt krav er inkonsistent dersom man først mener at spill ikke påvirker, og at internett heller ikke fjerner barrierer mellom tanke og handling. Det sier imidlertid sitt at våpenhandlerne åpenbart mener at slike lenker har positiv innvirkning på salget.

Bortfall av tidsmessige og fysiske barrierer mellom tanke og handling tilsier at straffbare oppfordringer om å begå forbrytelser bør behandles alvorlig av rettsvesenet. Det gjøres selvsagt for offentlig oppfordring til å begå terrorhandlinger, jf. straffeloven § 147c bokstav a. Men slike saker er sjeldne, kanskje først og fremst fordi gjerningspersonen er utenfor rekkevidden av norsk rettsvesen. Men i lys av det foregående er det også grunn til å ta oppfordringer på internett til å begå «vanlige» forbrytelser alvorlig, jf. straffeloven § 140.

Videre kan det være behov for å innføre forbud mot publisering av «bombeoppskrifter» mv. på internett. Den store samfunnsskadelige interessen i å unngå den risikoen som utbredt kunnskap og enkel tilgang til utstyr, innebærer, burde være tilstrekkelig grunn for et forbud. Det er neppe hjemmel for å straffe det i dag, med mindre det kan ses som medvirkning til å tilvirke sprengstoff (eller til å anskaffe utstyret), jf. straffeloven § 161. Forbudet mot å gi opplæring i metoder og teknikker som er særlig egnet til å utføre terrorhandlinger, kan også være aktuell, men er lite praktisk. Straffeloven § 160 om å gi offentlig veiledning i bruk av sprengstoff for å begå en forbrytelse, fremstår ikkesomsærligdekkende. Detsammegjelder oppmuntringsalternativet i bestemmelsens siste del. Bestemmelsen er uansett ikke foreslått videreført i straffeloven 2005, til forskjell fra de andre som er nevnt.

Det foreligger dermed oppfordring til å vurdere å innføre et forbud mot å publisere slike oppskrifter. Med grunnlag i et slikt forbud kan man også iverksette filtrering for å hindre tilgang til bombeoppskrifter. Man kan vanskelig pålegge tjenestetilbyderne å filtrere lovlige ytringer.

Det finnes motforestillinger mot å innføre et slikt forbud, som jo er et inngrep i ytringsfriheten, og som foruten hensynet til G § 100, må oppfylle proporsjonalitetskravet i EMK artikkel 10. Innvendingen vil da være at et slikt forbud kan omgås og ikke vil være særlig effektivt. Det vil også kunne lede til mer uønsket kontroll av ytringer på internett.

I utgangspunktet må det antas at et forbud kan ha liten effekt fordi man kan laste ned bombeoppskrifter lagt ut på utenlandske tjenesteyteres servere.

Men med vilje til å innføre et forbud kan det utvikles en politikk mot bombeoppskrifter på internett, som man kan ta med seg i det internasjonale samarbeidet om å forebygge slike tragiske hendelser som for eksempel Boston Marathon bomben. Dersom det skapes internasjonal oppslutning om et forbud øker effektiviteten og innvendingen under proporsjonalitetsstandarder blir mindre tungtveiende.

8.2 Offentlig ytring

Flere av straffebudene som rammer ytringer krever at ytringen må være fremsatt «offentlig». Det gjelder blant annet

- Diskriminerende og hatefulle ytringer (§ 135 a);
- Oppfordring, tilskyndelse eller forherligelse av straffbar handling (§ 140);
- religionskrenkelser (§ 142);
- Veiledning til bruk av sprengstoff eller gift for å begå en forbrytelse (§ 160);
- Oppfordring til å iverksette terrorhandling/-finansiering (§ 147 c bokstav a).

Spørsmålet er hvordan «offentlig» skal fortolkes i forhold til ytringer på internett. Etter lovendring 24. mai 2013 nr. 18, ble straffelovens legaldefinisjon av offentlig ytring endret, og den gjelder for alle bestemmelsene som har dette vilkåret. Etter straffeloven § 7 annet ledd annet punktum er en handling som består i en ytring «også offentlig når ytringen er fremsatt på en måte som gjør den egnet til å nå et større antall personer». Formuleringen svarer til den som brukes i legaldefinisjonen i straffeloven 2005 § 10. Forarbeidene til endringsloven viser blant annet til forarbeidene til straffeloven 2005 § 10 når det gjelder fortolkningen.

Etter bestemmelsen slik den nå lyder, gjelder det verken et nærhets- eller samtidighetskrav for at ytringen er å anse som offentlig fremsatt. Den omfatter ytringer som fremsettes via tekniske medier, som på TV og på internett. For ytringer på internett skaffes tilgang til ytringer ved å gjøre individuelle oppslag på forskjellige nettadresser. Ytringen kan likevel anses å være «offentlig» fordi det avgjørende etter § 7 er om den «er egnet til å nå»

et større antall personer. Det gjelder ikke noe krav om at personene benytter tilgangen til ytringen samtidig. Hvorvidt ytringen er egnet til å nå et større antall personer bør derfor vurderes i lys av om et større antall personer har tilgang til nettstedet over tid. Vurderingen bør derfor knyttes til det tidsrom ytringen har ligget tilgjengelig på det på det aktuelle nettstedet.

Etter lovendringen er straffeloven § 7 kommet på linje med åndsverklovens (lov 12. mai 1961 nr. 2) definisjon av hva som anses som en offentlig fremføring, noe som er avgjørende i forhold til å bedømme om det foreligger en opphavsrettskrenkelse på internett. Etter åndsverkloven § 2 tredje ledd anses det å foreligge en tilgjengeliggjøring for allmennheten når verket fremføres offentlig, jf. litra c. Ifølge fjerde ledd anses en fremføring å være offentlig når det skjer «i tråd eller trådløst til allmennheten, herunder når verket stilles til rådighet på en slik måte at den enkelte selv kan velge tid og sted for tilgang til verket». Dette er en beskrivelse av hvordan man typisk skaffer seg tilgang til innhold på internett. Med dette tillegget i åndsverkloven som kom i 2005, fikk man også et bedre lovmessig grunnlag for å gripe inn mot internettbasert pirateri (ulovlig spredning av verket utenfor den private sfære).

Straffansvar for offentlige ytringer gjelder den som fremsetter ytringen, altså publiserer den på internett. Det er ikke tale om straffansvar for den som skaffer seg tilgang til ytringen (adressaten). Spørsmålet er hva det nærmere bestemt ligger i vilkåret «et større antall personer».

Etter forarbeidene er det tilstrekkelig med en personkrets på 20-30 personer (Prop. 53 L (20012-2013) s. 6 med henvisning til Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 164). Det betyr i så fall at straffebestemmelsene er blitt praktiske for ytringer som faller på Facebook-grupper og Twitter. Som nevnt er det vanlig å ha fra 200-700 venner på Facebook. På Twitter blir det et spørsmål om hvor mange «følgere» man har. Selv om kretsen skulle være mindre enn 20-30 personer, kan ytringen likevel være egnet til å nå et større antall personer, dersom den viderespres til en større krets. Hvorvidt den originære ytreren kan straffes for viderespredningen kommer an på om skyldkravet er oppfylt.

Om skyldkravet sier straffeloven at hovedregelen er forsett (§ 40). Det innebærer at avgiver (ytreren) på tidspunktet for publisering av ytringen, var klar over at den ville bli viderespredt.

Kravet kan stilles enda lavere, etter forsettformen *dolus eventualis*. En formulering av dette skyldkravet finnes i straffeloven 2005 § 22 litra c «Forsett foreligger når noen begår en handling som dekker gjerningsbeskrivelsen i et straffebud [og] holder det formulig at handlingen dekker gjerningsbeskrivelsen, og velger å handle selv om det skulle være tilfellet». Denne forsettformen som også gjelder etter straffeloven 1902, har vist seg å by på mange problemer, så det anses tilstrekkelig bare å gjøre oppmerksom på den her.

Etter § 135a er det tilstrekkelig for straff å utvise grov uaktsomhet. I dag vet mange at ytringer lett spres videre utenfor det opprinnelige nettstedet. Tjenesteintegrasjonen gjør det vanskelig å skjerme innhold til bestemte fora på nettet. Dette fenomenet har vært viet stor oppmerksomhet innen i personverndebatten, hvor den vinkles som spørsmålet om «retten til å bli glemt» (Sunde 2013). Kunnskap om spredningspotensialet kan anses som «mediemodenhet». Med innsikt og kyndighet følger også et ansvar. Det kan bety at man kan bli ansett for å ha opptrådt grovt uaktsomt med hensyn til at ytringen ville bli offentlig.

Som det har fremgått har Profetens Ummah ca 1200 medlemmer. De ytringene som fremsettes her er således offentlige. Det samme gjelder ytringer som går i offentlige debattråder på nettet. Det avgjørende bør neppe være hvor mange som deltar i debatten, men at tilgangen er fri (åpen).

Til sist er en ytring offentlig fremsatt selv om forumet er tilgangskontrollert. Forutsetningen er at det i prinsippet er åpent for enhver, for eksempel mot betaling. Det kan sammenlignes med å tegne et abonnement på fysiske publikasjoner eller benytte en betalingsbelagt tjeneste som i prinsippet er åpen for et større antall personer (Prop. L 53 (2012-2013) s. 6). Det kan ikke forstås som noe krav at forumet har mer enn ca 30 medlemmer når ytringen faller, dersom antallet i prinsippet kan bli så stort eller større. Straffeloven § 7 gjør nemlig ikke skillet mellom offentlig og privat «sted» relevant i forhold

til ytringer. Dette er et bevisst valg fra lovgivers side, fordi forsøk på en slik grensedracting «ville gjøre bestemmelsen mindre presis» (Ot.prp. nr. 33 (2004-2005) s. 187). Uttalelsen gjaldt definisjonen av offentlig ytring som ble inntatt i straffeloven § 135a i 2005. Det er den samme formulering som nå er tatt inn i § 7 annet ledd annet punktum. Uttalelsen er derfor direkte relevant i forhold til § 7.

8.3 Forebyggende tiltak og personopplysningsloven

Forebygging av nettekstremisme kan bestå i en rekke forskjellige tiltak, og etter handlingsplanen er det som nevnt ønskelig med bred involvering fra det sivile samfunn. Et mulig tiltak er å ta til gjenmæle i debatter og på ekstremistiske fora. Dette kan enhver fritt gjøre.

En annen sak gjelder det å avdekke indikatorer på radikaliseringsforhold for å kunne sette inn tiltak direkte mot en person. Dette kan innebære at man ønsker å følge med på bestemte fora over tid, og følge bestemte personer på tvers av fora, over tid. For å skaffe et ordentlig informasjonsgrunnlag kan det være nødvendig å lagre opplysninger man finner på nettet om personen. Dette er å anse som behandling av personopplysninger, jf. personopplysningsloven (pol.) § 2 (lov nr. 31/2000).

Spørsmålet er hva som gjelder for private aktører, som foreldre eller frivillige organisasjoner, som ønsker å gjøre en forebyggende innsats, blant annet ved å følge med på internett og utnytte sosiale medier. Spørsmålet kom opp på workshopen som ble arrangert i prosjektet, og later til å være en meget praktisk problemstilling for frivillige organisasjoner som arbeider i feltet.

Det avgrenses mot en drøftelse av hvilke rammer som gjelder for politiet. For PST er situasjonen regulert. For det øvrige politiet kommer snart politi-registerloven og -forskriften, som må antas å ha tenkt på problemstillingen.

Som et utgangspunkt er det viktig å merke seg at personopplysningsloven gjelder for behandling av personopplysninger som helt eller delvis «skjer med elektroniske hjelpemidler», jf. pol. § 3 litra a. Fysisk nedtegnelse av

personopplysninger omfattes ikke med mindre de legges i et «personregister», jf. § 3 litra b. Det er det således regulært adgang til å gjøre.

Det må imidlertid anses å være praktisk å lagre opplysninger elektronisk når de skaffes i forbindelse med at man gjør undersøkelser på sosiale medier osv. Da er man omfattet av alternativet i § 3 litra a. Men det gjelder unntak for lagring som skjer «for rent personlige eller private formål», jf. § 3 annet ledd. Unntaket er aktuelt for foreldre som følger med på barnas aktiviteter når de mener at de har grunn til å bekymre seg. Personopplysningsloven synes ikke å være til hinder for dette.

Dette blir nok noe annerledes dersom det er en frivillig organisasjon som følger med på internett på mer systematisk basis. Slik virksomhet faller ikke inn under unntaket for personlige eller private formål, jf. § 3 annet ledd. Da må behandlingen av personopplysningene oppfylle vilkårene i pol. § 8. Bestemmelsen sier at behandling av personopplysninger bare kan skje når vilkårene i minst ett av bestemmelsens tre alternativer er oppfylt. Det mest relevante alternativet synes å være at behandlingen må anses «nødvendig for at [den frivillige organisasjonen] eller tredjepersoner som opplysninger skal utleveres til kan vareta en berettiget interesse, og hensynet til den registrertes personvern ikke overstiger denne interessen», jf. pol. § 8 litra f. Politiet og PST kan for eksempel være den «tredjeperson» som bestemmelsen nevner.

Dette gir et grunnlag for å behandle personopplysninger for å forebygge radikaliserings og nettekstremisme. Hjemmelen gir imidlertid anvisning på flere skjønnsmessige kriterier som må være oppfylt. Blant annet er det ikke enkelt å foreta avveiningen mellom en berettiget interesse og personvernet tildensomberøres. Det at formålet med behandlingen av personopplysningene er godt, er ikke tilstrekkelig for å sette til side hensynet til personvernet, jf. Rt. 1991 s. 616 («Videobeviss») som anses å gi uttrykk for grunnleggende prinsipper på feltet. Mye avhenger antakelig av hvor konkrete opplysninger man har for radikaliserings. På samme tid er dette en «catch 22» situasjon, for man kan vanskelig skaffe konkrete opplysninger om man i utgangspunktet

er forhindret fra å følge systematisk med på nett. Dette tilsier at det lokale SLT-samarbeidet (SLT) er et viktig forum for å konkretisere grunnlag for bekymring og iverksette oppfølgende tiltak mot nettet. Jo mer konkrete opplysninger om radikalisering, jo tyngre veier vektskålen for at det er adgang til å behandle personopplysningene. Ved behandling av personopplysninger inntreer meldeplikt til Datatilsynet, jf. pol. § 31, og lovens regelsett for kvalitetskontroll, innsyn mv. slår inn.

Ytterligere kan reglene om sensitive personopplysninger være relevante for adgangen til å behandle personopplysningene. En persons politiske eller religiøse oppfatning er å anse som en sensitiv personopplysning, jf. pol. § 2 nr. 8, og dette er typisk relevant for nettradikalisme. Det er bare adgang til å behandle (registrere) opplysninger som vedkommende (den man mener at er i faresonen) «selv frivillig har gjort alminnelig kjent», jf. pol. § 9 litra d. Dette må avklares før man eventuelt registrerer opplysningene. Behandling av sensitive personopplysninger krever konsesjon fra Datatilsynet, med mindre det gjelder opplysninger som «er avgitt uoppfordret», jf. pol. § 33.

Sett i lys av at personer på nettet ofte opptrer åpent med sine ekstremistiske syn, er det ikke sikkert at reglene om sensitive personopplysninger hindrer slik forebyggende virksomhet. Men siden regelverket byr på så mange skjønnspregete avveininger kan det være behov for en grundig analyse av hvilke fremgangsmåter som er akseptable av hensyn til personvernet og regelverket. Det vil også avklare om regelverket tilrettelegger for at man kan oppnå den involvering i det forebyggende arbeidet som handlingsplanen tar sikte på. For å få svar på dette bør det foretas en konkret gjennomgang av aktuelle scenarier. Dette bør gjøres av de involverte aktørene. Kanskje er SLT, eventuelt Politiråd, egnede fora for gjennomdrøfting av problemstillingen.

9. Rollefordeling mellom politiet og andre aktører

Her skisseres en tenkelig rollefordeling mellom politiet og andre aktører i det forebyggende arbeidet mot nettekstremisme. Det tas utgangspunkt i formålet for det enkelte tiltak. Politiet bør skille mellom aktivitet som har til formål å avdekke indikasjoner på radikaliserings, og aktivitet som har til formål å avdekke straffbare ytringer.

Det første formålet innebærer en naturlig forebyggende politioppgave. Innenfor det andre formålet bør det antakelig utvises stor omtanke i forhold til hvilke straffesaker som bør innledes som følge av en anmeldelse, og hvilke som bør initieres på egen hånd. Det bør skilles mellom hatefulle ytringer på den ene siden og oppfordringer om å begå straffbare handlinger /terrorrelaterte ytringer på den andre siden.

Det synes naturlig at etterforskning av hatefulle ytringer baseres på anmeldelse fordi det gir en indikasjon på ytringens krenkende karakter. Rettslig sett er det ikke noe i veien for at politiet følger med og plukker opp slike saker på eget initiativ. Påtalen er ubetinget offentlig i slike saker, noe som betyr at man ikke er avhengig av påtalebegjæring fra en som er krenket av ytringen. Men som det gjentatte ganger er fremholdt bør ikke politiet være et «meningspoliti».

For de øvrige straffbare ytringene kan det være større grunn til å reagere på eget tiltak.

Politiet bør imidlertid gi tydelige signaler utad om at anmeldelser for hatefulle ytringer vil bli behandlet raskt og effektivt. Dette er i samsvar med gjeldende styringssignaler, jf. Riksadvokatens rundskriv 2/2012 s. 9, «hatkriminalitet skal vies særskilt oppmerksomhet ... og skal håndteres med stort alvor av politiet». Videre har riksadvokaten «bedt innsendt alle mottatte/opprettede anmeldelser etter straffeloven § 135a, underretning om alle positive

påtaleavgjørelser og innberetning med kort begrunnelse av alle negative påtaleavgjørelser i slike saker». Dette er gjentatt i rundskriv nr. 1/2013.

Videre kunne det være på sin plass å informere om at den strenge standarden fra «Sjolie-saken» ikke lenger gjelder. Slikt kan formidles til publikum på sosiale medier.

Innenfor formålet å avdekke indikatorer på radikalisering, er flere aktører aktuelle. Et spørsmål for seg gjelder oppgavefordelingen mellom PST og det øvrige politiet, noe som kan påvirkes av hvor bredt radikaliseringsbegrep man anvender. Det går ikke nærmere inn på spørsmålet her.

Videre har man forholdet mellom politiet (som etat) og andre aktører, dvs. frivillige organisasjoner, foreldre, religiøse ledere, SLT- samarbeidet mv. I den grad det er forenlig med personopplysningsloven er vel slik sivil innsats mot radikalisering god støtte for politiets arbeid. Men som nevnt, forholdet til personopplysningsloven bør analyseres grundig for å trekke opp retningslinjer for akseptable metoder i sivil praksis.

Et tredje formål med å følge med på nettekstremismen, kan være å utfordre ekstremistiske syn («ideological challenge»). Her synes en innsats fra frivillige organisasjoner å være nærliggende, en innsats som behøver politisk støtte. Ut fra hva som tidligere er sagt om «meningspolitiet» synes det utelukket at politiet bør ha noe førstelinjeansvar her.

Grunnlaget for å ta til gjenmæle bør være at man står trygt på demokratiske prinsipper og reagerer på de antidemokratiske og menneskeforaktende trekkene ved nettekstremismen. Prosjektet har avdekket at sosiale mediers betydning for radikalisering har vært undervurdert. Det er et ansvar for det sivile samfunn å engasjere seg i disse foraene. Det er neppe tilstrekkelig å etablere «motforum» som «Motstandere av gruppen Profetens Ummah». Det er jo et ekkokammer like mye som noe annet. Man må gå inn på de fora hvor nettekstremismen finner sted og ta til gjenmæle der.

Dette er godt poengtert av Isra Zariat (Aftenposten Si ;D, kronikk (Zariat 2013)). Hun skriver at gjennom sosiale medier har «voksne radikale muslimer

oppnådd kontakt med ungdommer som er i identitetskriser. Spørsmål fra kunnskapssøkende ungdommer er blitt møtt med trangsynte svar... Ønsket om å bli «bedre muslim» øker drastisk blant ungdommen i dag, og det kan være bra, men man bør passe seg for hvor man søker råd ... Det er utrolig viktig at religiøse organisasjoner tar dem imot og tar vare på dem [ungdommene]... Hvis ikke disse ungdommene blir tatt vare på, er det fare for at de vil vokse opp til å bli sinte, trangsynte og radikale muslimer... og de vil søke utløp for frustrasjonen sin overfor annerledestenkende i samfunnet».

Zariat utpeker religiøse organisasjoner som viktige påvirkningsagenter mot jihadisme og for et demokratisk samfunn. De bør da delta åpent på sosiale medier og gjendrive ekstremismen der den foregår.

Hvem som kan ha god påvirkningsevne i forhold til høyreekstremismen bør kartlegges. Igjen utpeker de lokale nettverkene (SLT) seg ut som sentrale fora for å finne frem til nøkkelaktører og legge opp til samarbeid og oppgavefordeling.

Som et siste punkt bør man på nytt reise debatt om forumeiers ansvar for å holde etisk standard på sitt nettsted. Det bør stilles krav om at enhver forumeier tydelig publiserer formålet med nettstedet og har en policy for ytringenes karakter. Policyen bør være forumeierens egen, ikke Facebook sin. Dette har betydning for nettsteder (utenfor Facebook) som anvender Facebook-innlogging. Da er det ofte Facebook-policy som gjelder, men den ligger bare på et generelt minimumsnivå (forbud mot straffbare trusler og hatefulle ytringer).

Forumeiers policy bør ligge godt over terskelen for det straffbare. Høflighet, respekt og toleranse bør etterstribes i det offentlige rom. De som setter seg ut over policy bør få sine innlegg slettet. Hvert nettsted bør også ha en tydelig varslingsknapp for innhold som strider mot policy. Igjen, et lite kryss i hjørnet av Facebook-ruten, er ikke nok.

Kilder

Litteratur

- Andersen, K. (1990). *Om straffbar oppvigling. TFR-1990-485*.
- Bjørge, T. (2011). Strategier for forebygging av terrorisme. I T. Bjørge (Red.), *Forebygging av terrorisme og annen kriminalitet* (PHS Forskning, 2011:1). Oslo: Politihøgskolen.
- Bjørge, T. (2012). Højreekstremer voldsideologier og terroristisk rationalitet: Hvordan kan man forstå Behring Breiviks udsagn og handlinger? *Social Kritik*, 131, 4-25.
- Bjørkelo, K. (2012). Ekstremisme og verdensveven. I S. Sultan, R. B. Steen & K. H. Partapuoli (Red.), *Højreekstremisme i Norge* (s. 42-46). Oslo: Antirasistisk Senter.
- Castronova, E. (2005). *Synthetic Worlds: The Business and Culture of Online Games*. Chicago: University of Chicago Press.
- Europol. (2013). *EU Terrorism Situation and Trend report. TE-SAT 2013*.
- Gule, L. (2012). *Ekstremismens kjennetegn: Ansvar og motsvar*. Oslo: Spartacus.
- Jupskås, A. R. (2012). *Ekstreme Europa: Ideologi, årsaker og konsekvenser*. Oslo: Cappelen Damm.
- Kundnani, A. (2009). *Spooked!: How not to prevent violent extremism*. London: Institute of Race Relations. Tilgjengelig fra <http://www.irr.org.uk/news/spooked-how-not-to-prevent-violent-extremism/>
- Lia, B. (2013). *Profetens Ummah og sosiale medier*. Kapittel 11 i inneværende rapport.
- Lookofsky, J. (2012). *Understanding the CISG* (4th ed.). Copenhagen: DJØF Publishing.
- Nesser, P., Lia, B. & Stenersen, A. (2013). *Ekstremisme i sosiale medier: En oversikt over forskning, internasjonale trender og implikasjoner for norske forhold*. Kapittel 10 i inneværende rapport.
- Prevent strategy: Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty*. (2011). London: Home Office. Tilgjengelig fra <https://www.gov.uk/government/publications/prevent-strategy-2011>
- Ravndal, A. A. (2013). *Anders Behring Breiviks bruk av internett og sosiale medier*. Kapittel 12 i inneværende rapport.

- Stevens, T. & Neumann, P. R. (2009). *Countering online radicalisation: A strategy for action*. London: ICRS.
- Strømmen, Ø. (2011). *Det mørke nettet: Om høyreekstremisme, kontrajihadisme og terror i Europa*. Oslo: Cappelen Damm.
- Strømmen, Ø. (2013, 22. mars) Eit vegkart til ekstremismen. *Morgenbladet*, s. 12.
- Sunde, I.M. (2011). *Automatisert inndragning* (Complex, 2011:3.). Oslo: Senter for rettsinformatikk, UiO.
- Sunde, I.M. (2013). Økosystemeffekten: Om personvernet i sosiale medier. *Lov og Rett*, 52(1), 85-102.
- Weimann, G. (2012). Lone wolves in cyberspace. *Journal of Terrorism Research*, 3(2), 75-90.
- Zariat, I. (2013, 26. februar). Unge muslimer radikaliseres. *Aftenposten*, s. 19.
- Aalen, I. (2013). *En kort bok om sosiale medier*. Bergen: Fagbokforlaget.

Norske offentlige publikasjoner

Gode krefter 2009	Justis- og politidepartementet. (2009). <i>Gode krefter: Kriminalitetsforebyggende handlingsplan: 35 tiltak for økt trygghet</i> . Oslo: Departementet.
Handlingsplanen 2010	Justis- og politidepartementet. (2010). <i>Felles trygghet - felles ansvar: Handlingsplan for å forebygge radikalisering og voldelig ekstremisme. 2010</i> . Oslo: Departementet. Tilgjengelig på http://www.regjeringen.no/upload/JD/Vedlegg/Handlingsplaner/HP_ekstremisme.pdf
Nasjonal strategi for	Justis- og beredskapsdepartementet, Forsvarsdepartementet, informasjonssikkerhet. Samferdselsdepartementet & Fornyings-, administrasjons og kirke departementet. (2012). <i>Nasjonal strategi for informasjonssikkerhet</i> . Oslo: Departementene. Tilgjengelig på http://www.regjeringen.no/

	upload/FAD/Vedlegg/IKT-politikk/Nasjonalt_strategi_infosikkerhet.pdf
Oslo politidistrikt 2013	Strategisk stab. (2013). <i>Hatkriminalitet: En drøfting av temaet, og gjennomgang av anmeldelser i Oslo 2012</i> . Oslo: Oslo politidistrikt.
Politidirektoratet 2010	Politidirektoratet (2010). <i>Hatkriminalitet 2007-2009: Rapport</i> . Oslo: Direktoratet.
Politidirektoratet 2013	Politidirektoratet. (2013). <i>Kommenterte strasak-tall 2012</i> . Oslo: Direktoratet.
Riksadvokaten 2012	Riksadvokaten. (2012). <i>Krav til straffesaksbehandlingen i politiet og ved statsadvokatembetene</i> (Rundskriv; 2012:2). Oslo: Riksadvokaten.
Riksadvokaten 2013	Riksadvokaten. (2013). <i>Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i 2013</i> (Rundskriv; 2013:1). Oslo: Riksadvokaten.
Ytringsfrihetskommisjonen 1999	NOU 1999: 27. (1999). «Ytringsfrihed bør finde Sted»: <i>Forslag til ny Grunnlov §100</i> . Oslo: Statens forvaltningstjeneste.

Del III

Ekstremismeforskningen

FORSVARETS FORSKNINGSINSTITUTT (FFI)

PETTER NESSER

BRYNJAR LIA

ANNE STENERSEN

JACOB AASLAND RAVNDAL

10. Om radikaliserings og voldelig ekstremisme på internett

Av Petter Nesser, Brynjar Lia, Anne Stenersen og Jacob Aasland Ravndal

10.1 Ekstremisme i sosiale medier: En oversikt over forskning, internasjonale trender og implikasjoner for norske forhold

22. juli-terroristen tilbragte mye tid på Internett og sosiale medier og brukte nettet aktivt i forberedelsene til terrorangrepet. De siste par årene har Norge sett framveksten av et lite, men synlig radikalt islamistmiljø, som hyller al-Qaida på Facebook, YouTube, blogger og i chatterom.

Internasjonalt har ekstremisters og terroristers bruk av Internett vært et økende fenomen siden 1990-tallet. Både jihadister, separatistbevegelser, anarkister, nazigrupperinger og andre militante aktører har med stor entusiasme tatt i bruk nettet for å dyrke sine ideologiske felleskap og styrke det interne samholdet, men også å rekruttere og radikalisere nye sympatisører og drive opplæring av dedikerte aktivister.

De negative sidene ved utbredelsen av interaktive sosiale medier (Web 2.0) er et av mange nye problemområder som gjerne rubriseres under samlebegrepet nye globale sikkerhetsutfordringer, som i sin tur springer ut av effektene av globalisering, migrasjon og spredning av ny informasjonsteknologi. Til sammen skaper disse grunnlaget for at skillet mellom nasjonale og internasjonale trusler er i ferd med å viskes ut. En manifestasjon av dette er at voldelige ekstremister danner transnasjonale virtuelle nettverk, drives av globale politiske saker og opererer på tvers av landegrenser (Lia 2005, o'Reilly 2009). Krig, opprør og terror utenlands kan med andre ord få umiddelbare ringvirkninger innenfor Norges grenser.

Militante aktører har hengt med på framveksten av Web 2.0 fra sent på 1990-tallet og utover 2000-tallet. I dag har de fleste kjente terrorgrupper egne web-forum, og flere har tatt i bruk Facebook, Twitter og YouTube.

Overordnet så synes det å være konsensus i forskningsmiljøene om at Internett først og fremst fungerer som et supplement til radikaliserings-

prosesser innen vennegjenger, små grupper eller organisasjoner. Agitasjon og indoktrinering som tidligere foregikk på hemmelige møtesteder foregår nå i større grad på Facebook og Twitter. Slike sosiale nettverkstjenester, samt fildelingssystemer som YouTube, kan fungere som «ekko-kammer» der ekstremister roper i kor, gir hverandre respons og positive tilbakemeldinger. Ulike brukergenererte kunnskapsdatabaser (Wikier) gjør det mulig å fremme en alternativ virkelighet med konspirasjonsteorier og tilhørende fiendebilder, som er kildebelagt gjennom påstått «uavhengige» kilder.

Denne studien presenterer hovedfunn fra forskningen på voldelig ekstremisme i cyberdomenet, og to kasus-studier som viser norske ekstremisters bruk av sosiale medier. Hovedstudien skal bidra til kvalifisert tenkning rundt tiltak som kan motvirke online radikaliseringsprosesser. De to kasus-studiene er:

- Bruken av sosiale medier i det ekstreme islamistmiljøet kjent som «Profetens Ummah» (Lia 2013)-
- Terroristen Anders Behring Breiviks bruk av sosiale medier (Ravndal 2013)

Kasusstudiene er nokså forskjellige. Den første omhandler et tilsynelatende nettbasert radikalt fellesskap som har kommet med ekstreme og truende ytringer og hyller terror. Gruppen har ikke blitt knyttet til terrorhandlinger. Flere sentrale personer i Profetens Ummah skal imidlertid ha tatt del i det syriske opprøret som del av den al-Qaida-tilknyttede grupperingen «Nusrafronten» (Jabhat al-Nusra), mens andre har besøkt væpnede grupperinger i Pakistan.

Den andre saken omhandler radikaliseringsprosessen til Anders Behring Breivik, gjerningsmannen bak den hittil dødeligste terrorhandlingen på norsk jord i fredstid. Kasusstudiene representerer forskjellige ideologiske trender og ulik bruk av sosiale medier, men viser også likhetstrekk i tenkningen rundt mulighetene for mobilisering via nettet.

Kasusstudiene viser at Internett og sosiale medier har spilt en rolle i radikaleringen av et miljø bestående av norske al-Qaida-sympatisører og etterkrigstidens verste norske terrorist. Samtidig reises det spørsmål rundt

sammenhengen mellom radikaliserings på nett og vold i den virkelige verden, og om i hvilken grad det virtuelle aspektet kan sees på som avgjørende for radikaliserings. Studien av Profetens Ummah peker også på at sosiale medier er en arena hvor ekstremister møter motforestillinger og blir utfordret på ideologisk grunnlag og faktaopplysninger.

Før vi ser nærmere på forskningslitteraturen, er det imidlertid nødvendig å klargjøre noen sentrale begreper og hvordan de brukes i studien.

10.2 Definisjoner

10.2.1 Terrorisme

Begrepet terrorisme brukes her om politisk vold, utført av ikke-statlige aktører mot sivile mål, der hensikten er å påvirke politiske beslutninger eller atferd, gjennom å skremme eller paralisere en motstander.¹³ Voldsbruken er som oftest iscenesatt for å influere et publikum. Terrorisme kan derfor sees på som den ytterste konsekvens av «radikalisering».

10.2.2 Radikalisering

Radikalisering sees gjerne på som en prosess der personer eller grupper gradvis aksepterer og tar i bruk vold som politisk virkemiddel. Radikaliseringsprosesser har typisk ulike faser og varierer mellom ulike personer og grupper (Dalgaard-Nielsen 2010).

For eksempel starter gjerne radikaliseringsprosesser med opplevelse av «moralsk sjokk» (skjellsettende opplevelse av urettferdighet eller eksistensiell trussel), som skaper «kognitiv åpenhet» for alternative verdensanskuelser og fiendebilder, og dermed mottagelighet i forhold til voldelige politiske ideologier. Terrorgrupper søker oftest å rekruttere og radikalisere unge mennesker som er kognitivt åpne og som kan påvirkes i tråd med gruppenes virkelighetsforståelser og målsettinger (Wiktorowicz 2005).

¹³ Det finnes mange ulike definisjoner av fenomenet terrorisme, noen smale og andre svært snevre. Denne studien krever ingen problematisering av begrepet, men lesere som vil ha innblikk i definisjonsdebatten kan konsultere f. eks Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism*. New York, Columbia University Press.

10.2.3 Ekstremisme

Begrepet «ekstremisme» er problematisk og brukes svært forskjellig; noen ganger om eksplisitt voldelige aktører, andre ganger nokså vidt som en betegnelse på meninger som avviker fra «normalen», «flertallet» eller den «demokratiske, lovbestemte orden» (AIVD 2004). Norske myndigheter har valgt å bruke betegnelsen voldelig ekstremisme om ekstreme miljøer som bruker eller fremmer voldsbruk (Justis- og Beredskapsdepartementet 2010).

I denne studien, som fokuserer på ekstremisme i norske sosiale medier, brukes begrepene «ekstremisme» og «radikalisering» i en relativt vid forstand, om personer og grupper som har en voldsforherligende retorikk på nettet. Begrepet «terrorist» viser til aktører som faktisk involverer seg i politiske voldshandlinger. Dette skillet er viktig nettopp fordi at et av de viktigste spørsmålene i studiet av nettekstremisme er sammenhengen mellom det som foregår i den virtuelle verden og terrorhandlinger i den virkelige verden.

10.2.4 Sosiale medier

Med «sosiale medier» forstås her interaktive og brukergenererte webapplikasjoner eller såkalte «Web 2.0.-applikasjoner» som vokste fram på slutten av 1990-tallet, og ble allmengjort gjennom lanseringen av Facebook i 2005. Vi tenker først og fremst på det (Ellison and Boyd 2007) kaller «sosiale nettverkssider» (SNS), som defineres som en webtjeneste der brukere kan 1) etablere en åpen eller delvis åpen profil innenfor et definert system, 2) artikulere en liste over andre brukere de har kobling til, og 3) se og orientere seg i egne og andre brukeres lister av kontakter innenfor systemet. Formålet med slike applikasjoner er, i følge (Ellison og Boyd 2007), først og fremst å synliggjøre et allerede eksisterende «offline» sosialt nettverk og gradvis utvide det gjennom venners venner (det vil si at brukere sjelden har som hovedformål å møte nye mennesker).

(Beer 2008) er uenig i definisjonen som han synes er for vid (etterlyser klassifisering av ulike SNSer) og mener skillet mellom «offline» og «online»

kontakter er kunstig i dagens situasjon der sosiale medier er en integrert del av sosiale relasjoner uavhengig av om de skjer virtuelt eller ansikt-til-ansikt.

Som det vil gå fram av kasstudiene nedenfor har norske ekstremister brukt SNSer som Webforum, Facebook, YouTube og Twitter ulikt og til ulike formål, og det har i varierende grad vært sammenheng mellom «offline» og «online» sosiale forbindelser.

10.3 Ekstremisme på nett

Ekstremisters og terroristers bruk av sosiale medier kan ikke sees på som et eget forskningsfelt, men snarere som et undertema i studiet av slike aktørers generelle Internettpraksis. Det har blitt forsket en god del på hvordan ulike radikale og militante politiske retninger bruker nettet.

På grunn av trusselbildet har forskningen hatt et hovedfokus på aktører med forbindelser til al-Qaida-nettverket, men det har også blitt gjort forskning på ikke-voldelige ekstremister og andre typer terroraktører enn al-Qaida (se nedenfor).

10.3.1 Eksisterende forskning

Forskning på nettekstremisme kombinerer aktørkunnskap med medieperspektiver og IT-kunnskap. Forskningslitteraturen omfatter både akademiske studier, f. eks. (Thomas 2003, Thompson 2011), rapporter og utredninger fra statlige organer, f. eks. (DHS 2009, CTA 2010), samt politiske og aktivistiske arbeider (for eksempel rapporter utgitt av ideelle organisasjoner som jobber mot ekstremisme, f. eks. (Musawi 2010, UNODC 2012)). I tillegg finnes det en del empiriske studier av nettradikaliseringen til personer eller grupper som har vært involvert i terrorhandlinger (Benschop 2005, United States Senate 2012). Det er et nokså tydelig underskudd på akademiske arbeider, og de fleste studiene kan karakteriseres som deskriptive. Litteraturen på feltet er i stor grad policy-orienterte og mange

studier fremmer med forslag til mottiltak. Policy-anbefalinger tas ikke opp i denne delen av forskningsgjennomgangen som fokuserer på ekstremisters bruk av nettet.

Et grunnleggende spørsmål som ligger til grunn for forskningen er om nettekstremisme fører til mer, og farligere former for terrorisme. Hovedfokuset har ligget på potensialet for voldelig radikaliserings i cyberdomenet (gjennom økt rekruttering til militante miljøer og spredning av hatpropaganda), samt potensialet for økt kapasitet gjennom tilgang til billig, og relativt sikker, kommunikasjon, mulighetene for trenings- og opplæringsvirksomhet, og potensialet for «cyberterrorisme» der nett-applikasjoner benyttes som våpen. Overordnet peker forskningen i retning av at nettet i stadig økende grad tas i bruk av terrorgrupper til rekrutterings- og radikaliseringsformål, blant annet via mer effektiv spredning av propagandamateriale. Selv om det er vanskelig å si om dette i seg selv har ført til flere og farligere terroraksjoner, er det liten tvil om at Internett har skapt et betydelig skifte i lokale terrorgruppers evne til å påvirke et publikum utenfor deres umiddelbare konfliktteater, og har styrket deres internasjonale kontaktnett til geografisk spredte sympatisører

Viktige temaer som blir belyst i litteraturen er: Omfanget og spredningspotensialet for ekstremisme og terrorrelatert aktivitet på nett; terroristers praksis når det gjelder etablering og organisering av virtuelle nettverk; kartlegging av ulike bruksområder, samt praksis knyttet til spredning av propaganda, rekruttering, trening og operasjonelle aktiviteter. Videre påpekes det at nettet i stadig økende grad brukes i planlegging og gjennomføring av terroraksjoner (Thomas 2003), men da først og fremst som et redskap for informasjonsinnhenting og kommunikasjon, ikke som våpen i seg selv. Dette blir ytterligere belyst senere i rapporten.

Gjennom 1990-tallet pekte flere studier på at framtidens terrorgrupper ville kunne bruke nettet som et våpen i cyberterrorisme, for eksempel ved å gjennomføre logiske angrep («hackerangrep») mot kritisk infrastruktur, som i ytterste konsekvens ville føre til tap av menneskeliv (Arquilla and

Ronfeldt 1997, Arquilla and Ronfeldt 2001). Selv om det er mange eksempler på at terrorgrupper har forsøkt å drive ulike typer informasjonskrigføring ved f.eks. å jamme eller sabotere fiendtlige nettsteder, argumenterer (Weimann 2006) for at trusselen om dødelig cyberterrorisme har vært overdrevet. På tross av rivende teknologisk utvikling i cyberdomenet brukes nettet først og fremst som et hjelpemiddel i gjennomføringen av tradisjonelle terrorangrep heller enn som våpen.

Mye av terrorgruppens aktiviteter, inkludert rekruttering og trening, foregår fortsatt i den virkelige verden. Likevel peker sentrale studier på at den teknologiske utviklingen innenfor cyberdomenet gjør at nettet kan komme til å bli utnyttet mer effektivt som hjelpemiddel og våpen i framtida. Samtidig understrekes det at denne utviklingen har to sider i og med at ny teknologi også kan være til hjelp i forebygging og bekjempelse av ekstremisme og terrorisme (Stevens and Neumann 2009).

Forholdet mellom radikalisering, trening og angrepsaktivitet har blitt viet stor oppmerksomhet, særlig i lys av en rekke terrorsaker i senere tid der enkeltmannsterrorister har gjennomgått radikaliseringsprosesser og trening på nett (Pantucci 2011, Spaaij 2011). Er trusselen fra selvradikaliserende enkeltmannsterrorister økende? Anders Behring Breivik beviste at det er mulig å trene seg opp på egenhånd til å gjennomføre et omfattende terrorangrep, men han var også unik på mange måter.

10.3.2 Omfanget av nettekstremisme

Flere studier har pekt på en eksponentiell vekst i antallet websider som knyttes til terrorgrupper over tid. Ifølge (Weimann 2006, DHS 2009) fantes det 12 terrorrelaterte nettsteder i 1998, om lag 2630 terrorrelaterte nettsider i 2004 og ikke mindre enn 6940 slike sider i januar 2009.¹⁴ Militante islamister har utvilsomt vært viktige i denne utviklingen; i hovedsak såkalte «jihadister» med ulik grad av tilknytning til al-Qaida-nettverket, men også mer nasjonalistisk orienterte aktører som HAMAS og den libanesiske Shia-militsen Hizbullah.

¹⁴ Weimann brukte US State Department sin liste over terrororganisasjoner som utgangspunkt for tellingene.

10.3.3 Jihadisme

Al-Qaida ble dannet innenfor den såkalte «afghan-araberbevegelsen», arabiske islamister og en rekke andre frivillige som reiste til Afghanistan for å forsvare muslimer mot den sovjetiske invasjonen på 1980-tallet og som på 1990-tallet ble utgangspunktet for en rekke lokale jihadistgrupper i Midtøsten, Nord-Afrika, Afrikas horn og Sørøst-Asia. Afghan-araberbevegelsen og dets lokale avleggere innså viktigheten av media og propagandavirksomhet og etablerte et apparat for spredning av pamfletter, filmer og lydkassetter som kunne benyttes i rekruttering av hellige krigere (Zaidan 1999).

Utover på 1990-tallet, da Internett ble allment tilgjengelig, tok jihadistene i økende grad i bruk nettsider for å mobilisere og spre propaganda. Al-Qaida etablerte et nettsted kalt «al-Neda» sent på 1990-tallet, og ekstreme islamistgrupper i Vesten, for eksempel Supporters of Shariah og al-Muhajiroun i Storbritannia, etablerte propagandasider på nett før 2000.¹⁵

En rekke andre terrorgrupper tok også i bruk nettet fra andre halvdel av 1990-tallet og tidlig 2000, såsom Hizbullah, HAMAS, Taliban, den colombianske FARC-geriljaen, ulike utbrytergrupper fra Den Irske Republikanske Armé (IRA), samt høyre-ekstreme og anarkistiske aktører (Borum and Tilby 2005, Weimann 2006, Bowman-Grieve 2009).

Få terroraktører har imidlertid kunnet måle seg med al-Qaida og tilknyttede grupper når det gjelder synlighet, effektiv organisering og utnyttelse av Internetteknologier. Dette kan sies å være kontraintuitivt i og med at al-Qaida vokste fram i deler av verden der Internetttilgangen har vært begrenset og vært underlagt betydelig sensur. Samtidig har jihadistbevegelsen alltid hatt betydelige støttenettverk i den vestlige verden og har generelt vist stor evne til å handle pragmatisk og opportunistisk.

¹⁵ Supporters of Shariah var ledet av den kjente predikanten og jihadistideologen Abu Hamza al-Masri. Han ble arrestert i Storbritannia i 2004 og deportert til USA i oktober 2012. En rekke personer fra miljøet rundt Abu Hamza har senere blitt dømt for terrorisme. Al-Muhajiroun var organisasjonen til en annen kjent jihadistideolog, Omar Bakri Mohammed. Organisasjonen ble forbudt i august 2005, men ble videreført under en rekke andre navn som f. eks. Islam4UK. Dette miljøet i Storbritannia ledes for tiden av Anjem Choudary som har kontakter med ekstreme islamister i en rekke europeiske land, blant annet Profetens Ummah medlemmer i Norge, se bakke foss, a. (2013). *Britisk ekstremist kaller seg mentor for norske islamister*. Aftenposten.

Philipp Holtmann har argumentert for at den religiøse ideologien til al-Qaida nettverket (samt konservativ Islam i bredere forstand) egner seg spesielt godt for virtuell mobilisering. Argumentet er at kjernen i budskapet er et begrenset antall fortolkninger av Koranen, Profetfortellinger (hadith), som lett kan allmengjøres via nettet. En ny generasjon selvlærte predikanter har dessuten fått stort spillerom på nettet, hvor de fritt kan utfordre tradisjonelle religiøse autoriteter (Holtmann 2011)

Al-Qaida-nettverket opp gjennom årene har utviklet et effektivt system for spredning av propagandamateriell, ideologi og strategiske tekster (Lia 2006, Rogan 2006). Dette systemet består av et relativt lite antall «nøkkelnoder» eller «modersider» som er opphav til autentisk materiale fra ledere og kjerneorganisasjoner i jihadist bevegelsen, en lang rekke «distributører», ulike typer nettstedet som videreformidler materiale og «produsenter», jihadistiske mediebyråer som opererer utfra mange typer nettsider og tar jobben med å formattere og remixe materiale til nye typer propaganda-produkter (Lia 2006).

Nøkkelnodene var tidligere de offisielle websidene til det sentrale al-Qaida og regionale forgreininger (al-Qaida i Irak (AQI), al-Qaida i det islamske Maghreb (AQIM) etc.), men denne rollen ble i økende grad overtatt av en samling webforum (Shumukh al-Islam, al-Ekhlaas, al-Boraq, al-Firdaws, al-Hesbah). Webforumene driftes av personer eller grupperinger med forbindelser til al-Qaida-nettverket, som har tilstrekkelig autoritet og troverdighet til å kvalitetssikre det som foregår der.

Distributørene har tidligere omfattet diverse mailinglister, messageboards, blogger, hjemmesider og webforum drevet av al-Qaida-sympatisører eller såkalte «jihobbyister», et begrep introdusert av den amerikanske terrorforskeren Jarret Brachman (Brachman 2008).¹⁶ Sosiale medier som Facebook og YouTube har i økende grad inntatt rollen som distributører for jihadist-bevegelsen de senere årene, men har ikke overtatt webforumenes rolle som nøkkelnoder.

¹⁶ «Jihobbyister» er enkeltpersoner som er involvert i internettbaserte aktiviteter for å støtte al-Qaida, for eksempel oversettelse og distribusjon av propaganda, design av «wallpapers» og pamfletter, osv.

Produsentene består hovedsakelig av Internettbaserte «medieselskaper» som Al-Sahab Media Foundation, Global Islamic Media Front (GIMF), Al-Malahem Media Foundation, og den jihadistiske oversettelsestjenesten At-Tibyan Publications. Produsentene omfatter også diverse online biblioteker, for eksempel Minbar al-Tawhid wa'l-Jihad (Plattformen for monoteisme og hellig krig), som er jihadistbevegelsens viktigste samling av ideologiske og teologiske tekster. Biblioteket inneholder per i dag både tekster, lydopptak og noe audiovisuell kommunikasjon produsert av mer enn 200 navngitte jihadistideologer (www.tawhed.ws). Språket er hovedsakelig arabisk, men sentrale tekster finnes nå også i oversettelse på en rekke språk.

Offisielle websider og medieselskaper har helt klart viktige funksjoner i dette landskapet, men det er kanskje først og fremst diskusjonsforumene som har bidratt til rekruttering og radikalisering. En viktig årsak er sannsynligvis at forumene er interaktive og oppfordrer til deltagelse fra brukerne.

Som nevnt foregår det en viss kontroll med hva som skjer på forumene av de som administrerer. De viktigste forumene, som for eksempel Shumukh al-Islam krever opprettelse av brukernavn og passord, og administratorer kan nekte å slippe inn, eller kaste ut medlemmer deser på som uvedkommende (infiltratører, motaktivister, politi, etterretning o.l.). I tillegg blir innholdet på forumene filtrert og sensurert. Dermed fungerer forumene som relativt lukkede samfunn som fremmer al-Qaidas verdenssyn. Alternative ideologier og forklaringer blir fortløpende sensurert.

Forumene er bygd opp på en sånn måte at de øverst på siden promoterer nye kommunikeer, filmer, ideologiske tekster eller lignende fra «produsentene». Nedenfor finnes underforum som f. eks. tar for seg uttalelser om teologiske spørsmål fra ideologiske autoriteter, aktuelle hendelser og saker som angår det islamske samfunnet (Ummahen), kommunikeer fra kjente jihadistgrupper, bilder og design i propaganda, språk og oversettelser, tekniske spørsmål rundt «vitenskap, computere og Internett» osv. I underforumene startes diskusjonstråder om ulike emner og forumdeltagerne slenger seg med.

Det er forskjeller mellom ulike underforum på den måten at noen er mer kontrollerte enn andre. På forum der det diskuteres rundt nyheter og aktuelle hendelser kan alle deltagere legge ut kommentarer, mens på underforum for offisielle kommunikeer fra jihadistgrupper så kan kun medlemmer med en spesiell status legge ut informasjon. Dette systemet skal sikre autensitet samt kredibilitet ovenfor deltagere på forumet.

Et interessant og spesielt interaktivt aspekt ved jihadist-forumene er diskusjoner rundt design av propagandamateriell som kan utvikle seg til rene arbeidsgrupper der «jihobbyister» samarbeider om å profilere en kampgruppe eller en sak. Kommunikeet til et Skandinabiabasert terrornettverk som kalte seg selv «al-Qaida i Nord-Europa» ble til nettopp på denne måten (se nedenfor). Selv om deltagere på slike underforum kan framstå som vel så opptatt av fagområdet webdesign som jihad, så har de en viktig propagandafunksjon og skaper mediaoppmerksomhet som i sin tur kan føre med seg rekruttering. En designer på Ansar al-Mujahideen-forumet fikk nylig verdens oppmerksomhet da motivet «Al Qaeda Coming Soon Again in New York» ble fanget opp av de store mediene (Baker 2012).

Forumene tilrettelegger også for diskusjon rundt emner som våpen, trening og taktikk, men kvaliteten på informasjonen som gis er varierende. Flere studier har pekt på at det finnes detaljerte treningsmanualer og våpeninstruksjoner online, men likevel ser det ut som om rekruttene både trenger og foretrekker fysisk, praktisk trening før de skal gjennomføre terrorangrep (Nesser 2008, Stenersen 2008).

Nesser (2008) argumenterer for at opphold i treningsleirer i konfliktområder har en viktig sosialiserende funksjon for jihadistiske rekrutter, og at dette aspektet kan være vel så viktig som teknisk kunnskap om våpen og bombeproduksjon. Det er i det hele tatt ytterst få jihadister som har operert alene og tilegnet seg kunnskap og ferdigheter for gjennomføring av et terrorangrep via Internett i så stor grad som Breivik gjorde. Enkeltmannsterrorisme er generelt mer utbredt blant høyreekstremer i USA, som har gjennomført slike angrep først og fremst med håndvåpen (Spaaij 2011).

(Stenersen 2007) har også pekt på at forumjihadister har vist interesse for kjemiske, biologiske, radiologiske og nukleære våpen, men at kapasiteter innenfor al-Qaida-nettverket foreløpig ser ut til å ha vært relativt begrenset på dette feltet.

Selv om forskningen har hatt et sterk og kanskje overdrevet fokus på jihadisme finnes det betydelig Internettaktivisme knyttet til andre militante aktører innenfor venstreradikale og høyre-radikale grupperinger, ekstreme religiøse retninger, og ikke minst voldelige separatistgrupper. Et viktig eksempel er det høyre-ekstreme forumet Stormfront som ble opprettet så tidlig som i 1995 (Bowman-Grieve 2009). Dette forumet har klare innholdsmessige paralleller til jihadistiske forum, stor medlemsmasse og internasjonal appell (se nedenfor).

10.3.4 Irakkriegen

Forklaringen på at nettjihadisme har fått så mye oppmerksomhet ligger i at al-Qaida-relaterte grupper har preget trusselbildet når det gjelder internasjonal terrorisme i mer enn ti år. I tillegg kommer det genuint transnasjonale ved jihadismen, samt forankringen i en rekke pågående væpnete konflikter. Dette gir al-Qaida nettverket og dets ideologi et betydelig nedslagsfelt og appell blant nettekstremister verden over. Forskningslitteraturen, f. eks. (Conway 2012) vektlegger omstendighetene rundt Irakkriegen fra 2003 og framover som det som virkelig ga det jihadistiske Internettet vind i seilene. Invasjonen førte til harme i hele den muslimske verden og på tvers av ulike islamistiske grupperinger og egnet seg derfor godt som mobiliseringssak. Krigen sammenfalt også med en rivende utvikling i interaktive Web 2.0-applikasjoner (forum, fildelingsverktøy etc.) som ble tatt i bruk av irakiske opprørsgrupper, især grupper med bånd til al-Qaida.

De første årene av Irakkriegen knyttet grupper i Irak bånd til jihadistgrupper og «jihobbyister» internasjonalt som bidro til å utvikle et Irakfokusert apparat på nettet med fokus på propaganda, pengeinnsamling, rekruttering, radikaliserings og trening. Et kjent eksempel er den britisk marokkanske aktivisten Younes Tsouli som opererte på nettet under kallenavnet

«Terrorist007» (Irhabi007) og hadde forbindelser til militante islamister over hele verden, inkludert Sverige og Danmark. Han var en diplomatsønn og hacker og lyktes i å knytte kontakter med al-Qaida i Irak (AQI) og ble for en periode gruppas fremste nettpropagandist. Tsouli fikk denne rollen etter at han distribuerte en video der AQIs leder Abu Musab al-Zarqawi halshugget et gissel, den amerikanske forretningsmannen Nicholas Berg, for åpent kamera våren 2004.¹⁷

Denne og påfølgende videoopptak av halshugginger gjorde al-Zarqawi beryktet verden over, men også til en helteskikkelse blant unge militante islamister. Den enorme medieoppmerksomheten dette genererte var sannsynligvis foranledningen til at gruppa han ledet ble formelt tilknyttet al-Qaida. (Al-Zarqawi hadde langvarige personlige kontakter inn i al-Qaidanettverket, men lederskapet ønsket å holde ham på armlengdes avstand fordi de anså ham som for ekstrem). Det sentrale al-Qaida kritiserte også den ekstreme voldsbruken mot muslimer i Irak og mente den hadde en negativ effekt på omdømmet til jihadistbevegelsen. Media og Internettprofilen til al-Zarqawis gruppe i Irak ble imidlertid så markant at han vanskelig kunne holdes utenfor et al-Qaida under sterkt press i Afghanistan og Pakistan.

AQI er et godt eksempel på hvordan kombinasjonen av ekstrem vold og nettpropaganda kan gi militante aktører oppmerksomhet og status som i sin tur øker terroreffekten og kan bidra til rekruttering. Smitteeffekt er en viktig forklaringsmodell på spredning av terrorhandlinger og aksjonsformer innen studiet av terrorisme (Midlarsky, Crenshaw et al. 1980, Nacos 2010). AQI er også et godt eksempel på hvordan terrortaktikker kan smitte over fra et konflikteater til et annet. For eksempel ga den ekstreme volden i Irak ringvirkninger i Europa der en nederlandsk-marokkansk jihadist drepte og forsøkte å halshugge filmkunstneren Theo Van Gogh i Amsterdams gater i november 2004, formodentlig etter mønster av AQIs halshugginger

¹⁷ I 2005 bidro «Terrorist007» (Younis Tsouli) til å utvikle emblemet til et dansk-svensk, cyberfokusert, jihadistnettverk som kalte seg «al-Qaida i Nord-Europa» og planla terroraksjoner mot europeiske land som hadde deltatt i invasjonene av Afghanistan og Irak. Skjoldager, M. (2009). *Truslen indefra*, Lindhardt og Ringhof.

i Irak. Morderen, Mohammed Bouyeri var en ekstrem motstander av vestlig intervensjon i Irak og en ivrig jihobbyist som distribuerte ideologiske tekster og kom med truende ytringer på ulike nettfora (Nesser 2005).

I tillegg til de nevnte eksemplene har nær sagt alle jihadister som har vært involvert i terrorplaner og angrep i Europa vært aktive på ekstreme nettfora (Nesser 2012). Koblingene mellom virtuell ekstremisme og virkelige terrorhandlinger er også behørig dokumentert i litteraturen, selv om årsaksforholdet fremdeles er uklart (Mealer 2012), og selv om det er enighet om at det kun er et lite mindretall av alle de som engasjerer seg i ekstremistiske forum på nettet som blir involvert i terrorhandlinger.

10.3.5 Høyreekstremisme

Som innen jihadismen finnes det mange eksempler på at høyreekstreme eller antiislamske terrorister har vært nettekstremister før de gjennomførte voldshandlinger. I tillegg til Anders Behring Breivik var både den nynazistiske terrorcellen NSU som gjennomførte en drapskampanje mot tyrkiske muslimer i Tyskland, Peter Mangs kalt «Lasermannen 2» som drepte innvandrere i Sverige mellom 2003 og 2010, og mannen bak det såkalte «Heimdalsdrapet» i Norge i 2008, deltagere på høyreekstreme og antiislamske nettsted. Sammenhengen mellom høyreekstremisme på nett og terror har blitt ytterligere aktualisert i kjølvannet av 22. juli angrepet gjennom en rekke «copycat» hendelser i USA, Tsjekkia og Polen.

Dette reiser spørsmålet om voldspotensialet i høyreekstreme nettsamfunn har blitt undervurdert. Høyreekstreme grupperinger bedriver kontinuerlig grov hatkriminalitet og voldsutøvelse mot innvandrergupper i vestlige land. Hvite rasister har historisk stått sterkt i USA, og innvandringsfiendtlige grupperinger har også etablert tydelig fotfeste i Russland. Det synes å ha vært oppsving i voldelig høyreekstremisme i Vest-Europa, og særlig i øst-europeiske land, som forklares ut i fra innvandringsmotstand og økonomisk nedgang. Som nevnt knyttes også høyreekstreme og antiislamske ekstremister til konkrete terroranslag. Det er imidlertid få eksempler på vedvarende terrorkampanjer fra høyreekstremister, og denne typen aktører

deltar ikke i særlig grad som fremmedkrigere i væpnede konflikter, slik tilfellet er innen jihadisme. Slike væpnede konflikter kan imidlertid oppstå og det er uansett gode grunner til å ta høyreekstrem radikaliserings på nett på alvor.

Breiviksaken satte søkelys på «den nye», eller «den tredje bølgen» høyreekstremisme som fokuserer på motstand mot islam, islamisme og jihadisme (Strømmen 2011). Sentralt i denne retningen står et bloggnettverk som vokste fram i kjølvannet av 9/11 og innenfor rammen av «Krigen mot Terror», og gjerne omtales som «Kontrajihadbevegelsen». Kontrajihadisme er som navnet tilsier et motsvar til al-Qaida og «islamisering», og retningen har funnet gjenklang hos folkelige grasrotbevegelser som English Defence League og dets forgreininger, samt ytterliggående høyrepolitiske partier.

Kontrajihadbevegelsen ønsker å framstå som ressurssterk, politisk og intellektuell, og tar offisielt avstand fra terror som virkemiddel. Likevel viser kommentarfelter i ulike medier at bevegelsen har en underskog av tilhengere som fører en svært hatefull, voldsforherligende retorikk rettet mot muslimske innvandringsgrupper og myndighetene.

At det foreligger en sammenheng mellom nettekstremisme og vold er ikke spesielt overraskende og kanskje trivielt. Det som er analytisk interessant og kritisk å få rede på i forebyggingsøyemed, er hva denne sammenhengen består i. Hvordan foregår radikaliseringsprosessen? Hva er de ulike kjedene med hendelser som trigger og forsterker nettekstremisme og som i verste fall kan føre til voldshandlinger? Hvilke rolle spiller spredningen av militante nettverk og radikalisme på de nyere sosiale mediene, såsom som Twitter, YouTube og Facebook?

10.4 Spesielt om sosiale medier

Forskning på sosiale medier er et forholdsvis nytt felt, og foregår innenfor ulike samfunnsvitenskapelige og tekniske disipliner, eksempelvis

media- og kommunikasjonsforskning, teknologi- og IT-studier, psykologi, sosiologi etc.¹⁸

10.4.1 Arabisk vår

I kjølvannet av den arabiske våren har sosiale medier også blitt høyaktuelt innenfor konfliktforskning og terrorismestudier. Revolusjonene i den arabiske verden viste med all mulig tydelighet potensialet som ligger i sosiale medier for å mobilisere og koordinere politisk aktivisme.¹⁹ Forskning på revolusjonen i Egypt har riktignok pekt på at fagforeninger og andre fysiske nettverk og møteplasser spilte en vel så viktig rolle som Facebook og Twitter for å velte Mubarak-regimet (Aouragh and Alexander 2011), men det er likevel liten tvil om at mobiliseringen via sosiale medier var sentral på flere punkter både i opptakten til revolusjonen og det videre hendelsesforløpet (Eltantawy and Wiest 2011).

Facebooksiden «Vi er alle Khalid Said» (Khalid Said var en unggutt som ble mishandlet og drept av egyptisk politi høsten 2011) hadde en betydelig mobiliseringseffekt og Twitter ble brukt aktivt for å dele informasjon om bevegelsene til politi og demonstranter rundt omkring i Kairos gater.

10.4.2 Jihadister og sosiale medier

Terrorangrepet i Mumbai i 2009 viste at også terrorgrupper kan ha stor nytte av sosiale nettverkstjenester som Twitter, til og med under selve gjennomføringen av aksjoner (Rabasa 2009).

I den forbindelse er det verd å merke seg hva (Thompson 2011) sier om effekten av rask økning i Internetttilgjengeligheten i land som tidligere hadde begrenset tilgjengelighet. Han trekker fram at terrorgrupper i Midtøsten og Nord-Afrika har fått langt større muligheter til å bruke sosiale medier i mobiliseringsøyemed de siste par årene. Han går så langt som å si at dette i seg selv kan endre tidligere konklusjoner fra forskning på rekruttering

¹⁸ For en illustrasjon av mangfoldet, se f. eks. Danah Boyds bibliografi over såkalte «social network sites» (SNS), URL: <http://www.danah.org/researchBibs/sns.php>

¹⁹ Se for eksempel Wael Ghonim, *Revolusjon 2.0*. Oslo: Cappelen Damm, 2012.

og radikalisering, som toner ned betydningen av nettet sammenlignet med ansikt-til-ansikt rekruttering og trening.

(Thompson 2011) framhever videre potensialet for «lederløs» mobilisering i sosiale medier. De sosiale nettverkene gjør at brukere kommer tett på makthavere, konfliktaktører eller politiske hendelser, og at denne nærheten gjør det lettere å spille på følelser i mobiliseringsprosesser. Gjennom de nye sosiale mediene kan ekstremister oppnå direkte og umiddelbar kommunikasjon både med potensielle rekrutter og meningsmotstandere, eller fiender de ønsker å påvirke.

Eksempelvis så kan medlemmer av Facebook-grupper ledes til filmklipp på YouTube som viser grusomme overgrep i Syria. Dette opprører dem, skaper moralske sjokk og kognitiv åpenhet (Wiktorowicz 2005), og får dem til å oppsøke websidene til ulike opposisjonsgrupper eller væpnete motstandsgrupper som Free Syrian Army (FSA) eller den al-Qaida tilknyttede Jabhat al-Nusra (Nusrafronten). De kanså bli involvert i ulike typer støttevirksomhet, som økonomiske eller humanitære bidrag.

Selv om dette engasjementet er fullt ut forståelig og kan springe ut av edle, altruistiske motiver, er det en risiko for at aktivister kan knytte bånd til al-Qaida-relaterte grupper som deltar i Syriakonflikten. Disse gruppene har langsiktige målsettinger om å drive væpnet kamp mot «frafalne» muslimer og Vesten, og utgjør en trussel i forhold til internasjonal terror. Sjefen for den norske E-tjenesten generalløytnant Grandhagen bekreftet i et intervju med NRK at norske islamister har kjempet med al-Qaida-grupper i Syria (NRK 2012). Arabisk presse rapporterte seinere at 13 nordmenn kjempet med den al-Qaida-tilknyttede opprørsgruppen Jabhat al-Nusra.²⁰

(Freiburger and Crane 2008) har forsøkt å utvikle en modell som illustrerer den trinnvise radikaleringen til terrorister i cybermiljøer. Modellen følger et ensomt frustrert individ inn i relasjoner med ekstremister på nett, viser hvordan prosessen starter med moralsk sjokk og indignasjon, videre gjennom

²⁰ «'tibar «jabhat al-nusra» irhaban juz' min ittifaq niha'i 'ala al-hasm al'askari» al-hayat 13 desember 2012

sosialisering og identitetsbygging innenfor et ekstremt nettsamfunn, og inn i voldelige angrepsrettede aktiviteter.

(Thompson 2011) viser også til hvordan aktivisme på forskjellige sosiale nettverksplattformer forsterker hverandre. Brukere bytter mellom Facebook, Twitter, YouTube og andre tjenester som chattetjenesten PalTalk, der aktivister kan komme sammen og danne sanntidsdiskusjonsgrupper, seminarer o.l.

Han trekker også fram hvordan brukere av sosiale medier fungerer som innsamlere av informasjon og etterretning, og at dette skjer raskere enn tradisjonelle medier klarer å følge med på. Tradisjonelle medier blir i sin tur påvirket av den hurtige informasjonsutvekslingen i sosiale medier og må innta en annen rolle som handler mer om å kvalitetssikre kilder, framfor å være først ute.

(Dean, Bell et al. 2012) legger vekt på at sosiale medier er en billig og effektiv måte å nå ut til spesifikke demografiske segmenter av befolkningen på. De peker også på at trenden med integrering av ulike sosiale medieplattformer øker mulighetene for effektiv spredning av ekstreme budskap. Studien framhever gruppefunksjonen på Facebook som et «alt-i-ett» redskap, der militante aktører kan opprette tilsynelatende uskyldige grupper rundt saker som engasjerer unge, for så å utnytte disse i rekrutteringsøyemed.

Dette eksemplifiseres med støttegrupper for Islam eller palestinerne som leder medlemmer over til sidene til militante grupperinger og propaganda (for eksempel YouTube-videoer) som kan ha radikaliserende effekt. (Dean, Bell et al. 2012) framhever også mulighetene terrorgrupper har gjennom Twitter til å nå ut direkte til massene på en relativt kostnadsfri og effektiv måte, og at Mumbai-angrepet i 2008 demonstrerte hvordan terrorister kunne bruke Twitter som kommunikasjonsverktøy og informasjonskilde under et terrorangrep.

Videre peker studien på potensialet som ligger i YouTube for agitasjon og trening, og at mulighetene for å få fjernet ulovlig materiale på denne plattformen er sterkt begrenset. Hvis filmer blir fjernet etter flagging dukker

nye snart opp på andre kanaler med andre navn. Dette er et generelt problem ved fjerning av ulovlig materiale på nett.

Eksempler som trekkes fram i forbindelse med terroristers bruk av Internett er treningsfilmer av våpenhåndtering og filmer av al-Qaida-tilknyttede ideologer som oppfordrer tilhengere til angrep. Fordelen med treningsfilmer på YouTube sammenlignet med tradisjonelle skriftlige treningsmanualer, er at rekrutter kan få demonstrert visuelt både våpenhåndtering og produksjon av eksplosiver av erfarne instruktører.

YouTube innebærer imidlertid også ulemper sett fra terroristers ståsted. For eksempel er det mye lettere å manipulere/forfalske instruksjonsfilmer på YouTube enn på lukkede forum, i.o.m. at fildelingskanalen ikke gir samme mulighet til å kontrollere og kvalitetssikre innholdet.

I følge (CTA 2010) begynte al-Qaida-nettverket for alvor å ta i bruk Facebook og YouTube som en bevisst strategi fra høsten 2008 da flere sentrale jihadistiske hjemmesider og forum ble stengt ned, formodentlig etter pålegg fra vestlige lands myndigheter. I kjølvannet av nedstegningen kom det oppfordringer fra jihadistbevegelsens strateger om å infiltrere Facebook, YouTube og populære muslimske nettsteder for å spre jihadistisk tankegods. Strategene la vekt på at budskapet måtte tilpasses publikum på mainstream kanalene, og at bruken av sterkt voldelig propaganda måtte tones ned (Holtmann 2011).

Selv om Facebook har jobbet aktivt for å slette militante grupper og profiler viser det seg vanskelig da ekstreme aktivister oppretter nye grupper under nye navn og gjør tiltak for å beskytte seg mot sletting og nedstengning. (CTA 2010) peker også på at al-Qaida sympatisører i økende grad har tatt i bruk debattforumene på kjente medier som al-Jazeera for å poste ekstreme og truende innlegg, noe som tidligere har vært vanligst blant høyre- og venstreradikale ekstremister.

10.4.3 Det høyreekstreme forumet Stormfront

Som nevnt, selv om mye av forskningen har fokusert på jihadister, er det også gjort et mindre antall studier på hvordan andre ekstreme og militante aktører

benytter nettet. For eksempel tar psykologen Lorraine Bowman-Grieve for seg det høyreekstreme forumet Stormfront som i 2009 hadde så mye som 159,000 medlemmer som samme år la ut mer en fem og en halv millioner meldinger fordelt på 450,000 diskusjonstråder (Bowman-Grieve 2009).

Forumet er organisert og fungerer på samme måte som de jihadistiske forumene beskrevet ovenfor, med deling av nyhetssaker og propaganda, samt diskusjoner i underforum. Innholdet skiller seg naturlig nok noe fra jihadistiske forum, for eksempel gjennom fokus på rasehygiene framfor religiøs renhet. Det er imidlertid mange likhetstrekk når det gjelder kunnskapsdeling innen selvforsvar, organisasjonssikkerhet, kryptering, teknologi, strategisk og taktisk tenkning mv. For eksempel er Stormfront-deltagerne veldig aktive i diskusjoner rundt håndvåpen og framviser betydelig ekspertise på feltet.

Selv om høyreekstreme og jihadister diskuterer terrortaktikk, bomber og våpen trenger imidlertid ikke det tekniske nivået på diskusjonene være avgjørende i forhold til voldspotensialet. Det finnes andre forum og informasjonskilder som sprer vel så kvalifisert kunnskap om eksempelvis eksplosiver. Det er nok heller fellesskapet som dannes rundt denne typen diskusjoner sett i sammenheng med politiske saker og ideologi som viktigste i forhold til voldelig radikaliserings.

Bowman-Grieve (2009) framhever hvordan Stormfront fungerer som en inngangsport til høyreekstrem ideologi og skaper et «virtuelt fellesskap» med interne normer, særegen diskurs og intern justis. Hun legger vekt på hvordan forumet styrker identiteten til medlemmene slik at de samler seg rundt oppfatninger om fiendebilder og hvem som utgjør «inn-gruppen» og «ut-gruppen».

Studien beskriver hvordan enkeltpersoner dras gradvis inn i det sosiale nettverket på forumet og opplever en slags «oppvåkning» der de gjennom dialog med likesinnede tilpasser seg virkelighetsoppfatningene som verserer blant medlemmene. Forumet blir en kilde til informasjon som legitimerer og forsterker de fremmedfiendtlige holdningene til medlemmene og skaper samhold blant dem.

Selv om sosiale medier som Facebook og YouTube gir ekstremistgrupper nye verktøy både når det gjelder konsensusbygging rundt et ekstremistisk verdenssyn og kapasitetsbygging med hensyn til voldsbruk, er disse Internettplattformene likevel en betydelig sikkerhetsmessig utfordring for antivistlige ekstremistgrupper. Sosiale medier er organiserte rundt prinsippene om mest mulig fleksible nettverk og stor grad av fildeling. Spesielt Facebook synliggjør kontaktnettverk og gjør således oppgaven med å kartlegge og identifisere ekstremistmiljø langt enklere for sikkerhetstjenestene. Sosiale medieplattformer kan ikke styres av gruppeadministratorene på samme måte som jihadistiske webforumer og er dermed mer åpne for meningsmotstandere og motaktivister som blant annet kan kaste ut ekstremister ved å «flagge» dem og klage dem inn for Facebook og YouTube. Tilsvarende ser man at kommentarfeltene på YouTube sjelden domineres av unisone ekstremister, men heller blir arenaer for meningsbrytninger, bitre krangler og veritable «cyberslagsmål» mellom ekstremister fra motsatte leirer.

Ut i fra denne gjennomgangen av forskningsperspektiver og nettbruken til utvalgte aktører gjør vi noen oppsummerende betraktninger før vi relaterer observasjonene til norske kasusstudier.

10.5 Oppsummering

Oppsummeringsvis tyder forskningen på at Internett og sosiale medier blir stadig viktigere og får stadig større bruksområder for ekstreme og militante aktører. Muligheten til å kunne nå ut med ekstreme budskap og alternative virkelighetsforståelser til et stort publikum, over hele verden og for en billig penge er kanskje det aller viktigste i forhold til voldelig radikaliserings. Selv om det synes å ha vært en svak økning i terrorangrep utført av enkeltpersoner de senere årene, framheves det i litteraturen at voldelig radikaliserings i all hovedsak er et gruppefenomen. Dette har tidligere satt visse begrensninger på hvor mye av radikaliseringsen som kan skje virtuelt og hvor mye som har foregått ansikt til ansikt i på fysiske møteplasser som treningsleirer. Den

rivende teknologiske utviklingen innen Web 2.0 byr imidlertid på stadig bedre muligheter for å kunne sosialisere i cyberdomenet, noe som muliggjør at grupperadikalisering og forberedelser til voldsaksjoner kan foregå innenfor mer eller mindre lukkede virtuelle rom og nettsamfunn. Interaktive nettapplikasjoner og krypteringsteknologi gir militante muligheter og spillerom på den ene siden, men innebærer også muligheter i forhold til forebygging og bekjempelse av voldelig radikalisering og terror. Dette behandles nærmere i del to av rapporten. I det følgende presenteres to kasusstudier hentet fra norsk kontekst, som eksemplifiserer og problematiserer utvalgte funn i forskningen på voldelig ekstremisme i cyberdomenet.

Bibliografi

- AIVD. (2004). *From dawa to jihad: The various threats from radical Islam to the democratic legal order*. Hague: General Intelligence and Security Service.
- Aouragh, M. & Alexander, A. (2011). The Egyptian experience: sense and nonsense of the Internet revolution. *International Journal of communication*, 5, 1344-1358.
- Arquilla, J. & Ronfeldt, D. (1997). Looking ahead: Preparing for information-age conflict. I J. Arquilla & D. Ronfeldt (Eds.), *In Athena's camp: Preparing for conflict in the information age* (s. 439-501). Santa Monica, CA: Rand Corporation.
- Arquilla, J. & Ronfeldt, D. F. (2001). *Networks and netwars: The future of terror, crime, and militancy*. Santa Monica, CA.: Rand Corporation.
- Baker, A. (2012, 3. april). Officials seek origin of threat in Al Qaeda's name. *New York Times*. Hentet fra : http://www.nytimes.com/2012/04/04/nyregion/new-york-police-commissioner-takes-al-qaeda-threat-seriously.html?_r=0
- Bakke Foss, A. (2013). Britisk ekstremist kaller seg mentor for norske islamister. *Aftenposten*, s. 4-5.
- Beer, D. D. (2008). Social network (ing) sites... revisiting the story so far: A response to Danah Boyd & Nicole Ellison. *Journal of Computer: Mediated Communication*, 13(2), 516-529.
- Benschop, A. (2005). *Chronicle of a Political Murder Foretold: Jihad in the Netherlands*. Amsterdam: University of Amsterdam.

- Borum, R. & Tilby, C. (2005). Anarchist direct actions: A challenge for law enforcement. *Studies in Conflict & Terrorism*, 28(3), 201-223.
- Bowman-Grieve, L. (2009). Exploring «Stormfront»: a virtual community of the radical right. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(11), 989-1007.
- Brachman, J. (2008). *Global jihadism: theory and practice*. London: Routledge.
- Conway, M. (2012). From al-Zarqawi to al-Awlaki: The emergence and development of an online radical milieu. *CTX: Combating Terrorism Exchange*, 2(4), 12-22.
- CTA (2010). *Youtube.com og Facebook.com - de nye radikaliseringsværktøjer*. København: Politiets efterretningstjeneste.
- Dalgaard-Nielsen, A. (2010). Violent radicalization in Europe: What we know and what we do not know. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(9), 797-814.
- Dean, G., et al. (2012). The dark side of social media : review of online terrorism. *Journal of Criminology*, 3(3), 103-122.
- DHS (2009). *The Internet as a terrorist tool for recruitment & radicalization of youth* (White paper). Arlington: Homeland Security Institute.
- Ellison, N. B. & Boyd, D. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer - Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Eltantawy, N. & Wiest, J. B. (2011). Social media in the Egyptian revolution: reconsidering resource mobilization theory. *International Journal of communication*, 5, 1207-1224.
- Freiburger, T. & Crane, J. S. (2008). A Systematic Examination of Terrorist Use of the Internet. *International Journal of Cyber Criminology*, 2(1), 309-319.
- Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism*. New York: Columbia University Press.
- Holtmann, P. (2011). *No threat at first sight: Invisible terrorist environments on Facebook and Youtube*. Vienna: University of Vienna.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2010). *Felles trygghet - felles ansvar: Handlingsplan for å forebygge radikalisering og voldelig ekstremisme* Oslo: Departementet.
- Lia, B. (2005). *Globalisation and the future of terrorism : patterns and predictions*. London: Routledge.
- Lia, B. (2006). Al-Qaeda online: Understanding jihadist internet infrastructure. *Jane's Intelligence Review*, 18(1), 14-19.

- Mealer, M. J. (2012). *Internet Radicalization Actual Threat or Phantom Menace*. (Masteroppgave, Naval Postgraduate School). Monterey, CA.
- Midlarsky, M. I., et al. (1980). Why violence spreads: The contagion of international terrorism. *International Studies Quarterly*, 24(2), 262-298.
- Musawi, M. A. (2010). *Cheering for Osama: How jihadists use internet discussion forums*. London: Quilliam Foundation.
- Nacos, B. L. (2010). Revisiting the Contagion Hypothesis: Terrorism, News Coverage, and Copycat Attacks. *Perspectives on Terrorism*, 3(3), 3-13.
- Nesser, P. (2005). *The slaying of the Dutch filmmaker: religiously motivated violence or Islamist terrorism in the name of global jihad?* Kjeller: Forsvarets Forskningsinstitutt.
- Nesser, P. (2008). How did Europe's Global Jihadis Obtain Training for their Militant Causes? *Terrorism and Political Violence*, 20(2), 1-23.
- Nesser, P. (2012). *Jihad in Europe: patterns in terrorist cell formation and behaviour, 1995-2010*. (Doktorgradoppgave, Faculty of Arts, University of Oslo).
- NRK (2012, 17. oktober). *Syv personer kjemper med Al Qaida i Syria*. Hentet fra <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.8361699>
- O'Reilly, T. (2009). *What is web 2.0*. O'Reilly Media.
- Pantucci, R. (2011). *A typology of lone wolves: Preliminary analysis of lone Islamist terrorists*, London: International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence.
- Rabasa, A. (2009). *The lessons of Mumbai*. Santa Monica, CA: Rand Corporation.
- Rogan, H. (2006). *Jihadism Online*. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.
- Skjoldager, M. (2009). *Truslen indefra: De danske terrorister*. København: Lindhardt og Ringhof.
- Spaaij, R. (2011). *Understanding Lone Wolf Terrorism: Global Patterns, Motivations and Prevention*. Dordrecht: Springer.
- Stenersen, A. (2007). *Al-Qaeda's Quest for Non-Conventional Weapons, 1996-2006: The history behind the hype*. (Masteroppgave, Universitetet i Oslo).
- Stenersen, A. (2008). The Internet: A virtual training camp? *Terrorism and Political Violence*, 20(2), 215-233.
- Stevens, T. & Neumann, P. R. (2009). *Countering online radicalisation: A strategy for action*. London: International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence.

- Strømmen, Ø. (2011). *Det mørke nettet: Om høyreekstremisme, kontrajihadisme og terror i Europa*. Oslo: Cappelen Damm.
- Thomas, T. L. (2003). Al Qaeda and the Internet: The Danger of 'Cyberplanning'. *Parameters*, 33(1), 112-123.
- Thompson, R. L. (2011). Radicalization and the use of social media. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 9.
- United States Senate (2012). Zachary Chesser. *A case study in online Islamist radicalization and its meaning for the threat of homegrown terrorism*. Washington, DC: Homeland Security and Governmental affairs.
- UNODC (2012). *The use of the Internet for terrorist purposes*. Vienna: United nations office on drugs and crime
- Weimann, G. (2006). *Terror on the Internet : the new arena, the new challenges*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- Wiktorowicz, Q. (2005). *Radical Islam Rising; Muslim Extremism in the West*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Zaidan, A. M. (1999). *The Afghan Arabs media at Jihad*. Islamabad: Pakistan Futuristics Foundation & Institute

11. Kasusstudium 1: Profetens Ummah og sosiale medier

Av Brynjar Lia

11.1 Generelt om miljøet

«Profetens Ummah» er et nettverk av norske militante salafister med antidemokratisk og til dels voldelig retorikk. Betegnelsen ble første gang brukt høsten 2012 i forbindelse med mobiliseringen til en protestdemonstrasjon i Oslo mot «Innocence of Muslims», en famøs filmtrailer med sterkt blasfemisk innhold og som vakte sterke reaksjoner verden over. Selv om betegnelsen var ny, springer gruppen ut av et miljø som har vokst fram i løpet av de siste tre-fire siste årene og som norske massemedier ofte har referert til som «Det ekstreme islamistmiljøet på Østlandet».²¹

«Profetens Ummah» er antakelig ingen fasttømret hierarkisk organisasjon med formelle verv og medlemslister, men opererer med en utnevnt leder («emir»), et styrende råd («shura») og hevder å ha avholdt interne valg. Tilhørighet til miljøet må ses på som en blanding av deltakelse på Facebookgruppa «Profetens Ummah»²², oppmøte på arrangementer, interne møter og personlig vennskap. Oppslutning om «Profetens Ummah» er fremdeles liten, men vokste en del i i siste halvdel av 2012. Oppmøte på dets arrangementer i 2012 har ikke overskredet hundre personer. Den 20. januar 2012 møtte det opp i underkant av 40 personer til en demonstrasjon mot norske militære styrker i Afghanistan, mens et sted mellom 60 til 100 personer møtte opp til demonstrasjonen ved Den amerikanske ambassaden, 21. september 2012. Miljøet har imidlertid avlyst minst fire tillyste

²¹ Betegnelsen «Ansar al-Sunna» ble brukt en kort periode sommeren 2012, før «Profetens Ummah» ble offisielt dannet.

²² Facebookgruppen har periodevis vært stengt for andre enn medlemmer. Forfatterne har ikke vært medlem av gruppen og har kun besøkt nettstedet ved ujevne mellomrom. Siden april 2013 har den vært åpen for alle og ligger nå på <https://www.Facebook.com/groups/481335845253651/?fref=ts>

markeringer, antakelig i frykt for at oppmøte skulle bli labert. I første halvdel av 2013 skal miljøet ha vært preget av interne konflikter og splittelser.²³ I tillegg til demonstrasjoner, har sentrale personer i Profetens Ummah arrangert en rekke mindre aktiviteter: de bemanner stands, driver gateforkynning, organiserer studiesirkler og bønnegrupper, og de er aktive i pengeinnsamlingen til ofrene for konflikten i Syria.

11.2 Betydningen av sosiale media

Profetens Ummah benytter en rekke medieplattformer for å nå ut med sitt budskap. Av disse er sosiale medier det desidert viktigste. Facebook og YouTube har vært av avgjørende betydning for Profetens Ummah og for såvidt det ekstreme islamistmiljøet på Østlandet mer generelt. «Profetens Ummah» er i utgangspunktet en Facebookgruppe, og alle demonstrasjonene som miljøet har stått bak har begynt via mobilisering på Facebook. Lederskikkelsene er dessuten aktive på flere andre Facebookgrupper, og de bruker dessuten videodelingsnettstedet YouTube svært aktivt, blant annet ved å dele og videredistribuere jihadistisk propagandamateriale og, i mer begrenset grad, oversette og tekste jihadistfilmer til norsk.

Oppslutningen om «Profetens Ummah» er noe usikker. Facebookgruppa har et stort antall medlemmer - per 4. mars 2013 var antallet 709 - men mange av disse ble sannsynligvis lagt til av administratorene og sentrale aktivister da den ble opprettet i august 2012. Ut i fra diskusjonene på «veggen» til Facebookgruppa er det mye som tyder på at kun et lite mindretall deler de ekstreme synspunktene som flere av gruppas talsmenn har forfektet offentlig. Per 29 april 2013 har medlemstallet sunket noe, mens antall aktive deltakere synes å være under 10. Dette skyldes antakelig av miljøet har spredt seg noe til andre diskusjonsgrupper på Facebook og at flere av miljøets lederskikkelser er i utlandet.

²³ Se for eksempel «Interne stridigheter og uro i Profetens Ummah», Aftenposten.no, 3 mars 2013.

Facebookgruppene til det ekstreme islamistmiljøet rundt «Profetens Ummah» ser ut til å være viktige arenaer for diskusjon og intern koordinering. I perioder har innleggene vært fokusert rundt praktisk planlegging og mobilisering til forestående arrangementer og markeringer, samt informasjonsutveksling om pågående aktiviteter. I tillegg ser det ut som Facebookgruppene har en viss identitetsbyggende funksjon. Mange av deltakerne skriver ned moralske oppbyggende råd og formaninger om hvordan muslimer bør opptre og handle, gjerne i form av Koransitater og utdrag fra de profetiske tradisjonene. På tilsvarende måte poster deltakerne fordømmende og refsende omtale av uislamske handlinger, det være seg alt fra kjente politiske vedtak og beslutninger til observerte handlinger av enkeltpersoner i dagliglivet.

I tillegg til intern koordinering og identitetsbygging har flere av lederskikkelsene i Profetens Ummah brukt sosiale media aktivt for å profilere gruppa i offentligheten. De har, for eksempel, laget flere YouTubevideoer som har vært direkte knyttet opp til demonstrasjoner og andre markeringer, enten for å oppildne til deltakelse eller for å dokumentere et vellykket arrangement. Sentrale personer i miljøet har dessuten brukt sosiale medier i forbindelse med pengeinnsamling til ofrene i Syria og for å dokumentere sin egen innsats i forhold til hjelpearbeid og «jihad» i Syria og Pakistan. Deres opptredener på YouTube handler også om å markere ideologisk ståsted i sentrale symbolsaker som retten til å bære niqab, eller å kreve løslatelse av navngitte islamister som sitter fengslet i Norge.

Profetens Ummah markerer også sine internasjonale kontakter gjennom - sosiale medier. Et eksempel er en engelskspråklig tale av «Abu Ibraheem», som inntil nylig har vært en av Profetens Ummahs mest kjente talsmenn. Talen hans ble publisert på YouTube-kanalen til www.izharudeen.com . Dette er en mediekanal for et kjent britisk ekstremistmiljø rundt predikanten Anjem Choudary.

Sentrale aktivister i miljøet bruker også noe tid og ressurser på å oversette internasjonal jihadistpropaganda til norsk, sannsynligvis for å bedre kunne nå et norsk publikum. I begynnelsen av 2013 lanserte miljøet også sin egen

hjemmeside www.profetensummah.com, som definerer gruppens ideologiske ståsted og som dessuten blir oppdatert med nyhetsklipp fra krigssoner der jihadistgrupper er aktive. Hjemmesiden brukes som den offisielle formidler av «pressemeldinger» og for annonsering av arrangementer. I midten av april 2013 lanserte Profetens Ummah også sin egen kanal på chatterommet PalTalk, der de arrangerer møter og religiøse leksjoner («dars») to ganger i uken med vekselvis norske og engelske talere.

Profetens Ummahs bruk av sosiale medier betyr imidlertid ikke at de skyr mer tradisjonelle mediekanaler. Selv om miljøet er uttalt kritisk til norske massemedier og har fremsatt truende meldinger på Facebook mot navngitte norske journalister, er de samtidig i hyppig kontakt med media, både gjennom epostkorrespondanse og direkte intervjuer. Høsten 2013 arrangerte Profetens Ummah en egen pressekonferanse i Oslo. Anledningen var et oppslag i TV2 om at personer med kriminell bakgrunn har en dominerende rolle i miljøet, et inntrykk Profetens Ummah ønsket å korrigere.

11.3 Ekkokammer eller diskusjonsklubb?

Profetens Ummah ser ikke ut til å ha en felles utmeislet ideologi og har heller ingen sentral ideologisk ledestjerne som setter agendaen og kursen for miljøet. Talerne på Profetens Ummahs demonstrasjoner er en rekke unge aktivister hvorav noen er mer veltalende enn andre. Det finnes eldre mentorer og autoritetspersoner i utkanten av miljøet, — den britiske Anjem Choudary hevdes å være en av disse mentorene, — men de har ikke status som offisielle ideologiske referansepunkt.²⁴

Diskusjonene på veggen til Facebookgruppa preges av uenigheter om ideologisk ståsted og teologiske debatter, og av fravær av en sterk autoritetsperson med makt til å avgjøre stridsspørsmål. Det er mange sterke muslimske stemmer som argumenterer imot de mest ekstreme og voldsbejaende røstene, og disse bruker ofte islamske begrunnelser for å imøtegå ekstremistene. Profetens Ummahs Facebooksider framstår derfor

²⁴ Aftenposten, 3 mars 2013.

vel så mye en arena for diskusjoner der ideologisk uenighet utspiller seg, enn som et ekkokammer som forsterker ekstreme synspunkter.

11.4 Typiske mobiliseringsteknikker

Profetens Ummah bruker flere typer metoder for å mobilisere unge muslimer til innsats og kamp. Metodene er i stor grad kjente teknikker fra andre ekstremistmiljøer i inn- og utlandet. Et eksempel på dette er bruk av grafiske bilder av døde eller sårede barn i gruppens medieprodukter, der dette settes direkte i sammenheng med norsk militær innsats i Afghanistan. På denne måten kommuniseres det et budskap om at norske militære styrker tar del i drap og lemlesting av muslimske barn. Det er stort fokus på overgrep mot muslimer i krigssoner som Afghanistan, Irak eller Syria, og Facebookdiskusjonene inneholder ofte lenker til bilder og filmklipp som viser disse overgrepene. Bilder og audiovisuelt materiale som benyttes, illustrerer ufattelige lidelser og overgrep som med nødvendighet vekker sterke motforestillinger og harme uavhengig av ideologisk ståsted.

En annen mobiliseringsteknikk er selektiv sitering av utvalgte Koranvers og hadith som underbygger gruppens ideologiske budskap om at Vesten er i krig med Islam, og at sameksistens med de vantro er uislamisk²⁵ Dette settes gjerne i sammenheng med klipp fra YouTube-opptak av kjente internasjonale jihadistideologer eller blir presentert sammen med forseggjorte bilde-illustrasjoner der sitater fra de samme jihadistideologene er nedskrevet. Det må imidlertid understrekes at de fleste Facebook-innleggene med utdrag fra hellige islamske skrifter, ikke bærer preg av bevisst selektering for å mobilisere om politiske kampsaker, men er av en mer generell misjonerende karakter.

En tredje mobiliseringsteknikk som man finner spor av hos Profetens Ummah er bruk av materiale fra konspirasjonsfikserte nettsteder. Konspirasjonsteoretikere bruker ofte kontroversielle uttalelser fra vestlige politikere,

²⁵ Hadith viser til «Profetens tradisjoner», muntlig overleverte og senere nedtegnede historier om Profetens utsagn og handlinger, som senere er blitt gjenstand for omfattende verifiseringsarbeid innenfor rammene av de tradisjonelle islamske vitenskapene.

akademikere og andre opinionsdannere og sammenstiller disse med et utvalg bildemateriale, illustrasjoner og filmklipp i et forsøk på å så tvil om sannhetsgehalten i tradisjonelle media, og å øke troverdigheten til alternative virkelighetsforståelser. For eksempel florerer teorier om at CIA og jødene stod bak terroraksjonene den 11. September 2001. I Profetens Ummah er denne type materiale sjelden egenprodusert, men blir lånt fra eksterne kilder og spredt videre via sosiale medier. Konspirasjonsteoriene presenteres gjerne i kombinasjon med utstrakt bruk av ironi, satire og andre former for latterliggjøring. Miljøet ironiserer spesielt mye over norske massemedias dekning av Profetens Ummah. Media betraktes som en felles ekstern fiende og som et maktinstrument som norske myndigheter og Vestens maktelite generelt bruker mot islam.

Spredning av film- og bildemateriale er et av de viktigste aspektene ved sosiale medier. Dette gjelder også Profetens Ummahs Facebookgrupper. Disse henter ofte «Photoshop»-illustrasjoner fra jihadistiske nettfora og andre nettbaserte mediakanaler for den internasjonale jihadistbevegelsen. Det er stor spennvidde i bildebruken, fra klassiske islamske symboler og portretter av historiske mujahidinkrigere, til modifiserte bilder av kjente actionhelter. Bildebruken utgjør en meget sentral del av jihadistbevegelsens mediebruk på Internett.²⁶

Profetens Ummah henter mye av sitt propagandamateriale (både bilde-, film- og tekstmateriale) fra internasjonale kilder. Personer i miljøet har imidlertid også selv laget et mindre knippe illustrasjoner og bilder, tilpasset et norsk publikum. På disse blir kjente motiv som Stortinget eller det norske flagget fremstilt i tråd med Profetens Ummahs ideologiske agenda (se nedenfor). En annen populær illustrasjon er et sverd med en inskripsjon hentet fra den muslimske trosbekjennelsen og som gjennomborer hjelmer med flaggene til stater som jihadistene betrakter som sine fremste fiendestater. Norge er blant disse statene.

²⁶ Se The Islamic Imagery Project: Visual Motifs in Jihadi Internet Propaganda. West Point, The Combating Terrorism Center, United States Military Academy, mars 2006, <http://www.ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2010/06/Islamic-Imagery-Project.pdf>

En sentral del av identitetsbyggingen på sosiale media handler om hvordan man ønsker å framstå og hva slags bilder og illustrasjoner man tyr til for å sende et budskap. Dette gjelder i særlig grad valg av profilbilder. Flere av de toneangivende medlemmene i Profetens Ummah har brukt kjente jihadistledere som Ayman al-Zawahiri, Emir Khattab eller Osama bin Laden som profilbilder. Andre har bilder av kjente europeiske muslimske terrorister som Mohammed Bouyeri og Mohammed Merah på sin Facebookprofil. Det overveldende flertallet av Profetens Ummahs ca 700 Facebookmedlemmer har derimot ikke slike profilbilder, noe som viser at kun et fåtall av medlemmene ønsker å framstå som voldelige ekstremister.

11.5 Mulig voldspotensiale

I tillegg til sterkt uttalte jihadistsympatier hos et mindretall av medlemmene finnes det også våpenfascinasjon i miljøet. Dette manifesterer seg blant annet gjennom hyppig bruk av bilder av væpnete mujahidingrupper, men også ved at noen få legger ut profilbilder av seg selv med våpen på åpne Facebooksider. Igjen er det snakk om få personer, men våpenfascinasjonen er et synlig aspekt ved aktiviteten i sosiale medier. Flere sentrale aktivister i Profetens Ummah har dessuten latt seg avbilde med automatvåpen i utlandet, angivelig i Syria og Pakistan, som et ledd i å demonstrere deres deltakelse i «jihad» i disse konfliktområdene. Profetens Ummah har viet mye oppmerksomhet til denne type «deltakelse i jihad,» ikke minst ved å hylle martyrer som har hatt en eller annen tilknytning til miljøet.

Det har forekommet en rekke voldsforherligende uttalelser på Profetens Ummahs åpne diskusjonsgrupper, og spørsmålet reiser seg naturlig nok om dette er reelle voldsopppfordringer, eller om det representerer muntlig sjargong i et ungdomsmiljø der grensene for ytringsfriheten testes og der skillet mellom spøk og alvor er flytende. En god del av voldsretorikken bærer preg av å være gutteprat, inspirert av voldsretorikken i kriminelle ungdomsgjenger. Det kan ses ved at de fremsatte uttalelsene ikke er ideologisk begrunnet og at de ikke er konsistente med det overordnede ideologiske

budskapet som Profetens Ummah assosieres med.²⁷ En del av voldsretorikken ser dessuten ut til å være et resultat av opphetede diskusjoner med meningsmotstandere. I slike «cyberslagsmål» handler retorikken om å finne de mest hardtslående og drepene uttrykkene uten en ideologisk forankring som eventuelt kunne gjøre voldshandlingen legitim og forståelig for andre.

²⁷ Et eksempel på dette er Facebook-kommentarer om at en kvinnelig person fortjente å bli voldtatt, en handling som er helt utenfor enhver akseptert voldsform i jihadistbevegelsen.

12. Kasusstudium 2: Anders Behring Breiviks bruk av Internett og sosiale medier

Av Jacob Aasland Ravndal

12.1 Introduksjon

Var Internett avgjørende for Anders Behring Breiviks voldelige radikaliseringsprosess? Det har vist seg vanskelig å påvise hvordan Internett påvirker voldelig radikaliseringsprosess (Conway 2012). Nettet utgjør kun én av svært mange faktorer som kan innvirke på radikal og voldelig adferd. Dessuten har vi begrenset kunnskap om moderne terroristers bruk av Internett og sosiale medier.

Den omfattende informasjonsmengden som har blitt gjort tilgjengelig i forbindelse med 22. juli-saken gir et unikt innblikk i Breiviks svært så aktive nettbruk, både som privatperson, og i forbindelse med planlegging av terrorangrepene. I tillegg til å ha satt sammen sitt 1516-sider lange kompendium utelukkende basert på nettkilder, var Breivik en ivrig nettdebattant over flere år, og en dedikert nettpill-entusiast.

Ved å gå gjennom ulike primærkilder for Breiviks nettbruk er hensikten med denne studien å belyse hvordan Internett og sosiale medier kan ha innvirket på eller avslørt hans voldelige radikaliseringsprosess. Studien baserer seg hovedsakelig på Breiviks innlegg på nettbaserte diskusjonsforum mellom 2002 og 2011.²⁸ I tillegg førte 22.juli-rettsaken til at en rekke nye detaljer om Breiviks nettbruk ble avslørt.²⁹ Til slutt henter studien noe informasjon fra Breiviks private

²⁸ Blant de nettforumene som har offentliggjort Breiviks innlegg finner vi Fremskrittpartiets Ungdoms debattforum: <http://www.holst.no/ahc.bulletin/breivik-fpu-debattforum-alle.pdf>; Document.no: <http://www.document.no/anders-behring-breivik/>; og Gates of Vienna: <http://gatesofvienna.blogspot.no/2011/07/comments-by-breivik-at-gates-of-vienna.html>. I tillegg har Breiviks kommentarer på Stormfront blitt gjort tilgjengelige på Internett: <http://griffinwatch-nwn.blogspot.no/2011/08/anders-breivik-and-his-four-stormfront.html>. Breivik var også aktiv på andre forum som for eksempel hegnar.no, men disse innleggene er ikke offentlig tilgjengelige.

²⁹ Forfatteren var til stede under hele rettsaken. Alle henvisninger til rettsaken er basert på forfatterens egne notater dersom ikke andre kilder er oppgitt.

e-post korrespondanse som ble oversendt fra norske hackere til en norsk journalist seks dager etter terrorangrepene. En sammenstilling av de mer en 7000 private e-postene har senere blitt utgitt i bokform (Stormark 2012).

Et viktig funn i denne studien er at Breivik aldri diskuterte sine terrorplaner på nett, og at hans innspill på ulike debattforum ikke fremstår som mer ekstreme enn annen typisk høyreradikal retorikk. Med andre ord ville norske sikkerhetsmyndigheter neppe reagert på hans nettprofiler dersom de hadde blitt overvåket.

Breiviks nettaktivitet viser også at hans negative syn på islam og sosialisme var godt etablert lenge før de såkalte kontrajihad-bloggene ble opprettet. Det betyr at disse bloggene kan ha spilt en noe mindre rolle for tilveksten av Breiviks radikale ideer enn tidligere antatt. At de samme bloggene senere styrket Breiviks tro på disse ideene er det imidlertid liten tvil om, selv om bloggene fremstår som langt mindre ekstreme enn Breiviks egne ideologiske utsagn etter 22. juli.³⁰

Breiviks private e-post korrespondanse viser at han opprinnelig hadde et sterkt ønske om å lykkes som utgiver av en såkalt kulturkonservativ avis, og som forfatter. Han forsøkte å få medlemmer av FrP samt redaktøren av den norske bloggen Document.no til å støtte avisprosjektet, men ble avvist av begge parter. Breivik ble også gitt en kald skulder av Peder Are Nøstvold Jensen, også kjent som bloggeren Fjordman, da han forsøkte å imponere ham med sitt bokprosjekt. Det at Breivik ble avvist av disse personene, som han beundret, kan ha hatt en avgjørende innvirkning på hans radikaliserings.

Breivik samlet inn all informasjonen han behøvde om bombeproduksjon via nettet. Han brukte også fortjenesten fra et selveid nettbasert selskap til å finansiere forberedelsene til terrorangrepene. Det meste av materialer som ble brukt under selve aksjonen ble også handlet inn via nettet, deriblant kroppsutrustning, våpendeler og bombeingredienser. Breivik brukte også sosiale medier som Facebook, Youtube og Twitter som propagandakanaler.

³⁰ For en mer detaljert gjennomgang av Breiviks ideologi, se Ravndal (2012).

Det mest slående ved Breiviks nettbruk er likevel omfanget av hans nettspilling. Nettbaserte dataspill dominerte hverdagen hans i årene før angrepene. Man kan ikke utelukke at Breiviks langvarige isolasjon fra venner og familie mens han levde ut et eventyraktig liv i ulike nettspill, med grunnleggende forskjellige lover og dyder, kan ha innvirket på hans forståelse av massevoldsaksjoner i den virkelige verden.

I det som følger belyses Breiviks bruk av Internett og sosiale medier mer i detalj langs fire dimensjoner: (1) nettradikalisering, (2) nettspilling, (3) angrepsforberedelser på nett, og (4) propaganda på nett.

12.2 Nettradikalisering

Voldelig nettradikalisering er et tema som har blitt forsket på og skrevet mye om de senere årene (se f.eks. Köhler 2012; Jackson and Gable 2011; Thompson 2011; Policy Planners' Network (2011); HIS 2009; Stevens and Neuman 2008). Det er likevel svært vanskelig å spore eller måle nettradikalisering på en vitenskapelig holdbar måte. Dette gjelder også for Breiviks tilfelle. Den vanligste måten å spore nettradikalisering på er å studere en person eller en gruppe sine utsagn på nett over tid for å vurdere om de har blitt mer radikale. Selv om denne metoden kan dokumentere radikalisering, sier den ingen ting om radikaliseringen er forårsaket av nettbruk eller av andre faktorer.

Det mest overraskende med Breiviks nettaktivitet mellom 2002 og 2011 er at han aldri skrev noe som var spesielt ekstremt sammenlignet med mye annen typisk høyre-radikal nettreorikk. Svært mange av innleggene på diskusjonsforumene til de største norske avisene under samme periode var mye mer hatefulle og ekstreme enn summen av Breiviks innlegg. Han skrev aldri åpent om bruk av vold for å oppnå politiske mål, i alle fall ikke under kjente kallenavn på nett. Dette betyr imidlertid ikke at Breivik ikke ble radikalisert i løpet av denne perioden, noe som åpenbart er tilfelle. Men han må ha beholdt sine mørkeste tanker for seg selv, eller i det minste ikke delt dem med allmenheten før han gjennomførte angrepene.

I tillegg til å ha skrevet mange innlegg på en rekke nøytrale og konservative debattsider på nett, var Breivik også medlem av flere høyreekstreme nettforum. Breivik registrerte en konto på verdens største nettforum for hvit nasjonalisme – Stormfront – i 2008. I sine innlegg på dette forumet avslørte Breivik blant annet at han var opptatt av raseteorier, og at han hadde som mål å forene ulike fraksjoner av den høyreekstreme bevegelsen. Breivik registrerte også en konto på det nordiske høyreekstreme nettforumet Nordisk.nu i 2009 (Lowles 2011).

Flere eksperter har argumentert for at den såkalte kontrajihad-bevegelsen spilte en sentral rolle for Breiviks radikalisering (Archer 2011, Fekete 2011, Strømmen 2011). Begrepet kontrajihad viser til en transnasjonal politisk bevegelse med mål om å begrense eller reversere muslimsk innvandring og innføring av islamsk kultur til Vesten (Archer 2008). Det er ikke tvil om at flere skribenter innenfor kontrajihad-bevegelsen påvirket Breivik ved at de styrket hans tro på det verdensbildet han etter hvert ble så oppslukt av. Samtidig viser Breiviks tidlige innlegg på debattforumet til Fremskrittspartiets Ungdom (FpU) at han hadde utviklet flere av disse ideene lenge før kontrajihad-bloggerne ble etablert.³¹

Breiviks irrasjonelle frykt for muslimer og islam manifesterte seg i hans innlegg på FpU's debattforum allerede i 2002. I et av sine innlegg beskrev Breivik islam som en udemokratisk, kvinnediskriminerende, delvis frihetsberøvende og anti-kapitalistisk religion med en spesiell grobunn for terrorisme, som i stor grad krenker mange av menneskerettighetene vi tar for gitt. I et annet innlegg viser Breivik til den italienske journalisten Oriana Falacis teori om en hemmelig pågående islamisering av Europa. Men Breivik var på dette tidspunktet villig til å innrømme at islam som helhet ikke nødvendigvis var det største problemet, men subkulturer innenfor islam, en standpunkt han senere skulle forlate.

³¹ Peder Are Nøstvold Jensens blog Fjordman ble etablert i 2005. Han var imidlertid aktiv fra 2003 av på flere andre blogger under pseudonymet Norwegian Kafir – som betyr noe sånt som «norsk vantro». Robert Spencers blog Jihad Watch ble lansert i 2003.

Breiviks innlegg på FpUs forum avslører også en tidlig skepsis mot sosialister, og deres antatt aktive rolle i islamiseringen av Europa. I et innlegg som tilfeldigvis ble postet 22. juli 2003, nøyaktig åtte år før terrorangrepene, skrev Breivik følgende:

Sosialistene dominerer i nesten hele Europa, noe som er årsaken til dette [at forkjempere for en restriktiv innvandringspolitikk blir uthengt]. Media «stempler» personer/grupper som nazister, rasister, fascister etc. hvis de viser engasjement mot innvandring/islamisering.

Det virker som om både Tyskland og Frankrike er en tapt sak (Det kan jo virke for mange at disse har blitt sosialismens/islamiseringens høyborg). Sosialistenes flertall er FOR stort.

Det som er mest skremmende er at de muslimske miljøene i Norge øker. Som kjent stemmer 90-95% av ALLE norsk-muslimer sosialistisk. Med andre ord er en ny muslim til Norge det samme som en ny sosialist.

Disse ideene fant Breivik senere gjenklang for i kontrajihad-litteraturen. Men sitatet viser samtidig at det ikke var kontrajihad-bloggerne som plantet disse ideene hos Breivik. Deres rolle i Breiviks radikaliseringsprosess kan derfor ha blitt noe overdrevet. For eksempel skal Breivik ha sagt at han ikke oppdaget Fjordman før 2008, da han arbeidet med kompendiet sitt (Enebakk 2012:81).

I 2008 kritiserte også Breivik flere kjente kontrajihad-bloggere for ikke å være radikale nok. I et av sine innlegg på den islamkritiske bloggen Gates of Vienna fra 16. oktober 2008, henvendte Breivik seg direkte til Fjordman og andre navngitte islamkritikere. I innlegget kritiserer Breivik Fjordman med fler for at de ikke går inn for å deportere muslimske innvandrere fra Europa:

Why haven't you or any of the other current authors on the Eurabia related issues/islamisation of Europe (Fjordman, Spencer, Ye`or, Bostom etc.) brought up the «D» word? I assume because it is considered a fascist method in nature, which would undermine your/their work? Why would it undermine their efforts when it is the only rational conclusion, based on the above argument? As far as I know, it's not illegal in Europe to suggest

deportation as a future method when discussing future hypothetical World Orders (correct me if im wrong though, Im not 100% sure, lol)!?

Dersom Breivik anså disse islamkritikerne som mindre radikale enn seg selv, hvordan kan de da ha bidratt til hans radikaliseringsprosess? Med andre ord, kan man bli radikalisert av noen som er ansett som mindre radikale enn seg selv? Svaret er trolig ja. Selv om Breiviks ideer på en rekke områder fremstår som mer ytterliggående enn skriveriene til Fjordman og andre kontrajihad-bloggere, er det ikke tvil om at Breivik beundret disse personene som meningsbærere med høy troverdighet. Dermed har de bidratt til å bekrefte deler av det verdensbildet Breivik var opptatt av.

En annen mulig radikaliseringsmekanisme kan slå inn når en person eller gruppe blir ignorert eller avvist av noen de søker bekreftelse eller tilhørighet hos (se f.eks. Della Porta 1995). Resultatet kan bli at den eller de som blir ignorert eller avvist kompenserer for dette ved å danne sin egen mer radikale gruppe eller ideologi. Det er mye som tyder på at dette kan ha vært tilfelle for Breivik.

Breiviks private e-post korrespondanse viser at han i 2009 brukte mye tid på å forsøke å etablere et avisprosjekt for såkalt kulturkonservative i samarbeid med representanter for Fremskrittspartiet og den norske verdikonservative bloggen Document.no (Stormark 2012:239-248). I tillegg prøvde han på omtrent samme tid å hjelpe redaksjonen i Document.no med å utnytte sosiale medier for å nå ut til et bredere publikum.³² Dessuten tilbød Breivik seg å hjelpe Fjordman med nettdistribusjon av hans bok Defating Eurabia.

Men Breivik ble avvist av alle parter i sine forsøk på å hjelpe til. Han forsøkte også desperat å imponere Fjordman med sitt eget bokprosjekt, men ble gitt en kald skulder. Det er grunn til å tro at Breivik tok dette tungt, da han på denne tiden virker å ha vært genuint interessert i å lykkes som forfatter og

³² Mellom 7. September, 2009, og 25. Mars, 2011, mindre en fire måneder før terrorangrepene, skrev Breivik 76 innlegg på Document.no. Politietterforskningen har vist at Breiviks fysiske forberedelser til angrepene startet omlag samtidig som han ble en aktiv debattant på Document.no. Men det er ingenting i hans 76 innlegg som på noen som helst måte antyder at han forbereder et terrorangrep.

eventuelt forlegger. Å bli avvist av de personene han beundret aller mest kan ha hatt større innvirkning på ham enn deres politiske skrivelser.

Breivik startet de fysiske forberedelsene på terrorangrepene samme år som han mottok disse avvisingene. Hva ville skjedd dersom avisprosjektet hans ble bedre mottatt, eller om hans bokprosjekt ble omfavnet av Fjordman? Ville han fremdeles blitt en terrorist, eller var det plan-B? Det er ikke tvil om at Fjordman og andre prominente islamkritikere hadde innflytelse på Breiviks radikalisering. Men de bør ikke fremstilles som den viktigste årsaken til at han ble en masse-morder. Årsakene bak Breiviks voldelige radikalisering finnes ikke minst i hans psykopatologi, hans vanskelige oppvekst, og hans virtuelle virkelighetsflukt inn i en eventyraktig nettspill-verden.³³

12.3 Nettspilling – en neglisjert radikaliseringsfaktor?

Det var kanskje ikke nettspillenes voldelige innhold i seg selv som påvirket Breiviks disposisjon for å utøve massevold. Mange unge spiller nettspill uten å bli voldelige. Men den langvarige isolasjonen fra den virkelige verden, og dypdykket inn i en virtuell spillverden med andre lover, karakterer og dyder, kan ha innvirket på Breiviks evne til å ta inn over seg alvoret og betydningen av en massedrapssaksjon.

Det er gjort mye forskning på de kortsiktige og langsiktige effektene av voldelige dataspill (se f.eks. Hasan et al. 2013, Hasan et al. 2012, Bushman and Bibson 2011). Men det er knapt gjort noe forskning på hvordan flere års isolasjon i en virtuell verden påvirker (anti)sosial atferd. Dette ville være svært vanskelig å måle vitenskapelig da få ville stilt opp på eksperimenter som innebar flere års isolasjon. En interessant parallell kan imidlertid trekkes til det japanske fenomenet Hikimori der unge voksne bevisst trekker seg tilbake fra samfunnet som en slags protestaksjon. Dette har ved flere anledninger resultert i voldelige episoder (Rees 2002).

³³ For en mer detaljert analyse om karakteristikkene og årsakene bak solo-terrorisme, se Nesser (2012).

I 2006 sluttet Breivik å jobbe og flyttet tilbake til sin mor for å spille nettspill i et helt år. Under rettsaken forklarte han at dette var en martyrgave til seg selv, ettersom han visste han skulle delta på en såkalt selvmordsaksjon.

Nettspillet Breivik brukte klart mest tid på var multiplayer-spillet World of Warcraft (WoW). Ifølge en spillkamerat som vitnet under rettsaken, brukte Breivik på det meste 16 timer om dagen på dette spillet, i 6 til 7 dager i uken. Spillkameraten forklarte også at Breivik var godt likt blant andre spillere, at han ledet en såkalt guild – eller et lag – og at han var en dyktig og respektert leder.³⁴

Fra våren 2006 spilte Breivik regelmessig i to år og tre måneder. Han tok deretter en seks måneder lang pause, før han igjen spilte regelmessig i ett år og tre måneder. Etter en ny pause på ni måneder, begynte Breivik å spille igjen (Stormark 2012: 59).

En av Breiviks første karakterer i WoW var «Andersnordic». Han var en såkalt human mage på nivå 77 med Justitiar-tittel, en prestasjon som ifølge eksperter på WoW krever betydelig med tid og såkalt «player-killing» (Schereier 2012). Senere spilte Breivik to andre karakterer i WoW på en annen server; en kvinnelige mage ved navn «Conservatism» og en kvinnelig tauren druid ved navn «Conservative» (Schereier 2012).

Breivik var en meget dedikert nettspiller, og brukte mye tid på å beregne optimale strategier for å gjennomføre ulike oppdrag i WoW. Han spilte også en rekke andre nettspill, deriblant Age of Conan, Modern Warfare, Imperial Warfare, BioShock, Mass Effect, Evony, Astro Empire, Dark Orbit, Lord of the Rings Online, Starcraft med fler (Stormark 2012: 60).

Breivik er imidlertid ikke den eneste masseorderen som har vist stor interesse for nettspilling. Bare i løpet av de siste par årene har vi vært vitne til flere andre eksempler. To av de tre medlemmene av den tyske nynazistcellen Nationalsozialistischer Untergrund (NSU) som ble oppdaget i 2011, Uwe Mundlos og Uwe Böhnhardt, skal ha tilbragt timevis i et hus de leide

³⁴ For mer detaljer fra dette vitnemålet, se transkripsjon fra rettsakens dag 32, <http://www.nrk.no/227/dag-for-dag/rettssaken---dag-32-1.8183164>.

mens de spilte voldelige dataspill. De skal til og med ha spilt på så høyt volum at de valgte å bruke 2000 euro på å lydisolere veggene slik at naboene ikke skulle bry seg med det (Spiegel 2012).

Den 29-år gamle russiske advokaten Dmitry Vinogradov, som i 2012 skjøt og drepte seks av sine kolleger foran sin eks-kjæreste på et advokatkontor i Moskva, skal ifølge russisk presse ha vært en aktiv spiller av det ekstremt voldelige spillet Manhunt (Good 2012).

Til slutt skal Adam Lanza, en 20-år gammel mann som i 2012 drepte 20 barn, seks voksne og sin egen mor i forbindelse med en skolemassakre i Newtown, Connecticut, ha tilbrakt timevis i en vindusløs kjeller i familiens hus mens han spilte Call of Duty (New York Post 2012).

Call of Duty er forøvrig et nettspill som også har fått mye oppmerksomhet i forbindelse med Breivik-saken. Ifølge politietterforskningen registrerte Breivik en spillerkonto for Call of Duty den 18. januar, 2010, og hadde en gjennomsnittlig spilletid på 10 timer i måneden i ett år og fire måneder. Breivik forklarte i retten at han spilte dette spillet for å øve på det holografiske siktesystemet han brukte under aksjonen på Utøya. I tillegg skal han ha brukt spillet til å øve på ulike taktiske manøver, deriblant et scenario der politiet anvender en såkalt knipetangsmanøver for å fange ham. Men nettspill var langt fra den eneste måten Breivik brukte nettet på i sine forberedelser til terrorangrepene.

12.4 Angrepsforberedelser på nett

Den tredje boken i Breiviks triologi-kompendium inneholder mange detaljer om hvordan man skal forberede og gjennomføre terrorangrep. All informasjonen er trolig samlet inn via nettet. Blant annet står det om hva slags sikkerhetstiltak som bør gjennomføres under planleggingsfasen av et angrep for ikke å bli oppdaget, samt detaljerte opplysninger om hvordan man kan produsere gjødselsbomber og store mengder pikrinsyre. Breivik anslo i retten at han hadde tilegnet seg mer enn 600 bombemanualer via

nett, med oppskrifter som inneholdt mer enn 100 ulike eksplosiver. Han brukte også nettet for å studere al-Qa`idas terrorangrep, og studerte Qa`ida i det arabiske peninsulas Inspire nettmagasin for å tilegne seg kunnskap på hva slags eksplosiver og teknikker han kunne bruke.

Breivik forklarte også i retten hvordan han eksperimenterte med og blandet elementer fra ulike oppskrifter fra nettet fordi ingen av dem tok utgangspunkt i den type utvannet kunstgjødelse han hadde anskaffet. I etterkant av Oklahoma-bombingen i 1995 ble det innført nye retningslinjer for produksjon av kunstgjødelse for å unngå at den i fremtiden skulle kunne brukes til å produsere bomber. Gjødelsen ble derfor utvannet med kalsium, noe som i teorien skulle gjøre den ufarlig. Breivik var klar over dette, men klarte likevel å utnytte kunstgjødelsen til å produsere en svært stor bombe. Dette sier mye om hans kapasitet og om hvor grundig han var i sine forberedelser.

Breivik brukte også nettet til å samle inn informasjon om kjemiske, biologiske, nukleære og radiologiske (CBRN) våpen. Men kvaliteten på denne informasjonen er mye dårligere enn den han samlet inn om produksjon av gjødselbomber og pikrinsyre. Mye er klippet og limt direkte fra Wikipedia, og er preget av faktafeil og mangel på innsikt. Informasjonen om CBRN-våpen utgjør dermed ikke en trussel på samme måte som informasjonen Breivik har distribuert om gjødselbomber.

Til slutt brukte Breivik også nettet for å kjøpe inn det meste av utstyr som ble brukt i forbindelse med terrorangrepene, deriblant våpendeler, kroppsutrustning og bombeingredienser. Mye av dette ble handlet inn via E-bay.

Å finansiere et omfattende terrorangrep vil bli dyrt, ikke minst dersom du opererer på egen hånd. Det har vist seg at nettet også spilte en sentral rolle i Breiviks finansiering av terroraksjonene. I 2002 etablerte Breivik et nettbasert selskap ved navn Diploma Service. Selskapet solgte falske diplomer fra amerikanske universiteter, primært til utenlandske kunder. Fortjenesten ble meget god, og førte til at Breivik tjente sin første million i en alder av 24 år. Det er lite sannsynlig at Breivik var klar over hva han skulle bruke disse pengene til mange år senere. Men det var primært overskuddet

fra dette selskapet som gjorde at Breivik kunne slutte med inntektsgivende arbeid i 2006, og fortsette å leve på oppsparte midler. Når han til slutt gikk tom for penger den 26. april, 2011, anskaffet han seg 11 kredittkort, trolig over nettet, som sørget for at han fikk fullført forberedelsene sine.

12.5 Propaganda på nett

Breivik hadde god innsikt i hvordan Internett og sosiale medier kan anvendes for å spre propaganda raskt og effektivt. Dette er blant annet dokumentert i Breiviks e-post korrespondanse med redaktøren av den norske bloggen Document.no. Breivik forsøkte å overbevise redaktøren om alle mulighetene sosiale medier kunne gi for å nå ut til et bredere publikum. Han kom med en rekke konkrete innspill til hvordan sosiale medier kunne implementeres som en del av bloggen, og viste også teknisk innsikt i hvordan slike kanaler kan etableres (Stormark 2012:240–242).

Ifølge Breiviks forklaring i retten var hensikten med terrorangrepene 22. juli 2011 først og fremst å trekke oppmerksomhet mot kompendiet som han hadde brukt minst tre år på å forberede. Angrepene var således kun del av en større propagandakampanje som i første rekke skulle foregå på Internett. I forkant av angrepene hadde Breivik drevet med det han kalte «e-mail farming.» Dette innebar at Breivik systematisk samlet inn e-post adressene til likesinnede høyre-radikale aktivister via sine to Facebook-kontoer. Under politiavhør skal Breivik ha forklart at han samlet inn mer enn 8000 e-post adresser på denne måten, med den hensikt å distribuere kompendiet så bredt som mulig. Ettersom Facebook kun tillater 50 venneinvitasjoner daglig, var Breivik nødt til å bruke rundt fire måneder på å samle inn e-post adresser. Han sendte ut rundt 100 invitasjoner hver dag, 50 fra hver Facebook-konto. På et tidspunkt skal han ha hatt mer enn 9000 Facebook-venner (Stormark 2012: 319).

Det store antallet Facebook-venner førte også til enkelte utfordringer. Den største var at Breivik stadig vekk måtte slette ekstremt materiale som noen av vennene la ut på hans Facebook-side (Stormark 2012: 320). Breivik var

veldig oppmerksom på ikke å fremstå som for ekstrem på nettet for ikke å tiltrekke seg oppmerksomhet fra sikkerhetsmyndighetene.

Av sikkerhetsmessige grunner slettet Breivik på et tidspunkt begge Facebook-kontoer for å bli mindre synlig. Men den 17. Juli, 2011, fem dager før angrepet, opprettet han en ny profil på Facebook. Samme dag opprettet han også en Twitter-konto med følgende sitat fra John Stuart Mill: «One person with a belief is equal to the force of 100.000 who have only interests» (Daily Mail 2011).

Hensikten med disse kontoene var sannsynligvis å fungere som en del av hans propagandakampanje på nett. Den nye Facebook-profilen speilet i stor grad identiteten Breivik profilerer i kompendiet sitt, og presenterer ham som en kristenkonserverativ som er interessert i jakt, politisk analyse og klassisk musikk. I tillegg å ta i bruk sosiale medier som Facebook og Twitter, lastet Breivik opp sin hjemmesnekrede propagandavideo på videodelingsportalene Youtube og Vimeo noen timer før terrorangrepene.

Breiviks private e-poster avslører også at han undersøkte muligheten for å leie inn et nettselskap for å slette noe av den negative omtalen han forventet å få på nettet i etterkant av angrepene (Stormark 2012: 257). Han prøvde også å etablere sine egne nettsider i forbindelse med angrepene, deriblant thenewknighthood.com og thenewknighthood.net - men lyktes ikke med å få disse aktivisert i tide (Stormark 2012: 155–169).

Ifølge politietterforskningen mislykkes Breivik også med å distribuere kompendiet sitt til de 8109 e-postadressene han hadde samlet inn. Årsaken var et spam-filter fra nettdistributøren som kun tillot at 1000 e-poster ble sendt fra én e-postadresse daglig.³⁵ Dette forårsaket at Breivik ble betydelig forsinket morgenen den 22. juli. Dette reddet trolig livene til mange kontorarbeidere som hadde forlatt regjeringskvartalet innen bomben ble detonert klokken 15:25. Forsinkelsen kan også ha reddet livet til tidligere statsminister Gro Harlem Brundtland, som i følge Breiviks forklaring i retten var hans hovedmål på Utøya. Hun hadde imidlertid forlatt øya før Breivik ankom.

³⁵ Dette kom frem under vitnemålet til politiførstebetjent Kenneth Wilberg 20. mai, 2012.

12.6 Konklusjon

Ville Breivik ha blitt en masse-morder hvis det ikke var for Internett, under ellers like forhold (*ceteris paribus*)? Det vil vi aldri vite sikkert, men det er mye som tyder på at nettet spilte en avgjørende rolle for hans radikaliseringsprosess.

For det første tilbød nettet ham en alternativ virkelighet der hans radikale verdensbilde kunne stå mer eller mindre uimotsagt, eller bli forsterket. For det andre tilbød nettet ham relevant taktisk kunnskap og finansiering slik at han kunne bygge en svært stor og dødelig bombe. For det tredje tilbød nettet ham en mulighet til å isolere seg fra den virkelige verden over flere år, og dypdykke inn i et virtuelt eventyrunivers der han var helten som skulle redde verden, blant annet ved å gjennomføre en rekke henrettelser, riktignok av fantasifigurer. Denne opplevelsen kan ha påvirket hans evne til å fatte de moralske og menneskelige konsekvensene av hans grusomme handlinger.

Bibliografi

- Archer, T. (2008). Countering the counter-jihad. *RUSI Monitor*, August 2008.
- Archer, T. (2011, 25. juli). Breivik's swamp: Was the Oslo killer radicalized by what he read online?. *Foreign Policy*. Tilgjengelig fra www.foreignpolicy.com/articles/2011/07/25/breivik_s_swamp.
- Bushman, B. J., & Gibson, B. (2011). Violent video games cause an increase in aggression long after the game has been turned off. *Social Psychological and Personality Science*, 2(1), 29–32.
- Conway, M. (2012). From al-Zarqawi to al-Awlaki: The Emergence of the Internet as a new form of violent radical milieu. *CTX: Combating Terrorism Exchange*, 2(4), 12-22. Tilgjengelig fra www.isodarco.it/courses/andalo12/doc/Zarqawi%20to%20Awlaki_V2.pdf.
- Daily Mail. (2011, 24. juli). Norwegian massacre gunman was a right-wing extremist who hated muslims," *MailOnline*. Tilgjengelig fra www.dailymail.co.uk/news/article-2017851/Norway-attacks-gunman-Anders-Behring-Breivik-right-wing-extremist-hated-muslims.html.
- Della Porta, D. (1995). *Social movements, political violence, and the State: A comparative analysis of Italy and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Enebakk, V. (2012). Fjordmans radikalisering. I Ø. Sørensen, B. Hagtvedt & B. A. Steinde (Red.), *Høyreekstremisme: Ideer og bevegelser i Europa*. Oslo: Dreyer.
- Fekete, L. (2011). *Breivik, the conspiracy theory and the Oslo massacre* (Briefing Paper; 5). London: Institute of Race Relations. Tilgjengelig fra www.irr.org.uk/news/breivik-the-conspiracy-theory-and-the-oslo-massacre/.
- Good, O. (2012, 10. november). *Violent games blamed as Russia grapples with mass shooting*. Tilgjengelig fra <http://kotaku.com/anders-behring-breivik/>.
- Hasan, Y., Bègue, L., Scharnow, M. & Bushman, B. J. (2013). The more you play, the more aggressive you become: A long-term experimental study of cumulative violent video game effects on hostile expectations and aggressive behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(2), 224–227.
- Hasan, Y., Bègue, L. & Bushman, B. J. (2012). Viewing the world through “blood-red tinted glasses: The hostile expectation bias mediates the link between violent video game exposure and aggression. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(4), 953–956.
- HSI (2009). *The Internet as a terrorist tool for recruitment & radicalization of youth* (White paper). Arlington: Homeland Security Institute.
- Jackson, P. & Gable, G. (Eds.) (2011). *Far-Right.Com: Nationalist Extremism on the Internet*. Northampton: RNM Publications.
- Köhler, D. (2012). Internet and radicalization: Connecting the dots - the role of the Internet in the individual radicalization processes of right-wing extremists (Working Paper; 1). Berlin: Institute for the Study of Radical Movements.
- Lowles, N. (2011, 28. juli). Swimming in the sea of hate: Breivik’s far-right links [Blogginnlegg]. Tilgjengelig fra <http://www.hopenothate.org.uk/blog/article/1307/swimming-in-the-sea-of-hate-breiviks-far-right-links>.
- Nesser, P. (2012). Single actor terrorism: Scope, characteristics and explanations. *Perspectives on Terrorism*, 6(6), 61-73.
- New York Post. (2012, 18. desember). School gunman spent hours in windowless basement playing violent video games: report. Tilgjengelig fra http://www.nypost.com/p/news/local/school_gunman_9GjTojeD3XSZWjGlbtx9GN.
- Policy Planners’ Network. (2011). *Radicalisation: The Role of the Internet*. London: Institute for Strategic Dialogue, www.strategicdialogue.org/allnews/mats/idandsc2011/StockholmPPN2011_BackgroundPaper_FINAL.pdf.
- Ravndal, J. A. (2012). A post-trial profile of Anders Behring Breivik. *CTC Sentinel*, 5(10), 16-20.

- Rees, P. (2002, 18. oktober). Hikimori violence. *BBC News*. Tilgjengelig fra <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/correspondent/2336883.stm>.
- Schreier, J. (2012, 20. april). The life of a mass murderer in World of Warcraft. Tilgjengelig fra www.kotaku.com.au/2012/04/the-life-of-a-mass-murderer-in-world-of-warcraft/.
- Spiegel. (2012, 23. februar). Cats and camper vans: The bizarrely normal life of the Neo-Nazi terror cell. *Spiegel Online*. Tilgjengelig fra www.spiegel.de/international/germany/cats-and-camper-vans-the-bizarrely-normal-life-of-the-neo-nazi-terror-cell-a-816966.html.
- Stevens, T. & Neumann, P. R. (2009). *Countering online radicalisation: A strategy for action*. London: International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence.
- Stormark, K. (2012). *Massemorderens private e-poster*. Oslo: Spartacus.
- Strømmen, Ø. (2011). *Det mørke nettet: Om høyreekstremisme, kontrajihadisme og terror i Europa*. Oslo: Cappelen Damm.
- Thompson, R. (2011). Radicalization and the Use of Social Media. *Journal of Strategic Studies*, 4(4), 167-190.

Inger Marie Sunde (Red.)

Forebygging av **radikalisering og**
voldelig ekstremisme
på **internett**

Tre studier foretatt av Forsvarets forskningsinstitutt beskriver hvordan internett brukes for å vinne oppslutning til ekstremistiske bevegelser. Beskrivelsene ligger til grunn for en analyse foretatt av Politihøgskolen, som gjelder ulike problemstillinger som bør tas i betraktning i en forebyggende strategi mot problemet. Forskningsrapporten gir ny innsikt på et felt som hittil har fått lite selvstendig oppmerksomhet fra forskningen internasjonalt. Rapporten er utført som ledd i regjeringens handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme 2010-2013.

Politihøgskolen

Slemdalsveien 5
Postboks 5027, Majorstuen
0301 Oslo
Tlf: 23 19 99 00
Faks: 23 19 99 01
www.phs.no

